

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228175

UNIVERSAL
LIBRARY

مطبوعات انجمن تاریخ

جامعہ اسلامیہ علی گڑھ

این نامہ کہ نقد فتح وارد ورجب

شذنام خزان الشوش از غیب

کتاب

خزان لفتح

حضرت امیر خسرو دہلوی

تصحیح مولوی سید معین الحق صاحب معلم تاریخ جامعہ اسلامیہ علی گڑھ

کتاب

خزان نفوس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خزائن الغنم

(۱)

این نامه که تقدیم شده دارد در حقیقت
شد نام خزائن الغنم از غیب

در فاتحه کتاب من نسبت فتح

الحمد للفتح الذي فتح خزائن الفتح على دين محمد وآل عترته
جميع الصار به بنصر مؤيد، أعز شأنه وأعلى سلطانه. والصلوة
على نبي السيف الذي شق بإشارة قلب القمر والصدقة
ووضع من بهانه القاطع. ولقد نصركم الله ببدر، والبيعة
والسلام على آلهم وأصحابه الكرام المنبئين للنبي باللسان و
الإنعام شعر

لا زال ودھم یلازم قلبنا
کالفتح لا زرق قلب سلطان الدانی

بعد فاتحہ حمد خدائے مع الاخلاص و نعت رسول جہادہ فرمائے باختصاص
فتح باب خرنیہائے معانی جزیرائے جناب شاہ نشاید بدیت
مدح شاہ است اینکہ گرنو سیمیش باشد صواب
ماہ راجل کردہ بر بالائے لوح آفتاب

اینک این نسبت علویا است

وَهُوَ سُلْطَانُ سَادِطِينَ الْأَفَاقِ، أَنْوَرُ مِنَ النُّجُومِ فِي الْأَشْرَاقِ، ظِلُّ
الرَّحْمَنِ عَلَى رُؤْسِ الْأَنَامِ حَامِي الْبِرِّ يَا عَنُ حَوَادِثِ الْأَيَّامِ، فَلِكُمُ الْمَعَانِي
بِالدُّرُجَةِ وَالْعَقَلِينَ، شَمْسُ الْأَعَالِي عِلَاءُ الدُّنْيَا وَالْدِّينِ، تَالِكُ الْقَمَرَيْنِ
فِي الْعُلَى، نُورِ الدَّارَيْنِ فِي الدُّجَى، مَدَارُ دُورِ الْقَمَرِ حَبَابُ حُدَامِهِ،
وَمَنَارُ نُورِ الطُّفْرِ قِرَابِ صَمَّصَامِهِ، أَصْبَحَ ضِيَاءُ طَلَعَتِ فِي عَيْنِ السَّمَاءِ
وَأَصْحَى سَلَابِجُهُتِهِ فِي عَيْنِ الْعِلَاءِ، الْمَنْصُورُ بِالنَّصْرِ الْفَلَكَ عَلَى أَدْوَارِ
الزَّمَانِ، الْمَوْصُوفُ بِالْوَصْفِ الْعُلَى، أَعْنَى مُحَمَّدٍ شَاهِ السُّلْطَانِ شِعْرُ
اللَّهِ مَدَّ ظِلَّالَهُ، فَوْقَ الْوُدَى مَا ظَلَّ عَيْنٌ فَوْقَ أَرْضٍ بِالنَّدَى

نسبت درفشانندین جنام بہ نشرشہ اندریں نامہ

نسبت زکات است و تصنیف

رقم سنج مدایح شاہنشاہی علانی، بندہ خسرو، کہ قلمش ہر چند پابند کند و تمامی
 عرصہ سیاهی و سپیدی را دست بدست و انگشت بانگشت بر پیماید، از اول پایمجاہد
 ای شاہ در نتواند گذشت، عرصہ میدارد و بر آنجملہ، کہ چون در لوح پاک ازل اصابع
 صنایع نگاشته بود، کہ کلک ثناء خدا یگانہ بر نون نماند بندہ، چون شہاب پہلوی ہلال و
 نیز در قوس سریع السیر باشد، الف الطاف الہی کہ فتاح لطائف ناقتناہی است، ابواب
 ذنائب، وَ لِلّٰهِ حَزَائِنُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ، بر بندہ بر بکشاود، و جواہرے،
 کہ بختری و ابوتمام را عطا نہ فرمودہ بود، در ذیل صحیفہ انشاء من ریخت۔ اگر چه ہر دورے
 از آنہا بود، کہ کُشتری قیمت آن نداند مع ہذا از در آن نے نمود کہ نشر آن جناب فلکتاب
 را شاید، اما چون ستاع ازین بیش بہا تر در چہار باز از طبیعت تغذری تمام داشت،

ناچار ہماں را در سلک نظم کشیدم، بہاں اکتفا و کہ بہسیت

جناب شاہ دریائے کرم شد

بدریا ہر چہ افتد روئے گردد

میں نسبت نظم و نشر ایں جا

یعنی یقین کردم کہ مضمونات حروف کثر فرزندہ، بہرماں خدمتے موریش تحت کیلمانے

کہ ابدالاباد فرمان وہ جمہور انس و جان باد، شرف قبول سے یاد، وہ نطقے کہ بندہ
 پیش سے برد، اگرچہ ہمہ دروے جز بحر خشک چیز دیگر نمی باشد، ازین عواطف
 آں را آلبے تمام مجال می آید چنانکہ سفائن لفاؤس بندہ بمداد این موج الطاف در خشکی
 و تری رواں سے گردو، واستغراق بدیں نعم بندہ را بر جہر جبارت عبور دادہ،
 تا ازاں گوئند کہ در بحر نظرم فراواں غوص نمودہ بودم و انبار ہائے آآلی گرد
 آوردہ، خواستم کہ برائے سُدہ والاشرے نیز بیارائیم، بیت
 ماناکہ در ان نظر کند شاہ
 چوں مہربوسے سنگ قابل

نسبت است از عروس مشاطہ

اگرچہ مشاطہ کلکم ہوارہ بر تافتن اشعار موثکاف بودہ است، و ابکار شہرا
 در پردہ اوران کم جلوہ نمود، بایں ہمہ چوں این عروس روئے نیاز بشاہ
 راستین درویش شعرای العیب مآمال عین العلاء

اینک این نسبت ابیست رواں پچو آب

اگرچہ چشمہ عمر بندہ را بہ بقا ہضمز مژدہ دہندہ، متعوطشان عین معنی را جز بشربت
 شہاء سکندر ثنائی سیراب ندارم۔ اما چون رویش کن کہ دم کہ زلال زندگانی مایہ
 بیش از ان ندارد، کہ در نہایت کاروستے ازو بشوید و بسبیل سخن نیز بہاں قدر

کہ تائب گور زبانی بد اں ترکند، چوں حاصل منج عمر از زمانِ منی تا زماں
 منیت ازین مقدار نمے تواند گزشت، محل آں ندیدم کہ در قعر محیط باوصافی
 کہ لاغولها، فرد روم پس از اں چند اں ماء الحیوة ماشر کفے بر دست
 کردم،

نسبت آئینہ میں پر زخیال

آنچه آئینہائے سکندر ثانی است، اگر بہ تمام روشن کرده شود، نمودار آں
 در آئینہ زنگاری سموات نہ گنج فکیف در آئینہ طبع زنگار خودہ بندہ؟ اما بعضے
 از آنچه معائنہ گشته است باندازہ تخمیل خویش چنانچہ روئے دہ نمود اکھم تا اگر عیب
 بیناں را در مطبوعات بندہ شکے است، رفع گردد۔ امید می دارم کہ چوں ایں
 مرآت صفا بروہ روئے نما و نظر سکندر ثانی گذرد، آنچه از اں ذات صافی صفا
 دروئے منطبع گشته باشد بالمواجه موجہ مقابلہ فرماید۔ اگر آئینہ دستت و راست و
 نیالش صادق، بر زانوئے ندماء خاصش قاعدہ رکوب بخشد؛ و اگر از بے ہنری
 صیتقلے کثر طبع چیزے از تصویر آتش برکس افتادہ بود، اشارہ راند کہ بجد اسکان
 راست کردہ شود۔ اما ازین آئینہ روئے نگرداند کہ خیال زو و حسن کان لہ لیکن۔
 گردد، بہیت،

لیکن دانم کہ کج نباشد ہرگز

آئینہ کہ در دور سکندر سازند

نسبت زکلام حق و آیات نکر

درین کتاب، که بخطاب خزائن الفتوح تذهیب یافته است، از فتح دیوگیر
 که سام کیش محمدی را الفحائے اِنَّا فَتَحْنَا نِوَانِدْنَا تَضْبِطَ اَزْجَلِ کَمَا نِشَاءُ لَشْکَرِ
 منصور را نونہاء سورہ نُصْرَ اللّٰہِ بَشْتَنَدُ، بِمِفْتَاحِ الْعُلُومِ قَلَمِ اَزْ صَدِّ مَعَانِیْ یَکِ
 در بیان آرم، و از قوارع این صحیفہ شمشیر کہ آثار وَاَنْزَلْنَا الْحَدِیْدَ
 در حروف او واضح، و حیلئِہِ فِیْہِ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ در جواهر اولایح، روشن
 شود کہ ازاں سورہ صدی چند سواد ہنود از صفحہ روی زمین حک شدہ است،
 و تشریح دہم کہ ہم آ آیتہ نورچہ مقدار ظلمات کفر از راہ دین محوشتہ، بیت،
 تا ازیں نور و دغاں اعداب دین روشن کنند
 فضل رحمن و تبارک در حق این شاہ عصر

اینک کردہ اینجاست نسبت خلقا

اثرے از ماثر جهان داری این خلیفہ، محمد نام، ابو بکر صدیق، عمر عدل، نیز
 باز گویم کہ عثمان و آ آیات رحمت رحمانی را در جلد مصحف وجود چگونہ جمع آورده است
 و علی کردار ایواب علم را در مدینتہ الاسلام دہی بکلید احسان برچہ نمط باز کشادہ -
 و این مصر جامع را از کف و جلد فیص بچہ آب روشنی بغداد دادہ، و آیات عبائی

که از افتادن واقعات گران خورد شکسته بود، بعلا مات خلافت خویش بر قاعده
 عدل از سر برپائے کرده، و عرصه ممالک آفاق را از ارشاد رائے رشید بر چه
 طریق مامون گردانیده! در جمهور امور چه نوع المستنصر بالله و المستنعم بعونه بوده! شعر،

حیا ربی فی الخلافه سألها
 من دجلة ما دام تجری جفر

نسبت امر و نسی سلطانی

عجب دولت مندے، که فضل رحمانی را در مرادات او علی الخصوص عنایت
 بحدیث، که فی المثل آتش، که کشته و مرده آبت و بجز و اتصال میسر، اگر
 از دواج ایشان در خاطر گذرانند، هر دور از دیوان قضا عقد ساز واری بند
 و سعی جمیل سپهر در تنفیذ او امر او بنیاست، که خاک که از باد پراننده حال است،
 و باد که از خاک بنهار آلوده، اگر این دولت مند را اشارتے بوفت بینهما اتفاق افتد،
 موثران بالا گزیده باد در حال آب گردانند و با خاک در آمیزند! شعر،

ليس الحال اذا اراد الضمير
 لو كانت الاصل دطر الحبيص

(۲)

این فتح خزائن الفتوح است
 هرگوهر از و چراغ روح است

میں نسبت بہار سے خوشتر از بہار

چون نسیم عوارف ربوبیت از مہب ارادت بر نو بہار جوانی این جهانیان
 مالک دارا اختلافتہ، کہ از صد گل دوتش کیے نشگفت است، شعر،

لضر الله اعضان لضره ابداً

در وزیدن آمد، ہم در نور و زلمکی چندیں شکوفہ فتح از شاخ کمان و خارسان او
 در میان دو بہار، او بہار لکھنوتی تا بہار مالوہ، بلگفت - و نہال رفتش در
 زمین کترہ از لب آب گنگ چناں سایہ ستر گشت، کہ بہ مرتبہ نطل الہیش رسانید -
 دہر جا کہ جنگلہا مواسات خارے و بانغے بود، یا در کرانہاء آب خود رستہ آبی
 ہمہ را پایمال لشکر کرد

بعد از ان در آخر ربیع و ربیع آخر، کہ ریحان بی سرو پا شد و سالی آمد

کہ ہدیہ با صلصل سر کی کردہ بود و دل فاختہ ہم ربودہ ایشان شدہ، و روز
 از پنج تیر نامی گشتہ بہ نظم،

بود تاریخ بظاهر نمود و ششصد و پنجاه

شنبه و نوزده از ماه ربیع الآخر

سوی باغستان دیوگیر، که از آن سوی اند بهار است، برسان بادند
که بر شاخسار زند تا فتن آورد، و از برگ و منالش خالی فرموده - و رائے را بمورد
را، که در آن ریاض شجره بود پس عالی اصل و بیچ گاه صرصر حوادث بروی آسب
نیاورده، اول بعاصف قهرش متاصل گردانید، و بار دیگرش از سمر نهال کرد تا
دخت آزادگشت - و از آنجا پیلان چون ابر نیسانی را گوهر بار کرده و اجوه بارز
میش از آنکه سخن زرد بروی زمین روید بر پشت بختیاں باد سیر و نجیبان بادیه سیر
حمل فرمود - و در شهر خدائے، که سبزه گرم بگوشه اش می روید بابتانها کرده و ماکنچور
پیوست، شمار ماه بروزه هر چه خرم تر رسیده بود، و نهایت فرح و بدایت کام
در وی جمع گشته، و در تاریخ سال بار بهار بر نیخته، و دو هفته آخر صیف رفته و اول خرف
در آمده، بیت،

یعنی که بست بود ز ماه کریم و هشت

تاریخ سال ششصد پنجاه و نود شده

اکنون طبل سیه سر قلم بر گلبرگ درق بر آمد، که بنوار صریر سرایش کند، آید
سر بلند بالش سخت از نور در جلوس تا امسال، که سر ذوق و طرب یکجا کرده اند، و
تاریخ نام نهاده، مصرع، یعنی شده سال هفصد و نه -

که در سایه ابرها چتر عنان باد پارا هر جانب، که عطف فرمود، شمه از شمال نصر
 بالصبا منتشر گردانید۔ رباعی

وقد فتحت لصولته قلاع
 كازهار الشقائق بالرياح

اینک این نسبت تاریخ و کتب

بعد ازین تاریخ خیراتی، که ازین تاجدار عالی ماثربطقات زمین ظاهر شود،
 امید از حضرت ملک بخشی، که آثار تاجوران دین دار را بر صحایف روزگار رقم
 خلود بخشد،

پنجانست که تحریر آن بر نمطی در قلم آید که عزیز السیر سلاطین آفاق گیر گردد،
 و سخن بنیابتی بلند گفته شود، که آوازه نوبت بحری را فرود پوشد و غنفل کوس محمودی
 را مغلوب گرداند، اگر چه هر مقامه حکایتی ازین مغازی در تدبیر جهان بینی و کشورستانی
 رائے آراء شاهان گیتی دار و خسر وان ظفر شواراست، نظم،

کیفیت جلوس جهان بان ملک گیر
 کا سوده گشت از کف پایش سر سریر

این نسبت قصه کیم است

چون شیئت ازلی بر آنجمله بود، که ای محمد موسی قوت نیل شمیر از سر جنگل فراعنه کفر بگذارد، و گنهای قارونی رایان از زیر زمین بر کشد، و جانب کشندگان کافر بنو فرماید، و در دل هندوان گوساله پرست آوازه بقره را خوار گرداند، و بشعیب کمان شبان رعایا عالم شود، تقدیر الهی الفاخان مرحوم را که نزدیک او بمنزله بارون بود موسی را، بدور ساند و مژده، سَنَسَدُ عَضُدَكَ بِأَجْنِكَ وَتَجْعَلُ الْكَمَا سُلْطَانًا مَبِينًا در گوش و گوش دید، تا بمشورت رای فرخنده او در روز عطار دو ماه میمون صیام که از روزه نصف اول رفته بود و نصف اخیر بر جامانده، و در شمار آن سال موسی بر سر خضر رسیده و از دی جدا گشت، چنانچه سر بارون نداشت، منقطع، یعنی که چهارشنبه و بگذشت شانزده از ماه و سال ششم و پنج و نود تمام

درین تاریخ شاه موسی قدم بر سر پر طور تخت رفت تجلی نمود، و قطار بر قطار اجموه زر، که از صفر آفاق کوهها ستر النا طریین، حکایت میگفت، بهر کینه میداد و هر بار کف بسوط را پر از در شین میکرد و در بخشش ید بیفایه نمود. و از افشاندن جواهر الواح زمردین سبزه زار مانکپور را زیور تر صیغ میداد. چون جانب مخالف غلبه بود هر چه قوی تر، هر دو برادر و افق

دست نیاز بالا میگرداند که رَبَّنَا إِنَّا أَتَيْنَاكَ خَائِفِينَ لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ عَلَيْنَا مِنْكَ رَحْمَةٌ لَكُنَّا مِنَ الْخَائِفِينَ
 نداء تقویت درمی رسد که لَا تَخَافْ إِنِّي مَعَكُمُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ تا بیعتات خویش در حوالی
 حضرت آمد. فرمان ده این طرف باد فرعونت در سر کرده از کرانه آب نیلگون حوض
 ارادت کرد، باز الهم الهی دلش داد، که لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ پس بر
 ثقیان رُحْمِ خُویش که فِيهَا مَا رَبُّ الْأَرْضِ بار آتو کوء علیه سَا انداخته،
 در سواد مصر جامع نزول فرموده. هم در آن سال کلیم سرے داشت که ازاں
 سر بان رابے امان کرده بود و بینداخته؛ و بشمار ماه ذی الحج بروز می رسیده،
 که پائے موسی بر سر طور آمد و سر جبل نیز جدا شد و همانجا افتاد. روز خود بے گفتن
 روشن است. تتم

یعنی دوشنبه وزمه حج دوروزمیت

تاریخ سال ششصد و پنجاه و نود هجری

درین تاریخ این الواال امرند، اطیعوا امری از مشرق تا غرب

در داد -

(۴۴)

عروضه کنم از نبود بر بنده زباں گیری
 رجان جهان داری بر رسم جهان گیری
 شعر

پس از انصاف و عدل اندر جهان راعی العبادی شد
 شعر
 که گرگ از کشتن بزگرگ یوسف گشت در عهدش
 نسبت اینجاست از مراتب ملک

هر سری را که با فسر شریف عقل مشرف گردانیده اند، پیش از آنکه رؤت
 صائب را امام سازد، بیدیه فکر برین پایه ترقی نماید که مرتبه جهان داری
 از درجه جهانگیری برتر است، از آن وجه که اطلاق اسم جهان داری بر
 حضرت صمدیت محل و جوب دارد و خطاب جهانگیری از روعه حقیقت
 جز در حق ملوک مجازی جواز نه پذیرد. و حکما گفته اند که گرفتن جهان براداشتن است
 آنکه بگیرد و نتواند داشت، آن گرفت بروی گرفت بود، و واجب است که جهانی
 بروی گرفت کند، تا او از آن گرفت جهان گیرد. و این نیز بر جهانیان چون روز
 روشن است که جهان گرفتن و داشتن صفت تنبغ آفتاب است، از آن روی که
 شرق و غرب عالم زیر شعاع شمشیه خویش می آرد و می دارد. و جهانگیری مجرد
 بلعان برق مانند حالی عالمی را فرا می گیرد، اما در حال باز میگذارد. چون

یستمر نگرود؛ اول آنکه از مشرق تا غرب و جنوب تا شمال ممالک چندین بار
خارج رعایا به بخشند، و دیگر زرهایی که رایان هند از دور مهر آج و بکر با جمیت نجم نجم
گرد آورده بودند، بزخم تیغ چون آفتاب که آب را جذب کند میکرد، و بیت المال
را بمشابه مالامال میگرداند که نه در قلم عطار و گنجد و نه در ترازوی زهره سنجد. و بمیزان
سنبله زر می بخشند تا هر که صفر است حوت و از غرق تنگه زر و سیم میشود **۵**

سبک گیرند میزان فلک را روز جودش
هر آں میزان که بر روزین بینی گراں باشد

حدیث بخشش گنجینه زر
بوزن پیل بل چیزی گراں تر

نسبت زر و ترازوی زر

پیش ازین که محمود زربخش یک پیل بار زر داد، آن بخشش گراں در جهان شد. این
جهان بخش زرهایی بخشش را بموازنه بر کشید که از آن گراں تر نباشد. پیلان گراں را
را فرمود تا کشتی وزن کردند و هم سنگ آن زر بسائل دادند **نظم**

شبه که بخشش گنجش بوزن پیل بود

که ام شاه توان گفت هم ترازوی او

بیانِ بخششِ اسپان چوں باد
کہ صد آخربہر بخششِ فزوں داد

نسبت اسپ میں رواں چوں باد

واگر بیانِ بخششِ اسپ کنم، طویلہ اوصاف را کند ربط کوتاہ گردد۔ بادشاہان جواد باشند، وایں وافر جو دہر روز چندیں جواد را بہ محتاجی سے بخشند بیشتر آں باشد کہ کم از پنجاہ و صد نہ بخشند۔ اگر یکے دہد از انہا باشد کہ دوش نتواند بود۔ پایگاہ جملگی رایان را بزخم تیغ سپری میگردد اند و بعضیے ازاں بسپر تازیانہ چاکب پیچاں را میدہد کہ ہنگام سواری تازیانہ چاکبی سپای خیزرانی آہورسانند۔ بعضی تیزی یمانی و ہندی سپایگان احاد رو امیدارند تا بموافقت تیغ زیر رکابی سپرکش ایشان میگردد؛ بعضی بمفردان رکاب بدل می فرماید تا شتابندہ، کہ در عمد دیگر کش از پیادہ دویدن دوال می شد، دریں نوبت پایش چیز بارکاب دوالک بازی نمی کند و بعضی پای کوب جبستہ زن گلہ برگلہ بمطربان میدہد، تا امیرانی کہ پیش ازیں اسپان دست زن بے اصول داشتند، بفایتی کہ معروفک رباب خفتہ از ایشان تگ بروی، دریں وقت ہمہ بر رہ نوردانی دنگ می نهند کہ در طریق با باد سخن گویند

نسب کہ اسپ ہی بار وایں سحاب کن شک
گل پیادہ ہم اربعد ایں سوار بہ آید

بیت

ذکر فراخ داشتن مایہ رزق ہر کے
 تا نبود بعمد او تنگی عیش بر کے
 نسبت ز ریاست نگر و محترفہ

باز برای وسعت معاش عامہ خلق محترفہ گراں فروش را از بار خراج بگنجانید
 و سبسی راست کار بر سر ایشان گماشت، کہ با بازاریان زبان آور بزبان درہ عدل
 سخن گوید و بی زبانان زبان دہد متفحصان دانا بقوت تمام در کار سنگ غرض نمودند،
 و ہر سید و لے کہ بنگ قلب سودا می کرد، بزخم درہ بی سنگش کردند، و تشدید و صلابتی
 بجائی آوردند کہ حکلی سنگها آہنی گشت، و رقم عدل بر آں نگاشت: تا ہر کہ کم دہی
 کرد، ہماں آہن زنجیر گلوئی او گشت، و اگر در زنجیر تیز گردن کشی نمود، زنجیر شمشیر شد
 و آنچه حدیسیاست بود بر سر ایشان رسانید۔ چوں محترفہ آں حدت سعائتہ کردند، از
 میزبان آہن گذشتند، بلکہ آنرا حصار آہنین جان خویش پنداشتند، و آں نقش را
 حزن نفس تصور نمودند۔ گوئی کہ آں نقش علی العموم نہ بر آہن بلکہ بر دلہائی آہنیں الشایان

نشان عدل شہنشاہ بر پناں دلہا
 چو نقش موم بر آد چو نقش آہن ماند

شرح عدل کا ندریں ایام مُشد
 کاژ دہائے پیش مورے رام مُشد

نظم

نسبت زرسوم عدل و الصاف نگر

و اگر از رقم نصفت این درگاه سلسله جنبانیده شود آهوی دوشاخه قلم زنجیر برگردن شیران معنی نمد زہی عادل کہ از مہابت عدل او پیلان ست در راہ مور لطف کنان پائے بر زمین نہادہ ، و پلنگان شیر گیر پیش محراب تیغ او از صبحی خون حیوانات تو بہ کردہ محاسب الصاف او چنگ و نائے شیران شکستہ ، و دو در ظالمان سگ روئے بر انداختہ ، و کاسہ سر عنوانان نوک خوارگون را گردانیدہ ، و خون جباران بزگیر ع رنجیتہ چون خون بر روئے خاک +

ذکر اصلاح امور خاص و عام

منع شاہد کردن و منع مدام

نسبت اینجاست از اصلاح و فساد

باز از آنجا کہ آب دادن عین شریعت خاصہ آن ذات مطہر است ، شراب را کہ ام النجاست است ، و بنت الکروم ، و ہمیشہ نیشکر ، با جملگی شواہد آن کار از مجلس فساد بہرہ صلاح باز آورده ، چنانکہ خمر ہمک سر شستہ و سوگند خوردہ کہ بعد ازین در خمرہ سر کہ باشد حق نمک نگاہ دارد و فساد خور از اصلاح باز آرد۔ و شاہدان کہ زلف در بنا گوش نشانده ، برائے فساد زنجیر می بریدند و پانی کشادہ میگشتند ،

برہمہ بعقد جبالہ پائے بند گشتہ، واذرشتہ موی پیشانی برشتہ چوں موسیٰ
 پیشانی روئے آوردہ۔ وآنکہ در آیام فساد ریشہ دامنہ ایشاں ازنان زنا
 آہا رب نامی داشت، کار پرہیزگاری ایشاں بجائے کشیدہ کہ در پردہ ستر بہنگام
 تافتن ریشہ دامنہ بند است تمام دست بردست مے مالند۔ فی الجملہ ہرچہ مادہ
 فسق و فجور بود، چنان منقطع گشت کہ، شعر

اِذَا بَاتَ فَحَلَّ بَيْتَ الزَّيْنَا
 فَقَدْ حَاصَ بِالْبَيْضِ حَلْقَمَهُ

حدیث امن وامانی کہ شد نبوت شاہ

کہ برنجید کسے گوہر فتادہ ز راہ

نسبت اینجا زمان و امن است

باز از آنجا کہ رعایت اس ذوالاناست در حق کافہ رعایا از دہانہ آب سند
 تائب دریائے محیط، زبان تیغ چنان کا مگا رگردانید کہ کسے نام دزد و طرار
 ورہ زن بگوش نشنود۔ شب روانے کہ آتش در دیہائے میزند، چراغ
 بر کردہ پاس رہ و آتن گرفتند، و در ہر حدے کہ روندہ را رشتہ تابانی غائب شد،
 با سر رشتہ آل بیرون می آوردند، و یا آوان می دادند حفرہ زنان و کیمنان

وگره کشایان، که در سوالف آیام عمل خولیش را دست و پائے می نهادند، از زخم شمشیر سیاست دست و پائے گم کردند، و آنکه ازین سیاست سالم ماند، بیت، بر آن گونه بیکار شد دست و پایش
 که بے دست و پا زاد، گوئی ز مادر

ذکر خوں رختین سحر گرانِ خوں خوار
 که ز گلو رخت برودن خوں که ز لب کرد بکار

نسبت سحر آدمی خواران

سحره خون آشام یعنی، که گفتاران آدمی خوار، که در گوشت و پوست اولاد و اطفال مردمان دندان بے خرد تیزی کردند، و سیل خوں فرود می بردند و گوارشان می آمد. و از ناگواری آب هم ایشان را فرود در خاک شان تا حلق فرود می بردند؛ و مرم و ماتر ابر کاسه سر ایشان سنگ انداز می کردند، و سزا بهائون که بخورده بودند از سر ایشان فرود می آید. **نظم**
 همی شدند خراب اندران دم سكرات
 بے خورنده آن چه خیس خراب شود

ذکرِ خوں ریختن اهلِ اباحت به سزا
 که سزای عمل آلِ طایفه را داد جزا

نسبت ز اباحت و سیاست

باز از آنجا که کمال دین داری این معین شریعتِ حاکمی اصحابِ اباحت
 را احضار فرمود، و متفحصان صادق را برایشان گماشت تا هر یک را
 پیش جتند، و بزنی تفتیش کردند. از کیفیت آل آلوده گان بے حیا چنان
 روشن گشت، که مادها از پسر شیر فرود آورده بود، و غال روئے خواهر زاده را
 سیه گردانیده، و پدر دختر را عروس کرده، و میان خواهر و برادر نیز چیزی نداشت
 بر سر همه از سین سیاست اژه راند، بحدی که مردان را اگر در خود بینی از سر بهیبت
 تیت می گشت، و زنان اگر در تن شیر می داشتند، که از آن تن شیر باخون بهم
 بدون می آمد. و اژه با چندان آهنی دله و خنده بسیار بر سر ایشان خون می گسخت
 آنکه دوگان بضر پنهانی کی شده بودند، آشکارا بزخم اژه یگان دوگان می شدند

و انفس که گشته بود باغی که صل

از نفس خویش نیز جدالی افتاد

بیت

ذکر از زانی بزخ غلّه

که بیک دانگ گراں شد پله

نسبت فصلها غمگین و نریخ

باز از بس که آن غیث رحمت را در غضب آسایش عام و طراوت
و نصارت احوال خواص و عوام، رعایت ہرچہ تمام ترست، نریخ خوب کہ منفعت
عام شہرے و روستائی است، در آیمے ارزاں داشت، کہ از کف ابر مثل
قطرہ نمی چکید۔ و ہر بار کہ غام را آب در میان نماندہ، و مردمان را غم روئے داد،
برکت تو سعتی کہ از انبار خاص و ریح کافہ بر ایا ارزانی داشت۔ ابر ہا را نیز از
امساک خویش جیا گرفت، و بمری آں کف دریا بار در باریدن آمد۔ بار ہا بر آں
مری برق بر سحاب تر دامن باد از بلند خندہ ہا کردہ است، و بر زمین افتادہ۔ زیرا کہ
برق را روشن است کہ ابر گاہے بار د و گاہے نہ بار د۔ و چون بار د، باران او
آب باشد نہ زر۔ اورا بابا و شاہ دریا بخش ماچہ نسبت، کہ ہموارہ بار د و باران او زر
باشد نہ آب۔ شعر،

کَيْفَ مِجَاذِيكَ بِالْبِدْيَيْنِ
جُودَكَ عَيْنٌ وَجُودُهُ مَاءٌ

داستانِ اسامی و اراعدل

کردنی خلق باز شد در فضل

نسبت بند کشاو است پیر

باز دار العدل کشاده تر از پیشانی راست کاران بنا فرموده، و تکی حاج مایحتاج
خلایق بدان بر بست، و هر قماش درختی که کشاو کار مردم بدان بر بسته است، فرمان
داد که از اطراف به بندد و جز آنچه آن کشاو پنا که آن کشاو را برستی نباشد **نظم**
هر کسے کان کشاده بر بندد
بند بندش به تیغ هک شایند

ذکر خست مرئی عدل و قماش

مایه کار ستم و او باش

نسبت جامه و لباس نگر

شل جنس بلوسات، از کپاس تا حریر، که بر تنگی عور بدان پوشیده ماند؛ و از بهار
تا گل با قلی، که در تابستان و زمستان بکار آید؛ و از شعر تا کلم، که میان هر دو موئے به موئے
فرما بسیار است؛ و از جز تا خز، که نقش هر دو با یکدیگر باز میخواند؛ و از دیو گیری تا
هما دیو گیری، ع که هم دام جانست و هم دام تن **شعر**

صید الحان به فی سق
بل به قید قلب الحور

ذکر هر میوه و حوائج خواص
که سخن شرح کردنش نتوان

نسبت میوه نچته و شیرین

واز جنس تفله هر میوه گزیده، که بر طبق زمین برآید، که اگر در فسیح آن پردازم سخن
منشعب گردد. و از اصل با زمانم، و دیگر حوائج لابدی مردمان در خورد کام خواص علوم
همه را در دارالعدل مذکوره از عدل خاص متیا گردانید تا هر کس در شور و شیون هر چه
بهر و بایسته تر با نصاب می شناند، مصرع، انصاف میدهی به بی جو و شاه را -

(۴۴)
ذکر بنیاد خیر کیس بانی
کرد ہر رضا کے ربانی

از عمارت برآمد این نسبت

باز آنجا کہ در عمارت دین و دنیا میان او و خدائے راز لیت، در اقامت خیرت
بنیاد دے شہادے کہ سپہر دروے شید اگر دو۔ و آغاز این بنیت بنیت خالص از مسجد
جامع حضرت کرد۔ و فرمان داد کہ سہ مقصودہ قدیم را چہارم بعید آمد و چنان مرتفع گردانند
کہ سپہر چہارم دوم بہت معمولش خواند۔ بفرمان اعلیٰ در روز از گردوں سنگ ہر
آوردند، و از زمین رنگ بر ماہی بر روند، و بر لوح سنگ آیات قرآن چنان نقش کردند
کہ بر سوم نقش نتوان بست۔ و بدرجہ بالا رسانینند، کہ پنداری کلام اللہ بر آسمان
خواہد رفت۔ باز جانب دیگر بنوے فرود آوردند، کہ نمودارش بانزول قرآن باز خواند،
تا از ارتفاع این کتابہ میان زمین و آسمان نقارے پیدا آمد، کہ ہرگز فرود نہ نشیند
چوں این عمارت شرف بالا و فرش فرود، از فرود تا بالا، تمام گشت، مساجد دیگر
در شہر با تھکے بنا فرمود، کہ چوں در زولہ قیامت نہ بام ہزار شمشہ نلک بینفتند، گوشہ
ابروسیج محرابے خم نکرود؛ و مساجد کہن کہ دیوار ہاش راکع و مساجد گشتہ بود، و وقف
را وقت قعدہ اخیرہ شدہ، ستونہاش را چنان در قیام آوردند، کہ قواعد الصلوٰۃ عماد الدین

دروے از سر اقامت یافت، و ارکان اربعہ برسان انبیہ خمسہ مسلمانانہ محمد و
 مویگشت؛ درون و بروں آنرا گنج نورانی تنویرے دادند کہ از نور ہائے
 پسیدہ آن، ع، گونہ گنبد کہ بود گشت.

ذکر فراخ کردن جامع بہشت وار
 پس از پی سنارہ بنا کردن استوار

نسبت اینجا مسجد است و سنارہ

چون بتوفیق ربانی بنیان مختل مساجد را تجدیدے بہ محل بجائے آور دتا مانند کعبہ
 حرم از خرابی ایمن گشتند، علو عیش بر آں داشت، کہ سنارہ بلند جامع را
 کہ بجانہ دہراست، دو گانہ گرواند؛ و گنبد سپہ را بدان عمارت عالی شرف از زانی
 داد، کہ از ان بالا تر نتواند بود۔ نخست فرماں داد کہ صحن مسجد را ساتھی ہر چہ فراخ
 دقل کنند، تا جماعت اسلام را کہ از فرحت توفیق در جہاں نئے گنبد، عوصہ جہان
 در جہان پدید آید۔ و دور سنارہ بچہمت تقویت عمارت تصعیف اول گیرند، تا کلاش
 بدان نسبت سرفرازی کند۔ و کلاہ سنارہ قدیم قبہ کمر جدید نماید۔ بیک اشارت
 بعلگی گردنہا رسیارہ کہ دکان گاو فلک در زیر داشتند، بکار آمدند۔ و مشتری
 بخریدن سنگ و آہن بازار گرم کرد۔ و مہ بر اندن ثور شرف نمود۔ ارے،

جائے کہ عمارت بیت اللہ بود، کو اک کیستند کہ سنگ بر سر نہ کشند و اگر ایشان
از مقام خود فرو دنیا نیند،

بدو خود مناره تا آن جا

بد بدنگ بر سر ایشان

طالبان سنگ از بے سنگی در اطراف شناقتند۔ بعضے چنگ در دامن کوہ زدند و
از بس کہ در تحصیل سنگ عشق تمام داشتند، عاشق وارد امن کوہ را چاک چاک
کردند۔ و بعضے در قلع بنیاد ہائے کفر از پولاد تیز تر بودند۔ آہن ہائے تیز کردہ روئے
جاد صہنم خانہ لورایان آوردند، و باز وہائے را آہنیں را در شکستن سنگ نیروئے
ہر یہ قوی تر دادند۔ ہر جا کہ بخاتمہ در تعبیریت کمر تعظیم بستہ بود، زبان تین بیجست حکم
اساس کفر را از دل او بر میکنند تا در حال آن بجانہ سجدہ شکر بجائے می آورد۔ و کتہ
سنگ ہائے کہ از معطل ملکوت رقم شقاوت قدیم داشت، چون رقم تقدیر رفته بود، کہ
آن نمہ نختنا بہدیہ انما لعمہر مساجد اللہ تحریر یابند، حرف معمول را بدر و نہ صلب
در پذیرفتند، و در کنار زمین می غلطیدند۔ پولاد کنند بعکس خاصیت مقناہ شدہ،
سنگ را سوائے خویش میکشید، و بارکشاں آہنیں اندام نیز برودہ نگ شدہ سنگ
می ربودند از بشکہ ہا صد فرنگ تا فرنگ مسجد پشت سنگین بارکشاں گراں بار سنگ بود۔
بگردون سنگ میکشیدند، کہ گردون نکشد۔ و دپس کو ہاں ستور کو ہے محل میگردند کہ کوہ
تجمل نکند، شعر

لَوْلَا الْمُتَّهِنُونَ كُلَّ حَامِلَةٍ
كَانَ الْحَمَلُ فِي أَعْيَامٍ مَفْقُودٍ

سنگ تراشان هندی که و جمعیت خارا، قره‌باد را بے سنگ گردانند، تیشہ برداشتم
روئے خارا را بلطافتمه ایس سیکرند۔ اگر وہم بر دے بگذر و بلغوا۔ و معماران
وہی کہ نعمان مندر را در ترتیب عمارت سنگ پندارند، ہنر را دست افزا ز عمل
نحو ساختہ، سنگ را با سنگ بہنجارے می پیوستند، کہ اندیشہ ہیچ رازے دران
درزہا، نہانی درنگذ۔ تا در و دیوار مسجد از تیم خاک بتوضی ابر پیوست۔ و اسسال
تا بیخ و عمارت نبشته شد، مصرع،

سال غنی ہنفسد است و یازده

عمارت آک مقام کریم بدین حد رسیدہ بود، کہ بالا رفت بنا، عمر موفق از نیاد
منارہ استوار ترمی باید۔ تا بنیاد منارہ کہ از زمین بالا آمدہ است بر آسمان
بالا رود۔ و آب و گل بندہ را نیز اگر دزین منظر شست چنگاہ بستگی باشد،
باشد کہ کتاب این منارہ لا بشرف تمام مطالعہ کند و دعاء بانی خیر بخواند، منظم
و گر نظارہ من تا نہایش نرسد
بسکاسا کہ رسند و نگہ کنند و روند،

کیفیت عمارت حصن صہین شہر کا مد پدید ستہ کند و گر ہر

نسبت زعمارت حصار است

حصار دہلی کہ نائب کعبہ معظم است، عمہا بر عمارت او برآمدہ بود، و از دور مدام نہ
 کشیشہ خراب تر از آن شدہ، کہ خرابات در نوبت ہمایوں بر طلقستان
 خراب و در محل و غیر محل فروتنی می نمود؛ و نمی توانست کہ ہانگ خود باشد گہے
 پیش خصان شارع روئے بر زمین می آورد، و گاہ سوئے خندق سفلہ سلاہسا
 عوج سیکرد؛ و کنگرہائے او، کہ بزیر ونداں آن عمامہ بر زمین افتادے از
 تواضع ناپسندیدہ، لکہ بر زمین می زدند۔ چون نوبت اساس مملکت خدا لگانی
 علانی شد، ۶، کہ تا بنیاد عالم با دہاتی،

ہست این جانین نسبت از عمارت

فرمان داد کہ از خزانہ معمورہ ہم سنگ خاک و خشت زر برکشند، و در وجہ عمارت
 نہادند تا معماران دانا دست بکار بردند، و دست بہت حصارے دیگر قائم
 مقام آن اقامت کردند، کہ ساعد بر شش با صالغ کنگرہ با کف خضیب شریا پنچہ
 کرد؛ و بازوئے با قوتش مرتیخ زیر دست را زیر بغل فرو مالید؛ و بالا بلندش آسمان
 فیروزہ را کہ فیروزی خویش ساخت بشرط باشد کہ عمارت نور انوں دہند۔ چن
 ہزار تغل بزیشش را بر سرش قربان کردند۔ چون این عمارت کہ عامرش را فرودہ
 بسیار با و تمام گشت، موسس کائینات حفظ خود را بجا است آن نصب

فرمود - **منظر**

کے دزد و فتنہ راہ برد در میان او
جائے کہ کردگار بود پاسبان او

ذکرِ عمارات قلاع دگر
کز کرم شہ بہ فلک برد سر

نسبت است از عمارت اینچاسم

چون معمار دار العلای محمدی از عمارت معمورہ حضرت ماجو گشت، در تمامی
عصہ ممالک اشارت فرمود: ہر حصار و قلعہ کہ از ہوا ہائے بشکال تری در مزاجش
رہے یا نیتہ بود، و در بند غنودن و خفتن شدہ، و رضہاش بقاعدہ دین باز کردہ، و
زندہ انہائے برون دادہ، و از گریہ باران گلہائے زعفران رنگ فرود ویدہ، و
دیوار ہائیش بختیدہ، و بقفصا افتادہ، و در گوشہاں آن زندان ماران خنجاک
حلقہ کردہ، و بازو ہائے قلعہ مو شک جائے ساختہ، عمارتے کردند، کہ بجائے
رضہائے مار و کژدم، بربہا بر آمد بربج عقب ثابت تر، ع،
برج کمرش تا بقوس و تا حد جو زاکر
ذکر تجدید عمارت بدہ و خیلہ و شہر کہ پر از غلغلہ تیج و ازاں شد ہمہ دہر

اینک این نیز از عمارت نسبت است

و هر جا سے کہ پرانگی درونی راه یافته بود، و بعضی راطاق چون محراب
 نسبت مصلا بر زمین پست شده، و بعضی دیوارها از مرمت و پیوند بسیار تجاوه
 خشکی گشته؛ و بعضی رابا و خاکسار از خاک نیز هر روز تمیم داده؛ و بعضی را بعد از غسل
 باران تیر و ستون متکی و مستند گشته؛ بسم چون آب ریختند، و همه را تجدید می کردند شعر

ما قاعده نماز تمام کرد
 و آنگاه دعای بانی خیر گفتند

ماجرائے حوض سلطان کان زلال جاں صفات
 دارد از محلول آب خصم اطلاق حیات

نسبت حوض لطیف و تربین

چون حوض سلطان، که بر اسم شمس چو چشمه آفتاب تا صبح قیامت روشن
 خواهد بود، و هر روز آفتاب او را آئینه روی خویش می ساخت، و اعلیٰ العکس
 صورت حال شمس خود را توجیه میکرد. اگر چه آفتاب بر و تافته می شد؛ اما بر آئینه
 تعظیم شمس فرورفته، اندک اندک آب فرود میخورد و آفتاب هر بار بزبان شعاع
 از سر لغتی می گفت، که
 اِنْ جِئَ مَاءُكُمْ غُورًا فَمِنْ يَأْتِيكُمْ مَاءٌ مَّعِينٍ

و حوض از گرمی ہائے او بر خود خشک می شد۔ اس حال خود با اشتعال سخون فلک متحرک یکبار کہ بروئے گرم شد، و بے آبش کرد، چنانکہ درونہ حوض ازین بے آبی بترقید و پارہ پارہ گشت۔ بادشاہ روسے زمین علیٰ زخم خسرو سیارات فرمان داد؛ کہ دروں اور از گلہائے پاک کردند، و غبار ہائے تو بر تو بستہ را بیرون بردند چون دوشک کردن حوض اشتعال آفتاب از فلک بود، بجزازات فلک گنبد بنا کردند، کہ آفتاب نا از دیدن او دوران آورد، و ہم براں گنبد فرود افتد۔ ہنوز در افتادن بود کہ باران در رسید و محکم گرفت، و حوض صافی دل را با چندان بے آبی کہ از آفتاب کیشدہ بود چشما پر آب شد۔ زہے رقت این حوض کہ بر مہر آسمان لطف خود ظاہر گردانیدہ۔ آہرے، رسم بزرگی ہمیں باشد۔ فی الحال آب در شہر شیریں شدہ بود، و شور از چاہائے درونی بر آمدہ۔ اگرچہ از رحمت آسمانی یکبارانے نزول یافت، اما درونہ حوض از خشکی بیش از انا داشت، کہ بیک شربت مرطوب گردد، شعر

ہر آہے کہ باران فرور نخت پاک
فرودفت چون گنج قاروں بہ خاک

بیلن نسبت ز قصہ موسیٰؑ

شک نیست کہ شہر دہلی مصر لیت، کہ نیل و فرات آب ستقایان او مہیا داشتین توانند۔

از تنگی آب خلق را خونابه قوم موئے روئے نمود. بادشاهے که شمشیر نیلگوں او فرامنه
 کفر را در آب نیل فرو برد، بلکه نیل تیغ را در خون زرد تبیان یهودی مزاج غرق
 گردانید. ازین عطش عام چون ابله بود، خشک آورد. اما کلیم وارید بینیا
 باستسقا برداشت. در حال برهان وَظَلَلْنَا عَلَيْكُمْ بِالْعَمَاءِ مُرْتَبَةً
 خاک بے آب سایه انداخت، و هم تنین معمولی بردست کا دندان حوض عصائے
 موئے انگشت، و در چهار جانب چو تره حوض دوگان سه گاه زهاب پیدا آمد.

فَالْفَجْرِ مِنْهُ لَشَيْءٌ عَشْرًا عَيْنًا تَدْعُمُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَشْرُوبًا
 بر سر چند روز آب تا گلوگاه چو تره برسد. چون با چو تره بعد از دیرش طاقات شده
 بود، بصفا و مصافات تماشا سعا لقه کرد، چنانکه محیط ربع مسکون را - تابنده خون
 بیت تر و صفت گنبد حوض و حوض از عین طبع بیرون یخت شعر

تَرَى جُنُبًا بَيْنَ حَوْضٍ كَمَا

حَبَابِ عَلَى مِطْحِ حَبِو بَرَاءِ

در گنبد و چو تره است نسبت

فَوَيْلٌ لِلرَّالِجِ بَيْنَ الْحَوْضِ جُنُبِي

كَلِمَتِ بَيْضَةِ الْعَفْءِ عَلَى الْجَبَلِ

هم در تعریف گنبد گفته شد

بین گنبد و عرض کس به شبیه صواب

شد نیمه از بیضیه سمرغ خطاب

گنبد زیر و خیال گنبد در عرض

یک بیضه برون نیمه و نیمه در آب

باز گشتن از بیان رسم گیتی داشتن
 سوئے عالم گیری و طرز علم افراشتن

(۵)

اینک این نسبت بلاد و قلاع

چون قواعد و آئین انبیه خیرات که در ایام این بانی مبنای جهان برت عسکر الحی
 بَنِيانِ عَسْكَرِکَ اَبَدًا آ اساس یافته است و می یابد ،
 لیش از آنست که قبضه قلم در رباط سواد و جز تحریر تواند گنجیند ؛ پس
 از چنداں ماثر جهانبانی هر چند خانه سخن که بالا رفت بنا بر قصور طبع انحصار افتاد
 بعد ازین کلید زباں را که بدندان خرد مشرفست ، در جنبش آرم ، و لفتح باب
 آسمانی ابواب فتوح این جهاں کشائے باز کشایم - و چند مقامه گفتار در
 صفت کشورگیری و قلعه کشائی این سکندر عمد اساس نم ، و گنجائے که در بنیاد
 آب و گل بنده مدفونست ، به بحث درونی بیرون کشم ، **نظام** ،
 و آنگاه درین صحن نثار هر فتح
 زیر قدم قلم کشم رنجتینی

فتح اول که ظفر یافت سپاه منصور
 بر بلا عین که در حد جارن منجور

اینک این نسبت نخواست و جفا

کیفیت فتح یافتن گرازان لشکر منصور کثرت اول برگرد لعین در نوبت این سلطان بنجر نوبت، نصر اللہ اعلامه، در زمین جبارن منجور انیست. که چون تانار موئے شکاف بالشکر مانند طوفان عذاب از طرف کوه چودی بر حکم جبارت قدیم سوئے آب بیاه و جلیم و ستمگد گذر کرد، و موج آں دوزخیاں آتش در نی بست تلوارها گه گهر نزد، بران گونه که تا حوالی شهر روشن شد. و خرابی در عمارت قصور انداخت. آدازه جفاں بلند بر آمد که ع،

خبر بحضرت شاهنشاه جہاں برسید

نسبت دست باز و دست اینجا

الفغان مرحوم را که عضد السلطنت بود با تمامی دست راست لشکر و عظام صاحب قوت و عصبه مساعد هم دست گردانید، و به تیغ زدن جہاد نامزد کرد،

که تا همچنان مشت بسته بقوت

روند و نمایند و مشتے بکافر

نسبت اسلحه است این بنگر

خان ارش کمان چون تیر خویش می شتافت، و دو منزل رایکے میکرد، تا حد

جہاں بخور بہ نشان گاہ غواپیوست: چونکہ مسافت در میان بیش از تیر پرتابی
 نماند۔ آن روز روزے بود کہ بعد از روز تیر آید، و در آخر ماہ رویت نماید، و
 ماہ ربیع الآخر دہرہ بر آوردہ و مہران گہبران بیفکندہ، و در شمار سال تیر بازی شدہ،
 و دوسر مغل شکار کردہ یعنی کہ پنج شنبہ و از آفرین ربیع، دور در زو بیت و شمشعد
 و ہفت و نود شدہ درین شدہ تیایخ الف خان اسلام بر سر کفرہ در رسید، و سوئے
 ذوالنیران غزا اشارت راند کہ علمائے ظفر بر پشت بستند و بچت ابر و روئے
 بآب ستلہ بر آوردہ، و بے منت کشتی ہشعر،

گوشتمند از آن آب پیک زنان

براں گونه کو پیل کشتی بر آب

نسبت جنگ و کشتش بین اینجا

مغل از لب آب سخن چندان دلیری میکرد، کہ جنود منصورہ از کنارہ آب گرز کردہ بودند
 حالے کہ موج لشکر اسلام در میان آب رسید، ایشان کنارہ کہ دند قبا آب کش
 شمشیر نیاوردند۔ گر ما گرم روئے بتافتند۔ اگرچہ بعد سور و بلخ بودند، چون صف ہو
 پائمال سواران می شدند میخواستند کہ زیر زین فرود روند۔ آب شمشیر بر شط رو د
 بطریق روان گشتہ، کہ خون بر روئے آب مانند شرفاب میدوید۔ بہادرانے
 کہ بہ تیر چکی سوئے مرہ بشکافتند کہ چشم نزدندے، و در چشم لدنی بعضے را بزخم تیر

ویدہ سنگین چوں جریغ الماس سفته شده بود، و بعضی را پسکان پولاد در پرده دل آسین
برساں کلید در قفل میفت و آواز میداد، شعر،

بسینه که ز بس دنگ قفل او نکشاید

کشادنی دل او جز بدیں کلید نشاید

الغرض از دست ہر بران قادر دست سہمناک مغل بقدر بست ہزار، ع

در ماتم نویسش بر زمیں نخت

و از تمن گذر لعین یک فوج بزرگ، کہ از زخم گرز و عمودیشتری خورد گشته بودند

و بعضی را کہ استخوان آرد شده بود، توشہ آں جہاں برداشتند۔ و بعضی را کہ از باد

سببت جان پیش ازاں پرید، و ایثاں زندگانى کا بدم ماندہ، اول سرالشاں

بعد افتاد، و بعد ازاں ہر ہمہ بطریق سرگم بیرون شدند۔ مابقی اغلبی اسیر سلسلہ

حند و کا فغلو کا گشتند۔ طوق آہنیں کہ مشتاق آں گردنا بود تبواضع تمام شا

سعاقتہ بغل میگرد، و گو شمال سخت میداد۔ و در گوشائے بہادران شعر

نَادَ اسْلَامٌ سَمَّ لُصُوبًا رَفَعُ

هَذَا جَزَاءُ مَعَانِدِ الْاِسْلَامِ

نسبت زرم و بزم بین این جا

چوں صحن میدان مساف را از روئے خون آلودہ تتار پر از ہزاران ہزار

طاس شراب کردند، و شگالان دشت را برب آب عشرت میفرمودند، و شیرگیر گردانیدند؛ بهیمونی و مبارکی عساکر خلیفه عصر را، **جَعَلَ دَوْرَةَ مَدَامًا فِي قَوَارِيرِ السَّمَاءِ**، بمطابعت کیت النخاع از نخین خون میثوم مردار غواران قید و، که هم ترک می اندوهم بقه، آفت مراجبت شدغان مغفور سَقَا اللَّهُ شَرَابًا لَهْمُورًا، اول شادی این فتح بزرگ به مجلس نشاط به نشست، و از زرو و جواهر بر حریفان رزم و بزم سنگ انداز کرد. بعد ازاں مست جام راحت بر عزم زمین بوس مجلس اسلی رکاب گران گردانیدند، و طبقه اسرار را، که نقل دندان پیلان مست بوده اند، در جرعه گاه قصاص آورد. شاه کبخیسر و غلام خود را نمودار این فتح را پیش ازاں در جام گیتی نملی رائی روشن دیده بود. چون خیال ضمیر در ساغر مراد معائنه کرده، حله ریشرت، کین شکره، زبان را بکام رسانیده، امیدوار کاس باب کلازید دانگه شد. بعد ازاں که نقطه از شکر باقی نگذاشت، مشغول شکرگشت و با خانان میمنه و میسر هشت عشرت فرمود. و بخشش فرمود، که عامه شهری لشکری از محنت و عسرت، نغوز بالله بنها، چنان خلاص یافتند، که شعر،

إِنَّ طَلِبَ السَّائِلِ مِنْ عَائِلٍ
قَطْرَةَ مَاءٍ وَحَبْلًا بَقْرِيًّا

نمودار فتح دگر بر منسل
 علی بیگ و تر تاق بستن بنسل
 از غز او جهاد نسبت بین

کیفیت فتح یافتن جنود اسلام کثرت دیگر بر حشد انبوه مغل این است؛ که چون
 علی بیگ و تر تاق و ترخی از صدر کرستان تا آب سندی تیغ زمان قطع مسافت کردند
 و از رود جیلم مانند تیز زین سوئے گزشتند؛ ترخی سراصلع خود را بر سر نیزه شجاعان
 اسلام طاس پرچم میدید، و یک و دو بار از صدرت شمشیر غازیان بجمله حسیته بود. اگر چه
 دل آهینس داشت، اما پیش سندان شگافان جهاد دل نتوانست نهاد. سهم
 پلک زنان غز او در دل گزرا نید، و هم از عقب خله کرد. اما علی بیگ و تر تاق را
 چون تیغ گاه ویرین ولایت گزری نبود، تیغ محرابی مومنان را تیغ خطیب تصور
 کردند، و در دیارے که اگر کسی باهنر از سر در آید، یک سر باز نبرد، یک سره درآمدند
 بقدر پنجاه هنر اسوار شکار انداز سهگیس، چنانکه از باد آن لشکر کوه لزان گشت،
 و ساکنان کوه پایه را بلندی در دامن اقامت ننماید، هر همه از صدره تنه آن خاکساران
 بر پریدند، و در گزاری گنگ افتادند. باره صولت ایشان تا بد انجامیز در گرفت،
 و دود از قببات هندوستان بر آورد. و خلق خانه سوخته سر و پا آتش گرفت
 خود را در آبهاد دور هامی افکندند، تا ازاں حدود بی سر خیمه بدرگاه هبل پناه رسید.

بندہ خاص آخربگ میسرہ ملک مانک پاسی ہزار سوار قادر دست نامزد شد، کہ کشش
 دراز کند، و سہمی بران نشانہ لعنت زند، کہ زخمہ بزرگ در کار ایشان راہ یابد۔ سپاہ
 منصور در راہ ہے کہ از روز یکا راں دراز تر بود، شتابان تر از عمر مشغولان رواں
 شدند۔ و چون اہل برسر آں کشتنان در رسید، رونے بود کہ ما ہے گویم و از جہاد الآخر
 دو ہفتہ بے کم گزشتہ، و در تالیخ سال معلوم شد کہ پائے علی بیگ در سلسلہ افتد و سر و پا
 تر تاق نیز ہما نجا گرفتار آید، ^{نظم}

یعنی کہ پنجشنبہ و از آخرین جمادی

دہ روز رفتہ و دو در سال پنج و ہفصد

القصہ بجز دیدن گرد لشکر اسلام خاکساران منسل چون ذرات گرد زیر وز بر شدن
 گرفتند، و با چندان گراں جانی کہ بودہ اند، جان شان سپردید و دل سنگیں ہم بر جا
 نمازد، کہ لنگر حال ایشان شدے بمثال فوج پیشہ کہ مقابل صرصہ شود، ہر چند پائے
 پیشتر می افگندند، پس ترمی افتاد، و سنادی اہل آواز شان میداد، کہ کن ^{تثقل}

الْفَرَارِ اِنَّ فَرَدْتُمْ سِتَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ - چار و ناچار چوں

آتشے دل ایشان نمازدہ بود، یک حملہ خام آوردند، و لشکر سکندر ثانی، کہ سد آہن

توان گفت، از انہما نہ بود کہ خم خورد۔ یا جوج فعلان را پیش انداخت پس مستظہر

بامداد، وَاَنْزَلَ جَبُودًا لِّمَنْ تَرَوٰہَا، تیغ آبدار رواں شد

و رویہائے آتش رنگ بر زمین افتادن گرفت شمشیر زنان اسلام گوی کہ

بر آب رواں گوئے آتشیں می بافتند۔ در آن سر اندازی علی بیگ و تراتاق، که
 سران لشکر بودند، چون دیدند که آفتاب شیر بر سر آمد، و ایشان را وقت زوال
 نزدیک شد، و پھر ہاء ایشان از لف آں خورشید جانگیر سیاه گشت، خود را در سایہ
 علم اسلام انداختند، و گفتند کہ شعاع تیغ در ما چنان آتش زده است، کہ تا ما بسایہ
 خدا نرسیم، آسودہ نگردیم۔ **نظم**

کائنات کہ گشتہ یافتہ از تاب حادثات
 آسایشش مجوی بجز از سایہ خدا

اینک سہت نسبت شطرنج

بساط مہر کہ از آنخو انہا، مثل پیل تن قطع شطرنج گشتہ بود۔ رخ ہر یک از زخم تیغ دو نیم
 شدہ و از کوب گرز اندانہا خرطیہ شطرنج گشتہ، و کشتگان مانند مہرہ مضروب
 چپ و راست فرو غلطیدہ؛ و اسپانے کہ خانہ خانہ می نشستند، بعضی زخم خوردہ
 افتادہ بودند، و بعضی گرفتار آمدہ۔ دسورانی کہ بر سان پیادہ پس نخریدند پیادہ
 می شدند و پیش می دویدند، و فرزین می گشتند، یعنی سر بر زمین می نہادند۔ علی بیگ
 و تراتاق کہ دوشہ شطرنج بودند، از استخوان کلاں ملک آذربایک بر سر ایشان حویفے
 درشت افتادہ بود؛ و بہر دورا در معرض مات انداختہ، وی خواست کہ سوئے شاہ
 رتس راند، تا اگر شہ خواہد، **نظم**

اگر او جاں بہ بخشد و گرنہ
 ہر دور اپیل مال فرمائے
 نسبت از نزد گم کن این جا

چون ہمگی سپاہ کفرہ را، کہ ملعب شیطان بود، بستہ پیش تخت آوردند، آن
 ہر دو بازندہ کہ دعوائے حریفے می کردند، کعبتیں دیدہ بر بساط خدمت غلطانیدند، و
 برائے بردن جان خویش، جو امر دی شاہ را شفیع آوردند۔ در باب آن ہمہ
 شرح سفیدان و وزنگ اشارت چنان رفت، کہ بعضے را مردار کردند، و بعضے را
 در خانہ بر بستند۔ و آل ہر دو مہرہ مضروب را کہ متعلق ماندہ بودند، در خانہ فرود
 آوردند و کشا دشان دادند، تا از کشا شدہ مردار شدن خلاص یافتند۔ ناگاہ
 از گردش کعبتیں قلب نکلے کیے را ازاں دو بے آنکہ ضربہ بدورسد، دست روزگار
 مہرہ برچید؛ و دو مکتا ماند، نظم

منصوبہ لعب او چنان راست افتاد

کو جان عزیز برد بازی بازی

شرح فتح دگر قتل تمنہائے نعل
 و اں بخلق کیا گنگ صفت انگدن نعل

نسبت این جا ز بهار است خزان

کیفیت فتح دیگر اینست، که چون سپاه غبار انگیز کافر آباد هُم الله، در
 آخردی ماه باد غرور در بروت انگنده سوئے روضه هندوستان، که فرود
 ترین ولایات او بهار است، بر سان صس خزان تبندی آهنگ نمود، و گرد
 از اقصاء زمین تند بر آورد. ساکنان آن جانب مانند برگ در برگ ریز بگرختن
 و ریخت ریختن آمدند. آن مرصفتنه چون قوت آن نداشت، که در خاک کهرم
 و سامانه گردے بر آرد، جانب بیابانهائے ناگوروئے در صحرائه بادیه
 نشینان آن زمین را رفتن گرفت. چون متن آن مردار خوران و مردارے
 که گزیده آن سگان شده بود، بسیار شد، و گل خوشبوئے ناگوردا، که از چندن سوده
 حکایت می کند منتن گردانید. قاصدان باد سیر خبر آن بخیر مشکوئے مشکبوئے
 خسرو مظفر شمشیر رسانیدند. باد شاه ابوالمظفر، که فواج اخلاق اوفاقه آهست
 رنم الافق آن گنده دماغان از سفینه مغنبر اسلام بر جنود عالیه مصاف فرمان
 داد. که شهبان عنبر غبار را نور در راه برنجی فرمائید، که این آوازه نشر نگرود:
 نباید که تابوئے گنده بروت از هیت صندلی آوده کند، و سوئے مشک
 بید با رخ آسان فرزنداید. ملک طیب شمائل عزة الدوله والدین کافوسلطان
 نَعَطْرُ الْمَجْلِسِ الْأَعْلَى بِأَحْلَاقِهِ، که بکار فرمائے شتم

مختشم نامزد گشته بود، شیران آہوسوار را چنان بتعمیل رواں کرد، کہ از مشک شام
و کافور صبح فرق نمیکردند، تا بمقصد غزای طریق پلنگان در پے پنجر بوسے کناں در
رسیدند۔ حالے کہ دریزہ گرد مجاہدان پیران آن شب پویان درآمد، ہر ہمہ ہاشمام
آن مشکیں شدند اشعر

ومسوجمیعاً فی قیام بخر
کما جعل حبّت علی رواج

نسبت آب میں رواں چوں آب

بر سر آب علی و آہن موجب از جیوش دریا جوش مسلمانان در رسید، و
کپک لعین میان تیز آب تیغ افتاد، و دست و پا زردن گرفت۔ نزدیک بود
کہ آب شمشیر از سرش بگذرد۔ مومنان حسیم دل از یمن و یسار در دیدند،
و دست گیرش کردند، تا آن سگ آبی را با بیان دیگر بر درگاہ دولت تاب
اعلی رسانند۔ چوں نوح کپک بتام، بعضے از قطرات پیکان بر جائے سر دشمنان
بعضے کہ از جوئے زندگانی ہنوز آہے داشتند، با دقہر فدائی برایشان وزید،
و ہمہ را سلسل گردانید۔ لشکر دیگر از آن اقبال مدبر و مدابیر تائی بو، کہ تشنہ خون
مسلمانان و از خون خویش سیر آمدہ، در عقب می آمد۔ ناگاہ سیلے از خون کفر
مقتول سوئے ایشان گزشت۔ و چوں آن سیل ایشان را آستنا بود، ہمہ میکبار

در غور آں فرود رفتند؛ و ہم از خروش آں خون، کہ بہانگ بلند از تیز آب شمشیر
سخن می گفت، بہ پے بروں بردن، کہ ایشان را خونابہ بزرگ بر سر آمد، در آں
سیلاب تند ہر چند پائے می افشردند جگے ایستادن نبود۔ درین میان مقدمہ
لشکر اسلام، مانند ابر و باران، بر سر ایشان در رسید۔ جو شے در آں جویونیاں
اقتاد تہنہا، ہمہ از باران تیر می گرخت، و دلہا در ناودان میکان می آویخت
ہر طے فوجی چنانکہ از دریا موبے ^{نظم}

در کُ غار ہی رفت فرود پر شر و شور
ہمچو سیلے کہ نگو سارفتہ در لرو لور

نگہ کن نسبت اعضا و مردم

خبر لبر لشکر اسلام رسید کہ لشکر منغل را دوسر بود، کہ در ولایت بادشاہ تاختند،
یکے اقبال دوم تائی بو۔ اکنون کہ میمنہ، میمون سلطانی بر ایشان زد، دست پائے
گم کردند، و آن ہر دو سر منغل یک سر راہ آب سندرگفتہ میگریزند۔ آنکہ پائے خود
فراموش کردہ بودند، درین حال از سر خود یاد نمی آرند۔ وقت آنست کہ شمشیر
اصحاب یمن سر ہا، ایشان را در دست و پائے اندازد۔ در حال بہ فرمان سر لشکر
چہرہ دست قومی بازوان غوا دست در مشت تیغ بردند، و سوئے آں بیابان
بے پایان رکاب گراں کردہ، دست بدست بدیشان در رسیدند۔ و در آں

کشتہ اداہل سر میکشتند و گردن میدرو دند۔ چنانکہ آب تیغ جائے ناگھومی رفت
 و جائے تاکرمی رسید۔ پیل خون تا پہنی کہ اداک، نظم
 نہ تیغ غازیان شدیل خون تا پہنی کافر
 کہ ناید قطر خون ز پہنی مسلمانے

نسبت نگر از قیامت اینجا

چوں شکر منصور، کہ کمر جہا و برائے نصرت دین مالک یوم الدین بستہ بود، در
 ساعت برہان لینصرن اللہ من ینصرہ کا معائنہ کرد۔ و در تخریزی از نساہ آں شہر
 بے شمار ملاعین بر آورد۔ پنداری قیامتے قائم شدہ بود، و موکلان مالک در
 رسیدند، و کشتگان سنگ دل کفر را برائے افر و متن میچھے، کہ و حود
 ہا الناس و الحجارۃ، اگر دمی آوردند۔ در اں عصے
 عوصات چوں کافر بجا بیاورد و زخ فرستادند، و یک حشر وار دیگر
 بہ و کیلان عذاب تسلیم افتاد، تا بسلاسل و اغلال شان مقید کردہ، بموقوف غرض
 رسانند سر زنجیر شان کپک بعین کہ عقورے، بود از کلاب جہنم از امر ا متن جرتائی
 بوئے گرفته شد، و اقبال بہ او یار بود، کہ اصحاب شمال گرفتند۔ دیگر ان ہر ہمہ یاد
 چاہ دوزخ افتادند، و یاد در شتہ دوزخیاں امیر گشتند۔ ملک سیرت لشکر ہشتیاں
 را سوئے حضرت غلہ بقائے خدا یگانی، اخلد اللہ ملکہ، باز گردانید۔ و ساعتہ غلہ

خبر سے تازہ بجناب نائب مالک یوم الدین می فرماتا دو بہ تشریف جواب
 وصلہ خلعت مشرف می گشت؛ تا بجناب جنات رفت رسیدند۔ چشم آورده
 را بعض گاہ نشور رسانید، و پیلان کوہ خندش بعدائے خویش آیت اذ الحجاب
 سیدت، بر خواندند بیشترے ازان پیہ پشمان برابر روئے ہوامی پرانیدند مع
 سکا لعمین الملقون زباجمشر

اینک این نسبت عمارت ہیں

ہیکل پیلان، کہ عمارتے است محکم برستونہائے جنبان، چون از خراب کردن
 بنیت آں مخربان بلاد ماندہ گشت، فرمان بر این جملہ اصدار یافت، کہ از آب
 گل باقی ماندگان کلابہ نگر حصار کنند۔ در حال بفرمان معمار ملک و دین، نظم
 شد از حصار تتاری و چینی آویزاں
 چوزنگیان نگون راز عمارت نو

نسبت نگر از کواکب اینجا

داز آمیزش قزونہ مثل در ہر برجے قران زحل و مریخ معانہ شد، و تاثیر آں
 قران نحسین ہم بجان آں مریخان سرایت کرد۔ و چون حلقگی بروج منزل مریخیاں
 وزہلیات گشت، ہنوز فلک زدہ چند باقی ماندہ۔ ایشاں را بہ تمیغہا و چرخ رنگ

گردن زوند، و ازاں سر ہاتھوس مبرجے راسر اسرتار اس فلک بر کشیدند،
چنانکہ مرتیج حالے کہ آنرا بدید، سر نہاد نظسم
یکر اس بشیں نیست بچندیں بروج چرخ
بیں صد ہزار اس بیک برونج بر زمین

(۶)

چو کردم ذکر فتنه چند را ندن بر منسل خنجر
کنون گویم فتوح ہند، و از گجرات گیرم سر

بگم کن نسبت دریا و باران

چوں شمشیر آبدار خدا یگان بحر و بر آ لایش خون کفرہ مقل بسیار شد، خواست
کہ آن لوث مترکم را بدریا محیط پاک بشوید۔ پس پیش از ایام بشکال، در سالے کہ
آذربا آب ریختہ بود، و نم دورے باہما یافتہ، و روز از فرود در عدا و ازہ بر آ و کشتہ تی
حلال جمادی الاولی ہجرتے آب رسیدہ بہ شہر

یعنی چہار شنبہ و زاوئی جماد بست

تا یخ سال شصت و شہرت و نود شد

دریں تاریخ نخستہ عارض والا را فرمان فرمود، کہ لشکرے چوں ابر و باران بر سمت معبر
گجرات بخراب کردن بتخانہ سومنات نامزد کند۔ و الفغان مرجم را، سستاقہ اللہ
مین عین الغضرات، بر سر آن سراپردہائے فتح و فیروزی، چون ملکہ کہ موکل
ابر باشد نصب گردانید۔ آن ہمہ ابر ہا بر عزم فتح سوئے دریا رواں گشت،
تا چنانکہ بنیاد بتخانہ در آب رسیدہ بود، و

سر بتخانہ قسم بہ آب رسد

اینک این نسبت و عروس

چون جمعیت شاه خدایگانی در آن دیار شهر رسید، شمشیر شاه را استین آس ولایت
چون عروس آراسته را، که از جنگلی شاہان مانده بود، بقوت تمام فتح فرمود.
و خون یزیدہائے بے اندازہ کرد. و در آن میزبانان جنگلی وحش و طیر دشت را
با شتر بہ دام و اغذیہ سراسر صلائے عام از رانی داشت، ^{نظم}
تا در آن شادی کہ ہند و جملہ قربان گشتہ بود
وام و دود خوردند تنبول و حی البتند دست

نسبت از دائرہ و مرکز میں

پس از انجا خان اعظم لشکر جانب دریائے محیط کشید، و پیرامن تجانہ
سومناٹ، کہ مرکز طاعت ہند و انست، دائرہ لشکر را تدویر فرمود. و نیزہ خطی را
در آن مرکز بسہ افزائی نصب کرد، کہ از نوک نشان نزدیک بود کہ جب فلک
پارہ گردد. و علم اسلام راست تا نہایت خط استواء ارتفاع داد. گرانی لشکر باقی
بود، کہ خط موم در گزہ زمین قوس گشت، و قوسہائے کہ از دو نیمہ دائرہ لشکر میجا،
ہمیش بے خط از نقطہ سویدا رکفرہ یک گزشت، ^{نظم}
و آن نقطہا دو نیمہ بھی شد زہم است مانند دائرہ کہ شود از طلسم دو نیمہ

نسبت کعبہ و غسل نگر

پس تجانہ سو منات را سوئے کعبہ معظم در سجود آورند؛ و چوں خیال تجانہ
سزنگوسار در دریا انداختند، گوئی کہ آن تیکدہ اول نماز کرد و بعد از آن غسل
و آن بتانرا کہ در نیم راہ بیت النہیل خانہ گیر شدہ بودند، ورہ زن گمراہان گشتہ،
سنت فیل شکستن ایشان درست کردند۔ ملک ببت بزرگ ترین بتاں بود، با حرام
حضرت خدایگانی فرستادند، تا ہنود بت پرست را شکستگی آں الہم عاجز باز نمایند
بوکہ باز کردند، گوئی زبان شیر شاہی تفسیر این آیت واضح میگرددانید : کہ
فَجَعَلَهُمْ جُنُودًا إِذْ أَكْبَرُوا لَهُمْ لَعَالَهُمُ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
آں چنان دار کفری کہ قبلہ گبران بود، مدینہ اسلام گشت۔ و بجائے پیشوایان را ہم
پس روان ابرہیم پیشوا گشتند۔ و مومنان سیناں صلب ہر جا کہ بت و تجانہ
میدیدند، بصلابت تمام میشکستند، نظر ہم

تکبیر و شہادت از غزا ہر سو بود ؛
بت ہم شکستگی شہادت گو بود ؛

نسبت مسجد و خطبہ نگرید

دراں کفرستان کمن آوازہ بانگ نماز چنان بلند بر آمد، کہ در بغداد و مدینہ اشغبنند

وزمزمه خطبه علانی سجدی کشید، که غفلت، ع،
 در قبه و خلیل و چه زمزم او فکند
 نگه کن نسبت دریا چو دریا

شهر نبره والہ، کہ در اں دیار دریائے ویکر است، و شهر کنبایت، کہ دریا پستان
 آں سرفرازی می نماید، و شهر ہائے دیگر ہم از نواحی آں ساحل؛ اگر چه مدبج
 بتشدید بدیشاں میرسید، مع ہذا موج لشکر اسلام در شستن لوث کفر بدریاد
 التفات نہ نمود، و ہم از طوفان خون آں ناپاکان خاک آں زمین رلاک
 شست۔ اگر چه خون پاک و پاک کننده نباشد،
 اما چون آب شمشیر، کہ پاک کننده است، بران غلبہ قوی داشت، آن خون
 نیز حکم پاکی گرفته بود۔ المقصود نہ از ان خون بلکہ، لفظ

شد از شمشیر اسلام آں زمین پاک
 چنانکہ از آفتاب آسماں خاک

داستان فتح رنتنبھور کا ندریک غزا
 گشت آراتساں دار کفری دار اسلام در قضا

نسبت آفتاب و سیارات

چون چتر آسمان سائے ظل اللہ بر سر کوه رتنبموز سایه کرده، همانگیر آفاق
 آفتاب و ابر بر سر بدروزان آن دیار از سر گرمی ایستاده نمود، و روز عمر
 ایشان را در حد زوال انگند- آن قلعه شامخ را، که زبان کنگرش باز بانان
 زبان آوری میکرد، در دور دایره لشکر در آورد- هندوان زحلی، که نسبت
 کیوانی دارند، نحس کشی جنگ و هر دره بر بے آفتاب بر افروختند- و برج خاکی
 را آتشین گردانیدند-

نسبت نگر از عناصر این جا

هر روز آتش آن دوزخیان بر نو مسلمانی حرارت زبان میکرد- چون استعداد
 اطفا آن همیا نگشته بود، مسلمانان پاک عنصر آب خویش نگاه میداشتند، و
 به کشتن آن نمی پرداختند- از خراطه پر خاک میکردند و آتش می بستند- و دوشن
 خراطه برائے خاک بدان- مانست که گویی باد شاه روئے زمین بجهت گرفتن قلعه
 خاک را نیز خلعت میداد- کیف آدمی را، نظسم،

از چنین شاه ملک باد آباد

تا بود آب و خاک و آتش و باد

نسبت منجیق میں اینجا

چوں پائشیب از بلندی بہ موج مغربی حصار پیوست، و مغربہای سلطانی از
بنی سارہا کوہ حطوم بر آوردہ، دہر کردہم برساں گرد کوہے سوئے آن قلعه طی
رواں گشت، و دل ہندوان افتادن گرفت۔ شعر

من ضربت الضحیٰ حل بہ اندہ
من الشرق تمھوا الی المغرب

نسبت اختران نگر ایں جا

نوسلمانے چند از سلطان بد اختر سے کہ روئے از آفتاب اسلام تانشتہ بودند، و
بدان زمینان پیوستہ، و آن ہمہ میخیان در برج آتشیں قوس گیر شدہ؛ اگرچہ
در سہ برج آتش افروختہ بودند، و مثلثہ بناری در ان سماء ذوات البرقج
ثابت گشتہ؛ اما تیر در یک برج بوبال قوس گرفتار آمدہ بود، و سوئے آتش
سیر می نمود، و محترق می گشت۔ از ماہ موقر جب تاشتر معظم ذوالقعدہ لشکر منصور سیر
پائے قلعه مذکورہ منزل داشت۔ آتش بلند بر سر برج دوہ از منظر آب چکان
ابری آورد۔ و ہر روز نیک اختران اسلام در پایان پائشیب بچن می شدند، و جنگ
سلطانی پیش می بردند؛ و دلاوران بہرام صولت در چنان آتشی، کہ شیر سہیل از ان

رم خورد، سمندر وارد در میرفتند، و پایگان معلق زن بیانگ نے تیر بر آتش
پائے میگویند، چنانکہ پرندہ را ازان کرہ اثیر بر تیر اے پرواز بود۔ شاہنویان
بحری سپاہ ازان کرہ آتش کہ تا اثیر دویدہ بود مع ،
گزشتن براں جانب امکان نہ داشت

نسبت منجنیق اینجاہم

باز عروسگان عواد ہا دروں حصار با پستانانگیس، کہ پابستہ جالہ ہنود
بودہ اند، و در آخر شہبان آشکارانگ انداز میگردند، غضبانہاء سلطانی
جستہ اللہ محاسب فساد ایشان شدہ، نگ سارشان می گرد مع
ناچار نگار شود ہر کہ مفلس است

نسبت غلہ و باران بنکر

سنگ مغربہائے بیرونی، کہ بر ہوا میرفت، چنان برابر میزد کہ برق از چست
و آنچنان شہا رگران بر سر حصار پان مانند تالہ می بارید۔ و میخوردند و سرد میشدند،
آرے علف شان نماذہ بود، سنگ میخورد۔ کار عسرت درون حصار بجائے
کشیدہ بود، کہ یکدانہ برنج بدو جتہ زرد میزدند و نمی یافتند۔ و از آتش گرنگی
جتہ القطب ایشان در سینہ سفالین بریان می شد، و میخواستند مع

کانرا بکشند وزیر و نداں گیرند
تَحَمَّلَتُ الدُّبْرَا بِأَيِّ كَرْبٍ
وَلَكِنْ لَا تَطِيقُ خَلْوَةَ بَطْنِ

شعر

نسبت موسم نوروز نگر

چون آفتاب سپهر منزلت، حسل الی السماء درجات شرفه
بخشش نوروزی پشت، و از یختن سگه زبور وے زمین برگ ریزی
پدید آوره، که جهانی ازاں برگ ریز گلستان گشت۔ بعد از نوروز آں آفتاب
عدل بر اں کوه بتافنگی تام بر آمد۔ و روز بروز تیزی و گرمی افزوں ترمی کرد۔
آ آنچنان قلعه مروح که آب از حوضه نیلوفری می برد، از بے آبی و بے برگی
خارستان گشت، و جهاں بر رے از زندان غنچه تنگ تر شد۔ یک شب ازیں
دل تنگی نزویک بود که زهره او بر قدا بالائے کوه آتشی، چون لاله کوه بلند بر
افروخت، و نار پستانان گورخ را، که در بالش او نشو و نما یافته بودند، در آتش
انداخت، چنانکه فریاد از آتش بر آمد۔ چون آں همه هشتی و شانرا بحضور خود در دفع
فرتا، و با یک دو بے دین دیگر بر سر آتش آمد، و خواست که بنام نیک جان
باد وهد۔ اگر چه باد سحر می وزید، اما ز گسائے چشم کمیس کشایان هنوز بنگی خواب نیافته
بود۔ چون رے آنجا رسید، مطربے بلبل نوا برابر اومی آمد گل بانگے زد۔ بر همه

کس دران شمشیرها، سوزنی کشیده، چون نسیم صبح از جای بختند، و حمله آوردند و
 سر و گل آگین رائے را، که با و سر داشت، بر پرانیدند، نظم،
 آرسے چو کثری در سر بے دین باشد
 بی دنیاں را سزائے سر این باشد

نسبت نگر از ستاره و ماه

شبے که روزان از برج روشن گشت روماه ذوالقعدہ بر سر چو زار سید، سوال
 ہم از اول ذوالقعدہ در حساب آمد، نظم،

یعنی از ذوالقعدہ سیدوم و از شبنبه بود روز
 ہفصدم سال آمدہ از ہجرت شاہ رسل

نسبت نگر از حصار و مسجد

دریں تاریخ فتح آں چنان حصن حصین بزودن رائے متین مستخلص گشت، و در باب آں
 دارالکفر خطاب دارالسلام از آسمان نزول یافت - و مسمورہ جان کہ کفرستان
 کہن بود، شہر نوال ایمان شد - لواء و الاء خدا یگانی، کہ بالاء آں قلعه آہنیں چوں
 کلید بر قفل بر آمد، گوئی مفتاحے بود برائے فتح باب ممالک جنوب؛ کہ اول تجرانہ
 باہر دیو، کہ باہر دیو بدال استعانت داشت، بشکست؛ و بعد از ان انبیہ کفر را

بقوت بازوئے جہاد محتفل گردانید، کہ چندیں تجانہ سخت بنیاد، کہ از صدہ صورت قیامت
در لفظ طیبے بوزیدن نسیم اسلام بر زمین خفت؛ و ہر سنگے کہ گوشہا و قلاع کفرہ از شنیدن
کرناتے ہندوی صحزہ صماگشتہ بود، از ندا باگ نماز گوشہاش باز شد۔ و جائے کہ از
حدت بر مہلے بلہ ہمہ گوشہائے ہندواں پارہ می شد، از سماع خطبہ محمدی ضماخ گوش
مومنوں پر از نوای سرور گشت۔ امیہ است کہ بعد ازین نیز، رباعی،

ہر سو کہ سپاہ پادشاہ خواهد رفت
داغم کہ نہ تیرے بخطا خواهد رفت
ہر جا کہ کند خطبہ شہ صیتش
آواز گرفته بر سما خواهد رفت

۰

کیفیت فتح حصن ماندو
ضبط ہمہ مالوہ بیک دو
نسبت چشم نگہ کن روشن

چوں نیزہ در اں سپاہ منصوبیل روح را از اکل رایان کھلی کردند؛ و بعضے
زمینداران بزرگ کہ مینا تر بودند، از سم پیکان خارہ شگاف ترکان طریق
سخت چشمی و وقاحت در گوشہ نہادند، و دیدہ کنوں بدرگاہ علی آمدند؛ و از

سو دن سیاہی دیدہ سنگ آستان سلطنت را سرمه کردند، و استخوان خویش را از
 سرمه دان گشتن خاک باز رہانیدند حضرت خدایگانى نیز هر یک را بسین عاطفت
 ملحوظ گردانید، و پر تو رحمت پیش از آنکه ایشان چشم میداشتند، بر سر ایشان گسترده،
 تا در سواد هندیج گبرے خیره چشم نماند۔ ازان روئے که پا بر بستر نگین قصاص چشم
 برعم نهادند، و یا بر خاک سجده گاه بندگی چشم باز شدند، مگر در جنوب رائے جنگل دیو
 مآلوه و کوا پروهان، که جمعیت او از مردم گزیده در خانه سی چهل هزار سوار بود، سپاهی
 خود چند آنکه در قلم نیاید، و غبار انگیزی حشر انبوه سرمه غرور و چشم ایشان کشیده، و پرده
 اذا جاء القضى عمى البصر، پیش بصیرت ایشان فرو بسته، چنانکه راه
 اطاعت کم کردند۔ فوجی از جنود پسندیده خاص نامزد گشت، دنا گاه بران گمراه
 بے بینائی زود فتح خود پیش ازان دویده بود، و چشم در راه نهاده، که چشم منصور بران
 سوئے کے گذریابد، تا گرد لشکر اسلام بر سر ایشان در رسید، و دویده بینائی ایشان
 بسته شد، و زخم تیغ میرفت، که سر ایشان بازمی شد، از بسکه چشمها خون که در گل نروده
 می خورد، تا چشم مردم کار کند زمین خلاب شده بود، و هندوان ازان زمین خوں
 خواره پائے گیر با چشمها و پر آب در گلبا بسیار فرو رفته؛ درین حال کوکاء لعین کورا
 کور درآمد۔ آپش، کا الحما سخی الوحلی، پائے در گل بماند، و طرفته یعنی
 از زخم پیکپائے چون پر گس زنبور خانه هزار چشمه شد۔ و سوئے چشمها صدید و غلیظ
 شتافت۔ و در زمان سرسخت بر گردیده او بد گاه دولت آسب فرشتاوند تا در زیر

نعل مرآب داغول خدایگانی بعین علو رسید- چون ولایت مالوه، که از پس عرصه وسیع
 هندسان میانز اتحادیه آن ممکن نگردد، گشاده شد- ضبط آن را متصرف می بایست،
 کاروان و کار دیده، که هم آن عرصه جدید را مضبوط دارد، و هم حصار نامدورا، که علو
 نظر از زبردین آن فرود ماند، به رلے رشید و جمد شدید فتح کند- پس از آنجا که چشم
 بینش پادشاهانه بنمود، از دولت شناساء ضمائرو سر ائمر مردم است، بتاتق نظر فرمود،
 که از اعیان ملک کدام بنده اسپندیده ندیر یقین آن مصلحت لاین باشد چون ضمیر طیم برین معنی
 قرار گرفت، باشارت ابرو واجب خاص را فرمود تا عین الملک را روشن کند، مصراع

که مادر تو بینائی دیده ایم

آنگاه بخطاب عین الملکیت مشرف گردانید، و در سر صدارت محل عزت داده-
 اکنون سواد مالوه را، که از ظلمت کفر نور اسلام متجلی گشته است، بر تو مقرر فرمودیم
 تا چشم دورین را در وی بجاقت تمام کار فرمایی، و مردم دیده خود را انگذاری که
 از شفه قند زحاشی پاک سر در نقاب خواب کشد- و چون در آن خاک نزار غار خاشاک
 خس دزد هنوز خراش و خش کشی باقی است، از چشم زخم خسا این نگردی، و بخت
 فتح قلعه مذکوره در بند بستن چشمها و کشادن رغنبا باشی- و چون بگرم مفتح الابواب
 استخلاص ممکن گردد، و درون آن گبرستان قدیم را، که از لوث کفره چون چشم مفسدان
 آلوده فساد مانده است، باب شمشیر پاک بشویی، و پهلک دیونا مردم را، که در سر
 قلعه برسان دیده کوران در علی خانه در زفته است، و شسته، آنرا برستی گوری دیده

ہندوان، چنانچہ دست درشود برون آرمی کہ اگر آں دروں خزیدہ ور
عین آں قلعہ چند گاہے از ناوک کیش مسلمانان بے گزند ماند، ترا از عین عتاب ما
تغیر چشم باید داشت، شعر

عِتَابٌ لِّلصَّيْبِ عَلَىٰ جِبَالِ

بصير صياحة اعترها دِماء

حکے کہ حاجب خاص بر سر عین الملک آمد، و عین آنچه اشارت علی بود، بر رسم حجاب
سوئے بموئے گره در سر ابروزہ باز کشاد، از بس مہابت سوئے بر اندام عین الملک
چوں شرہ پیرامون چشم بفاست؛ در حال پست چشم بر روئے زمین سوود، و حکم فرمان
را از مردم دیدہ در پذیرفت۔ و با مردم معین خویش بران سوشنافت۔ و چشم
زرم و ترقیب سپاس کارے، کہ از پیش تخت سلیمانی بد اس مامور بود، باز کشاد۔ و آں سواد
را از ریاکاران باقی ماندہ، چون چشم از کتر دمہ، صاف و امنی پدید آورد، کہ تیغ از
فعل خویش منکوشد، و در چشم نیام در رفت۔ و رائے سیاہ رو، کہ مانند چاکسوئی ناسوہ
خود را در پناہ دو سنگے انداختہ بود، و سوو خویش دران میدانست؛ و روشن کردہ کہ
بسبب عین الملک اوراکوبے و سحقی رسد۔ حکے از راہ خیرہ چشمی قرۃ العین خود را
پیش فرستادہ بود، و آن مردم دیدہ پیش دیدہ خویش سپہ ساختہ؛ و جمعی انبوه کہ خوب
مضرّت او بوزند، چوں سوئے زیادت کہ در چشم برآید، گرداگرد او نصب کردہ، ناگاہ
فوجے از خیل عین الملک برساں صدمہ غبار سے، کہ بر چشم مردم زندہ، ایشان

دو چشم زونی ہر چہ مردم خیرہ بود، میان خون و خاک در غلطیدہ آن مقلد را بجواب
 اجل بستہ شد۔ ہنوز رائے روشن میں الملکی بجاں مقدار التفانی نمود؛ و ترصد
 میکرد، کہ عین ذات رائے را تعمیہ دہد، و یکبار از پیغولہ قرابیروں اردو۔ و دریں کین بود،
 ناگاہ دید بانے از بالائے حصار برہنونی بر رفتن در رسید۔ و در رہے کہ دیدہ بود،
 بہ چراغ غیش روشن کردہ پیشوا شد۔ و کو کبہ عین الملک را شامشب بالابرد،
 چنانکہ تا صولت شہانی بر سر مہلک دیونرید، دیوان درونی را روشن نگشت۔
 چون پیکان دیدہ در بقدر قطرت باران در باریدن آمد؛ و لمعہ بر قہاشم شیر
 خطف البصار کردن گرفت؛ و از شہاب تیر آتش در نہاد آں دیوان سایہ
 پرورد افتاد؛ رائے ہلک دیو آتش زدہ حربہ شہا بے، سر و پا سوجت
 سوئے چشمہ سار گینت۔ و ہمانجا کشتہ شد۔ مینایان و زتاریح آں سال دیدہ بوفند
 کہ مہلک دیو در عین مہلک افتد، و شمشیر ہند رسد، و سر ہند و ہند از د۔ شمار ماہ و نام
 روز ہم از اول ہلال روشن خواہد شد

یعنی کہ پنجشنبہ و پنج از جمادیش

تا یح سال ہفصد و پنج آمدہ پیش

دریں تاریخ اعیان دولت سلطانی را چنین فتح بزرگ روئے نمود، و دروازہ
 حصار ماندو مانند چشم بخت بر روئے مقبلان کشادہ گشت، و در تصرف منظر آن
 فتح آمد۔ و حاکم کہ ان پوشیدہ نظر بانسوں چشم بندی در محملے کفر

چشم بسته مانده بودند، دیدہ مومنان زیر ابروئے محراب بر زمین بندگی مراغہ
 نیاز آغاز کرد۔ و از نور جماعت و جمیع خطبہ دیدہ ملائک روشن گشت۔ و از غلغل سبع
 مثانی در عین صلوات خمسہ ارکان اربعہ حصار بیابانگ صلا فاتحہ خوان شد الحمد
 لله رب العالمین ملک عین الملک عین اینحال از سیاهی دیدہ در قلم آورد، و بدست
 حاجب خاص جانب جنب بے علی فرستاد، تا در نظر ہمایوں گذرانیدند۔ پادشاہ بنیا
 کہ میان سیاهی پتربال عین انسان عین است،

عین اللہ علیہ، بدین بشارت در حضرت خداوند ناقد بصیر سجدہ شکر بجائے آورد،

و عرَضَ اَنْ سَوَادِهِمْ بِرَعَيْنِ الْمَلِكِ مَقْرَدًا شَتَّ شَعْرَ

اللَّهِ اَكْمَلُ مَلِكٍ مُّسْلِمًا لِّلْوَرَى

وَلَصِيُونٍ مِنْ عَيْنِ اَكْمَلِ كَمَالِهِ

داستان فتح چتوڑ استاین

کاسمانست از بلندی بر زمین

نسبت باہ سال بین اینجا

چون شمار ماہ جمادی الآخر بر سر حساب آمد، و روز از اول باہ شروع شد سال خود
 بخت گفتمہ اند، بیت،

یعنی کہ بدوشنبہ ہمیشہ از دوم جماد
تاریخ عام ہر مفسد و دو گشتہ در شمار

دریں تاریخ جہانگیر عمد باہنگ فتح چتور و مامہ بلند آوازہ رازدن و نواختن فرمود۔
و از شہر دہلی ہلال علم را سریع السیر گردانید۔ چتر سیاہ سلطانی را تا آسمان دغانی
برکشیدہ، ہدایاں حدود پیوست۔ و از ندائے طبلے کہ با کاسۂ فلک گوش میزد،
مژدہ دیں سلطانی، ع،

رسانیدہ در گوشہ ہائے سپہر

نسبت دریا و بارانست ایں

پس بارگاہ اعلیٰ را کہ ابر ہائے آسمان استران تو اں گفت، در اں سو ایں
دو آب نصب فرمود۔ و از جوش بیش تا سواحل بحرین زلزلہ در انگند۔ چنانکہ ہر دو
رو در زرف از گرد سپاہ پایاب گشت، و دست راست و دست چپ لشکر از فرمان
کہ در ہر بازوئے قلعہ خیمہوار انبوہ تو بر تو برساں ابر ہائے مترکم کہ در کوہ پایہ
فرود اید فرود آمدند۔ دو ماہ بشکال سیلاب تیغ تا کہ کوہ میر رسید، و بالا تر نمی رفت۔
عجب قلعہ، کہ سنگ ژالہ سر کوب آن ممکن نگردد، نہ غلظت،

و ریل فرود و دوازاں بالا

بیک روز تمام تا زمین آید

نسبت منجیق اینجاہم

آن قلعہ فلک زینت ہے کہ بہ فرودستی ابرسم فردنی آورد، از سر زانش کر و ہر
 مغربی نزدیک بود کہ در زمین فرورد۔ اما علیٰ از بیت المعمور شش ذیہ عمارت
 دین محمدی میداد۔ بدان بنیاد بانگ خویش می بود، دراز برادر خویش بنام ^{شست} سید
 پادشاہ بر کوہ حتروری نام، چنانکہ آئین چتر داری است ہر روز آفتاب از چتر سفید
 بر سر آوردہ، کاہ جانگیری میکرد۔ و پہلو اتان مشرقی را بہ کشیدن مغربی اشارت
 می فرمود۔ در پلہ مغربی بوزن سنگ مفردانے مشغول بودند، کہ روز ایشان جز بہ پلہ مغربی
 وزن نتوان کرد، ^{نظم}،

ہر یکے مفرد کہ چون او سنگ بردارد ہزور
 دست را سازد ستون در زیر کوہ بے ستون

نسبت قصہ سلیمان میں

ہمیں سنت ہر روز سیاہ مامور سلیمانی زرہاے داودی پوشیدہ گرداں حصار
 کہ از با حکایت میکرد، برمی آمد۔ تا شمار شہر محرم در میانہ آیام رسید، و روز از آخر
 شب روشن شد، سائے درآمد کہ سلیمان بر سر تخت بر باد صبا بر نشسته بر ہوا
 میرفت، ^{نظم}،

یعنی دو شنبہ وز محرم کے دودھ

وز ہجرت رسول شد ہفصد و سہ سال

دریں تاریخ سلیمان عمیر تخت باو پائے نشست، و بر چنان حصارے

کہ پرندہ بالا پریدن آں امکان نداشت، بر رفت - بندہ، کہ مرغ این سیما،

برابر بود، چنانکہ بسیار گفتند: ہدیہ! - باز گشتم - از اندیشہ این عتاب، کہ صالحی لا

اَرَى الْهَيْدَامَ كَان مِّنَ الْغَائِبِيْنَ و ازیں ہم، کہ جواب غیب در حضرت

سلطانی چہ باشد، اگر گویند، لِيَا تَبِيْنَ سُلْطَانَ مَبِيْن،

مرغ ضعیف را کجا حوصلہ طاقت آورد

گر بہ عتاب گوید شش شہ لا عذر تبتد

ایام بشکال بود، کہ ابر سفید فرما زوائے بحر و بر بر سر آں کوہ بلند بر آمد - و آں رائے

دو زخی برق زدہ خشم خدایگانے سرو پا سوخته، از دروازه سنگس چون آتش از سنگ

بیرون جست - و خود را در آب زد، و سوئے بارگاہ جہاں پناہ گر نیت - و از برق شمشیر

ایمن گشت ہمندوان گویند: ہر جا کہ طاس روئیں باشد، برق افتد - روی رائے کہ از

بسیبست چون طاس روئیں زرد گشته، لفظ

یقین کا مانس نبود ی ز برق پلک و خنجر

اگر نہ در پنے بارگاہ شاہ فتاد سی

نسبت رنگماء گوناگون

در آن روز که آن رائے زرد روئے از بیم پلارک سبز بارگاہ اعلیٰ فیروزی
 شکاریانہ جست، بخرہ ملک را کہ در باش نخت نامدار سپہر انحصار سبز باد،
 ہنوز صفرائے خشم مینزد، از آنجا کہ رائے گیاه خواہند رائے را از آن و ترساں
 برساں سبزہ پامال پشمرده وزیر سراچہ دولت خزیدہ دید؛ اگرچہ باغی بود اسیم
 اخلاق بادشاہانہ نگذاشت، کہ بادگرے براو وزد۔ اما سموم قمر سوئے باغیاں
 دیگر وزانید، و فرماں داد، کہ ہندوئے سبز رنگ را ہر جا کہ دریا بند، چوں سبزہ و گاہ
 خشک بدروند۔ در یک روز بقوت فرمان نخت مقداری ہزار کندہ دوزخ بزرگ
 گندنائے دو نیم کردند، چنانکہ تمامی سبزہ زار خضر آباد براں گوئے نمود، کہ گوئی مردم
 گیا رستہ است۔ چوں باد قمر فدا یگانی جملگی مقدمات پنج فرود بردہ آن زمین را
 بے بدوزنگی متاصل گردانید، و رعایا خوشہ چین را، کہ از ایٹاں خار خارے سر
 بر نزند، نہال کرد؛ اصل و فرود آن روضہ مینورنگ بجوالہ دوحہ بلند مملکت
 اعظم خضر خان، مصرع، **نہال غصین شبا بہ مختصر**
 فرمود، و بخطاب خضر آبادش نامی گردانید۔ و پتر لعل بہ سر خضر خان والا مانند
 فلک طلسم بر سر آسمان انحصار بر کشید۔ و خلعتی مرصع، کہ چرخے بود پر انجم در برش
 پوشیدہ، و از سر بلینش دو علم زرد و سیاہ را پناں بالا برد، کہ از علو آں علمہا و

خورشید و کیوان را در صفر و سودا افکند - و بدور باش و درنگ، کہ زبان ہر یک نہ بانہ
 بود از شمع خورشید، کہ کہہ دوشش را بیا راست - پس بر نیت لعل و زمرد گلبن
 و جوش را سبز و سرخ روئے گردانید - چوں از تربیت مراتب خفخفتنی و پردا

ہمات حضرت آباد فراغ کلی بحاصل آمد، **نظم**

عنان دوشش گرفت فیروزی کہ فرماید
 چرے سبز چنگانِ رکاب از سبزہ سیری

نسبت عاشور میں خوشتر ز عمید

بد عشرہ عاشورہ علم خلافت محمدی، مَدَّ الْعَالَمِ ظِلَالَهُ، باتفاق حُسنِ حللی، سر آں ہندو
 را مقہور کر ذہ، سوئے مینۃ الاسلام دہلی خود فرمود - وَالْكَوْدُ أَحْمَدُ نَبِيَّ اسَدِ اللَّهِ،
 کہ قتل ہوگی ہند، کہ از اسلام خارج بودہ اند، بر ذوالفقار کا فر کیش چناں فرض گردانید - کہ اگر
 دریں عمدہ رائے نام رافض حقے طالب کنند، نتیان پاک را بر روئے اس خلیفہ بحق
 سو گندیاد باید کرد، کہ شعر

لَمْرُكٍ عَاصٍ كَأَيُّمِي فِي زَمَانِنَا
 بِسَيْفِكَ أَنْ نَبِيدَ فِي الْهِنْدِ حَضِيَانَا

قصہ فتح دیو گسہ در گپے قید رائے و خلاص یافتن وے

نسبت زینت اسپان نگرید

رائے رام دیوتو نے ہو دیک بار در کند قدرت بندگان دولت عقیدہ شدہ، وہ تازیانہ ریاضت، کہ دیور رام کند، مرتاض گشتہ چون شمسوار ملک بہ نوازش تمام در ریاض مراد دیولاخ قدیش بازگذاشت، برسان اسپان آسودہ لگام اطاعت و قایزہ گردن شکن رافرا موش کرد، و حرونی و گردن کشی آغاز نہاد۔ شاہ فلک پایگاہ ملک نائب باربک را، اَحْكَمُ اللّٰهُ سُوْطَ سَطْوَتِهِ، بگفتن آن رمیدہ نامزد فرمود۔ سی ہزار چابک پیمان سرتازیانہ برائے ارتیاض شمسوار آن لشکر، برابر اوراں کرد؛ تاسی صد فرسگ راہ خارا و کوہ را سہل گرفتند، و بیک لگام ریز بر جمعیت آن افسار کشتگان زدند، و تاریخ ان سال روشن شدہ بود کہ رائے رام دیو در قید دوبارہ افتد و بر شمر لایت باز آید، ملک سہش بیشترے روز ہائے رمضان در راہ تاروز فتح طے کرد، جو بہ مقصد رسید آن روز بالا نین بود۔

یعنی کہ شنبہ وزمہ روزہ نوزدہ تا ہفصد و شش آمدہ سال یک شان سواراں رافرا مان داد، تا عنان عزائم کب دادند، و تیزی شمشیر را کہ خنک سنویت براخوک گردن گبران سیراب خون گردانیدند، چنانکہ باچنداں سیلاب تند گردانیشاں بر آوردند۔ تفرقہ عظیم دراں جمع اشقات راہ یافت۔ پسر رائے کیسوارہ عنان بہر نیت داد، و بیشترے لشکر ہنود، از زخم تیر و نیزہ با یکدیگر دوختہ، سوئے و صہ حجیم گرختند۔

ولشکرے کہ باقی ماندہ پیش تیغ غزاة دونیمہ شد نیمہ از ایشان برابر پسر رائے از بس
 مخافت نگام راسوئے باردم کردند، بیرون شدند، وجان گریز پائے خود را، کہ
 چوں اسپ بدست در بند بیرون شدن بود، ازیں بیرون شدن غزاة بیرون برون
 و بعضی در سایہ زینہار درآمدند، و زینہار از سواری خویش خالی کردند، بقودش
 اسیری سپردند چوں شمشیر و فیروزی در تصرف شہسواران اسلام آمد، ملک سگش
 فرمان داد کہ غنایم لشکر چہ بابت سپاسیان بود، بدیشان باز گذشتند۔ و آنچه از در
 نمود، کہ جز پدر سگش را علی فرزند نہ بود، از مرکبان پیمانہ شمشیر و شمشیر، و پیلان کوہ پیکر
 فارسے، و غزاة، کہ با پائے ہم را پسر امون آن جولان زدن مجال زدن نباشد،
 بعد از عرض و حساب بہگماشتگان پایگاہ و پیل خانہ و غزاة تسلیم کردند،

بِحَمْلِ الْأَثْقَالِ كَادَ الْأَرْضُ أَنْ
 تَحْتَ السَّرَّاءِ فِي بَطْنِ حَوْتٍ لَعْنَهَا

نسبت تیغ نگر بر گوہرہ

چوں فرمان کامگاری بر زبان تیغ ترین جملہ بود، کہ بہنگام قتال بر رائے و خو
 پیوند او مہر ع، حدنگہ وارد تا بتواند،

چنین فی نسخہ ہمیسہ خیال میں جملہ بالا آریوں پڑھا جائے تو زیادہ مناسب ہوگا: وجان گریز پائے خود را، کہ چوں
 اسپ بدست، در بند بیرون شدن بود، ازیں غزایں بیرون بردند، معنی بہر حال شاہین کاتب نے کچھ گڑبکی ہے،

لشکر کشد و مالکند اجتهاد را چنان اطناب داد، که رائے گردن کش و ابا اغلب گردن آن
دیگر زنده بدست آورد. چون سمر از ذمه تافته بودند، اول ربقه قدرت با و شاه مالک
الرقاب بر رقبه واجب الضم ایشان، نظم

عصه چنان کرد، که نزدیک بود

کز تن هر یک رگ جان بگسلد

نسبت معجزات عیسیٰ بین

بعد از آنجا، که طریق جان بخشی عیسیٰ آخر الزماں یعنی سلطان مهدی نشان، پیدا
در آن مهابت، که از خیال شمشیر ریاست دم حیات در وجود ایشان نامشروع گشته بود،
براعتاد نفس آن روح الهی، دم شان داد و از سر زنده گردانید. چون آن همه طایفه جانی
و گشتنی بدیده آن نفسی جان یافتند، هر همه را ایمائے معنوی کرده بیدیت معمور مسیحی
رسانید، تا از تقای حیات بخش خدایگانی روح اعظم را برای العین معاینه کردند. مصرع

وَالرُّوحُ بَشَرٌ هُم بِعَسْرِ خَالِدٍ

نسبت آئینه است این بنگر

سکند شانی از آن روئے، که در آئینه هائے او جز حسن عاطفت صورت نه بندد، و را
رام و پورا، که آثار کید از معانند کرده بود، در سد غفو و عافیت پناه داد، و خیال منعکس،

کہ از دل آہنیں زنگ خوردہ۔ اے موبہ شدہ، بر مثال نمودار آئینہ ناچیز تصور کرو۔ و
چنان محل قریش بخشید، کہ رویش بنیروئے بخت یک دم از آئینہ زانوئے جدانہ گشتے
رائے راجت در پیشانی بود، کہ تیغ ہتیدی باوشاہ جوشن عصمت او گشت۔ و شرفنامہ

اسکندری نیز این حال روشن باز نموده،
کید ہند و راجو بخت کینہ و ربے کید گشت
تیغ اسکندر پیش روئے او آئینہ گشت

نسبت ماہ و آفتاب نگر

قریبش ماہ کامل رائے روشن بخت در پر تو مہر بادشاہ شمس جہبہ مانند لال
قامت خدمت و قنایداشت۔ روز بروز ورجت و منزلت او بلند تر و افزون تر
سیگشت، تا از گوش دور قمر برساں بدر دائرہ دولت خویش تمام و کمال گرد آورد
از افاضت آفتاب ملکوت بر سقف زنگ یافت، و با کوبہ آراستہ سوئے بروج

استقامت خویش سریع التیر گشت، شعر
رَعَى اللّٰهُ سُلْطٰنًا يَّرِيُّ عِبَادًا
كَمِيں نَضِيّ الْبَدْرِ مِنْ قَبْرِ نُوْرِيهَا

حدیث نسخ سوانہ کہ گشت خیر باد ز تیغ شہ کہ ہمیشہ بخیر باقی باد

نسبت و حثیان صحرا میں

چون شیر و لہیز علی ہنگی زور آوراں اٹسرا را بطبا نچہ مقدرت خود کہہ چنانکہ مقدار پانصد
 فونگ از مرغزار حضرت پیچ شیرے نماند، کہ ہنر براں سپاہ سلطانی را در پنچیر کردن آن
 پنچہ شوکت رنجہ باید کرد، شہسوار سلطانین شکار را از درنگ بسیار رمال افزو در خواست
 کہ چند روزے خوش آہونگ را بہ صحرائے پنچہ مطلق عنان گردانند در سائے کہ تیر تہی شکم
 رو باہ را چناناں گرفته بود، کہ آہ بیروں پیدا د، و چون روزے درآمد کہ پائے سید
 گرفتار آید، در شما آن ماہ آہو میانہ دام بر بستہ شد۔ نظم
 یعنی کہ کسیردہ ز محرم چہار شنبہ
 سال از عدد بہ ہفصد و ہشت آمدہ ز ہجرۃ

❦

معاملے ست این تاریخ وضع خسرو مسکیں
 توازانہ بروں کش بے خطا این مشک بے نم ہو
 در میان محرم دگر ماہ دو راایت رابعزمیت درست در اہتر از آورد۔ شعر
 نزلت الاعلام ذلزلۃ کما
 صکرت عظام الوحش فیہ دقتما

نسبت مرغان پراں آمده

چون رسم پرواز این جانگیر چنانست، که در هیچ جنبش قلعه ناکرفته و قلعه داری صید ناکرده باز نرود و صف لشکر را عزم شکار از حضرت دہلی تا قلعه سوانہ، کہ صد فرسنگ مسافت باشد، برہ کیشد و آن قلعه را، کہ بیشہ و حشیان رہزن بود، محصر گردانید۔
حصارے دید بالائے کوسہ، کہ عقاب بدہ ستونہ بر عمارت آن بر نتواند رفت۔

سیتل دیونام گرسے بر سر قلعه کوه مانند سیرخ در قاف، خزیدہ، و چند ہزار گروگیر، چون ارگسان کو ہساری، بر تیغ کوه بہ کشانیدن خویش حاضر نشسته بودم، خویش را نگاہ می داشتند، و مثل سرغان سنگوار، دہانہ باز کردہ رادنگ میدیند، تا سنگ مغربی از ہر جانب پراں گشت۔ بعضے چون کجشک از کرمہ بر میطپیدند، چنانکہ سنگداز ایشان یک یک میشد و بعضے جان میکنند و دست و پای منورند، پایان لشکر برے گرفتن ایشان کلاہ می نداشتند، و آن مرغان خانگی از بالانرہ میگردند مصحح کما لعبت دجا جابتیاری

باز نسبت ز وحش صحرا میں

جانب مشرق آفتاب آفاق، رَفَعَ اللَّهُ بَدْحَهُ إِلَى اسَدِ السَّمَاءِ، بر تخت شیر پای کہ چشم شیر از عین الہرہ ساختہ بودند، نشسته بود۔ و شیر زنان میمنہ راستے بازوے جنوبی حصار دست کشادہ دادہ، و شیر گیران میسرہ را جانب بازوے شمالی

دور فرموده، و منجیقہائے مغربی بعمدہ ملک کمال الدین گرگ کرده شعر

کہ فی قتلِ اسادِ کمال

کما اللذائب فی قتلِ النعاج

نسبت دیگر از وحوش ہیں

اگرچہ آں مغربیا از گرگ خالی نمی بود، اما بہر سنگے فارے در کوه می افگند، تا آں روز کہ سہر پاشیب بر فراز پنجر گاہ کوه رسید، و بفرمان شاہ پیل بند پیل نان لشکر پیل پایہ پاشیب بر رفتند، و یکبار بران بہایم حملہ بردند، ایشان نیز، از انجا کہ در جنگ گرانے و گزینے داشتند، بران گونہ پیش آمدند کہ اگرچہ سر ہلے ایشان از زخم شمشیر چون فرق گوزن شاخ شاخ میشد، یوزی نمیکردند۔ و آکہ در بند یوزی می بود، اورا آہو میکردند۔ بعضے از زخم پیلک شکاری در خواب خرگوش می شدند؛ و بعضے زیرنگ مغربی، کہ زاوہ زواست، آڑی گشتند۔ مفردان شیر زور، برائے آرد کردن آں سپاہان ماشی، دوگان سنگ نیز رواں میداشتند، کہ میان دو سنگ آردشان می بالیست، تا نان خود را پختہ کنند۔ و بعضے را برائے میہانی دام و دوہم بدان غلولہ گوشنایہ می کردند۔ دران روز از ہنگام طلوع ذنب السرحان تا غروب غولہ شمعہ

تقتل کلاب الکفر فی ظن کما

سبیل الدماء عللاً اکریہ احمہ

نسبت مرغ و باز آمدہ باز

بعض مرغان ہندوئے کہ از چنگ طغرلان لشکر بجلیہ بسیار باز رستہ بودند، تا بو تیمار از زمینرو، از آشیانہ کوہ برون جستند، و خواستند کہ سوئے جالوریان کریز کنند کہ ناگاہ جُرگان دستگا و سلطان خبر یافتند، و در و دم ایشان درشتند۔ و بعضے را پر کم میکردند، و بعضے را بل تا آن زمان کہ شاعر،

غَرَابُ الدَّجِي قَدْ زَاغَ عَنِ رَوْضَةِ النَّصِيَا
وَمِنْ بَيْضَتِهِ الْاَكْوَابُ بَارِزًا تَوَالِدًا

نسبت دام و دود و گر بارہ

تاریخ عام بہ تگ آہو بالا رفتہ است۔ اما تاریخ شہرین است، کہ چون عدوماہ ربیع الاول بروزے رسید، کہ بامدادان آہو بے سر ہوا بر آمد، و روز بر سر جہاں روشن شد؛

نظم
یعنی کہ از ربیع نخستیں سہ روز و پست

صبح سہ شنبہ از دم گرگ آمدہ برون

دریں تاریخ نسیل دیو وحشی راکشتہ پیش شیران دہلیز علی آوردند۔ بشکوہ گرگی گرا از شعر
شَارِبَةُ شَامِ لَدَى الْعَبَابِ مَوْتِ سَخْتَسِ
از زخم تیر انگشتوانہ انگشت در دہاں

بمانند چون مهم آن وحشیان بکفایت پوست، خسرو آرد شیر غلام شیرویه چاکر ملک
 کمال الدین گرگ را، که گرگیں این عمد است، به نخی گردن گزراں آن بیابان
 نصب فرمود، بدار اعتماد، که اگر از کمان ابرو بجائے قطره بازان پیلک آبدار بارو،
 او سپر بر آب نیندازد، که گرگ ازیں بارانها بسیار یاد دارد۔ چون عدل راعی العباد
 گرگ را رعایت اغنام آن دیار فرمود، تا آن ہمہ بزلن باکر را از خاراران ان زمین
 باز رہاند، بیک گشت شکار خیش قتی نامدار بر او رده نشانہ شکار را سوئے چوتره
 شیران شرف مراجعت از زانی داشت، تا ماہ رایت برادر بروج اسد بمنزلہ
 استقامت رسانید شعور،

وَهَنَّا لَضُرْعَاهُ السَّمَاءِ بِحُشْرٍ
 بِأَنْوَاعٍ فَتَمُوتُ تَلْدُكَ وَمَعْبَرًا

(۶)

بر ان نمط کتم اکنون بیان فتح تلنگ
 کہ اتباع قلم پائے وہم گرد تلنگ
 باز نسبت ز انجم و افلاک

چوں رے خورشید فروغ سلطان شرق و مغرب را، شعر،

اهضات بیضتہ قصیر اودھھا
 کیشل اششمس شرقا ثم غربا

بعد ضبط بیشتر سے عرصہ جنوب اتفاق آس شد کہ ظل رویاں از گل را پے سپرا ہلہ و
 نعال لشکر گرداند؛ در شمار این سال دیدہ بودند کہ سر حشم بہتر تلنگ رسد، و از گل گرفتہ
 شود، از جہادی الاولیٰ آخر ماہ ماندہ بود، ^{نقطہ} ~~م~~

یعنی کہ بیست و پنج شد از اربعین جہاد

تا پنج سال ہفصہ و نہ گیر در شمار

کہ بر ہمنوی اختر سعد، نو شیر و ان عصر بز چہر آفاق را با کو کبہ پہر مدار و انجمنہ ستیاریہ
 شمار، ہوا افتت سایہ بان لعل ظل الہی، نامزد فرمود، تا جنیبت اقبال را جانب جنوب
 عنان داد؛ و سایہ بان لعل از نظر مہر شمس السلاطین مانند ابرے، کہ از تاب آفتاب

مگر خگرو، بر سمت دریائے تمجر روان گشت۔ از بس کہ آں منظر سپهرِ نعمت از یاد
حضرت سمری پرید، پنداری سحابے است باوقبلہ سوئے دریاش می برد۔ بہتالبعث
آں آسمانے بر لیسان بستہ، سعود مساعدا لشکر منزل بہ منزل میر می نمودند، تا ہر سمرنہ
روز ختم فرخندہ ملک ملکوک الوزرائی بطالع سعد و تسعود پور رسید۔ دوران
مقام کہ از پور سعود با شاہ نامی گشتہ است، دور و زپائے علم بر سر سعود پور بود۔ چون
ماہ جمادی الآخر از روز برفیت روزے کہ نسبت بہ ماہ دارد از سیانہ صبح روشن شد

یعنی دو شنبہ و نہ جماد دوم ششم

ماہ رایت ملکی با جمہو ملک و سائر انجم ستارہ مساعت نمود، و موسم اول ماہ بود،
و ماہ زائد النور، برائے شب روان لشکر، ہر شب مشعل روشن تر و بلند تر می افزود
و آفتاب کہ قبلہ ہندوانست، اگر سوئے اسلامیات تیز میدید، گرد سپاہ خاک دروید
می انداخت۔ نظم

آرے آن دیدہ، کہ میند بزمے این سپاہ
لایق ادسرمے نبود مگر خاک سیاہ

نسبت دراہ ہائے ناہموار

راہ پیش آمد، بغایت ناہموار، در ورغنائے بسیار، کہ اگر باہ ازاں گذشتہ، چون
آب در چاہ افتادے، و اگر آتش براں جلتے ہا، درویدے، از مرکز خویش

سوئے خاک نگوں سار در گشتے۔ زمینے در دامنهائے کوہ، از تیزی آب در زہائے
 بیارش افتاده، و از ہر درزے صد ہزار جوال دوزخار سر برزودہ، پناکہ تیز بیان مترا
 گوش را در بریدن آں خار دو خار موئے بر اندام سوزن میشد لشکر فرمان پذیر در
 چنیں صحرائے صف صف می رفت، و چناں دشت دشت را صراط مستقیم می پنداشت
 در عرصہ شش روز، کہ کوچ بود، پنج آب رواں چوں جَوْن و چبل و کُنواری و
 بناس و ہوجی در پایاب بگذشتند، و بہ سلطان پور، بعرف ایرج پور، رسیدند۔
 نظر

لشکر سلطان ایرج بندہ را

چار روزے شد در اں منزل تقلم

باز نسبت ز انجم و افلاک

چوں ماہ مذکور روز ہار ایشمار طے کرد، و روز آفتاب از سر آفتاب روشن گشت ہصو عہد

یعنی کہ زمرہ نوزدہ و یک سنبہ

ایلیک روشن طلعت بر پشت شہدیز طلوع نمودہ، با ثوابت دولت تیار گشت نظم،

شہسوارے زبرو در تیر اور ہواے

ناتجے بود رواں بر زبر سیاے

نسبت نگر از چہار پایان

ازین سہ بار گمان لشکر فرنگ بفرنگ ہر رنگ فری برسری یافت۔ آں ہمہ

دشت آشنایان بزخم سُم کاسه ننگ رومی شکستند، که از کاسه پیرے نمی ریخت، و او جنبش
بارکشاں سُم شکافته، زہرہ زمین شکافته می شد۔ و پیکان تیز سیر نیز پائے آہ نہیں کوہ
می بریزند؛ و از بسکہ پیادگان خار انور و آں ہمہ سختی و صلابت زمین را پائمال می کردند ^{مستظلم}

ہم در کف پائے ننگ شد پوست

ہم از سر ننگ پوست شد باز

نسبت موسم استفتاح است

تا بعد سیزده روز، در غزہ ماہ رجب، بمنزل کماندار رسیدند۔ در چنان بیابانے شہر
خدائے باستقبال لشکر اسلام آمد، و صالحان را مشاہدہ سہ ماہہ مہر مہر بابرکت بسیار
پیش آورد۔ در ان منزل تا مدت چارودہ روز عرض غزاة دین بود، و ملائک فاتحہ
میخوانند، چنانکہ گوش رجب بازمی شد۔ تا ہم در ان خواندن استفتاح تیز در رسید
و بشارات فتوح مستقبل بدستور حال، **فَسَبِّحْ لِلَّهِ عِندَ الْعُلَّاءِ عَلَيْهِ اَبَدًا**
رسانید۔ در ان موسم خجستہ جنگی ایتمہ و ملوک و معارف و مشاہیر لشکر پیش سایہ بان خاص
اجتماع نمودند، و بہ استماع دعائے بادشاہ عیسی دم وقت رازندہ داشتند، و بخواندن
دعائے روزہ میر تم حل زاد اخوت میکردند۔ شک نیست کہ پیر مومن آن ظلمت آسمان سائے
جمعے بود بنیابت منبرک، چنانکہ اقامت نیز حاضر بود، اعتصام بہ جبل متین نموده، کہ کسے
در رشتہ ایشان نمی شد۔ و ماہ باکر است رجب دعائے بادشاہ و دعائے استفتاح

را با توفیق تمام، مصرع

می شنید و هر چه خوشتر می شنید

نسبت آبها و جوها بین

چون روزه داران استفتاح از شربت افطار روزه مریم را آب روئے
افطار دادند، باد اداں شب لشکر دریاوش در جنبش آمد و مانند سیلاب تند در رود
سیر می نمود، و هر روز پرورد دیگری رسید، و خلق را در هر زمینه عبره بر آب دیگر حاصل
می گشت - و چهار پایان چون پنج پایه در آب می نعلبندند - اگر چه همه آبها مایه عبره بود،
اما زبده ایاں مانست، که گوئی ماده ایست از طوفان باقی مانده - از آنجا که کرامت
سلطان صاحب ولایت همراه اولیائے دولت بود، همه غرقا با بحر در رسیدن
نهار کو کبزه لشکر، بر خود خشک می گشت، و مسلمانان بسهولت میگذاشتند - تا در مدت
هشت روز از گذشته چنداں دجله بنیل کنته رسیدند - جائیکه چنین آبها را
باند آهن فعال مراکب را برائے بریدن راه آب میداد، ^{نظم}

زین بس عجب دار، اگر موج قلب شاه

از نیل مصر و دجله بغداد بگذرد

نسبت قصص سلیمان بین

چون بنیل کنته، که سرحد دیوگیر است، و اقطاع رائے رایان رام دیو رسید، در حال

دستور آصف رائے، بحکم فرمان سلیمانی، اس حدود و رازتاراج لشکر چوں مور و ملخ
محافظة فرمود، چنانکہ کسے رازدور و دیوار آبادانی و خرمن و کشت و ہفتالی بردشتن
امکان نہ بود، نظم

انچ درخانہ مورے گنج
یا کام بلطیم شود

نسبت از کوه و در راه زمین

دوروز برائے تخلص منازل پیش آہنگ، دامائے کوچ راز آہنگ بازداشتند
چوں شمار ماہ رجب نیز در گذشتن کوه بے پایان بگذشت، مصرعہ
یعنی از ماہ رجب شش روز بیت

در روز شنبہ، کہ ناف ہفتہ است، ناف زمین از جنبش لشکر در جنبیدن آمد،
وزمین چوں شکم نغمنہ زدگان فرو بالاشدن گرفت، ہم خاک را اندام کوفتہ بود،
و ہم سنگ ہا را کسرے سخت روئے دادہ لشکر منصور در چنای مہلکہ بہ صحت و سلامت
می گذشت، تا بریں طریق قریب از درہ روز بعد را و تلنگ را بد شواری، کہ کسے
را امکان آسانی نہ بود، می نوشتند زمینے پرازنگ لاجہائے ورشت، کہ ہندوان
را بار ہا در گذشتن آں دل افتادہ بود، آنچنان خرنگہائے گراں زیر پائے چہار پایاں
لشکر اسلام بر طریق غبار می گشت، کہ چشم فلک خیرہ ماند، نظم

رہے چو جیلہ رکے ریک شیب و فراز
 کرومہاش چو حص نخیل دور و دراز

❖

لَوْ كَانَ يُوصَفُ غَارُهَا وَجِبَالُهَا
 خَرَّتْ سَجُودًا فِيهِ فِكْرَةٌ وَاصْف

نسبت پردہائے موسیقی

ہر جانبیے از ابریشم موسیقی باریک تر، و ہر جاعصہ از گیسوے چنگ پیچاں
 تار یک تیر ہر در از نائے چناں تنگ کہ اگر باد و آہنگ کند، خراشیدہ بیرون
 گذرے؛ و ہر روے چناں ناہموار، کہ رفتن آں بر بلط بلک بر عنقا و شوار باشد بسیار
 مرد بستہ زن بدعوے راہ شناسی چپ و راست سوئے بلندیا آہنگ می نمود
 ناگاہ می نغزید و بے جا گئے چنگ می زد، و بناخن گرفت میکرد، گرفتش درست نمی آمد، جائے
 می افتاد، کہ زخمہاش تو بر تومی رسید، و دست بردست میزد، هر کبانے کہ بانگ
 صہیل بروئے ہوا پاکو فتندے، از بسکو فنگی پائے در دست ردن آمدہ بودند، نہ نظم

اسلبما تو سن وقاض، کہ رفتے چوں باد
 پاش در دامن کوہ آمد و غلطید، و فتاد

نسبت ابرو برق باران نیز

دریں اثنا ابرسیہ روئے، در مذلات غلایق، گوہر تمام خویش پیدا می کرد. لاجرم باد بقفار نخستن میراند، و آبش ریخته می شد. و هر بار که برق منتهک بر اغزش روزنگان میخندید، رعد چنان بانگ بر میزد، که ناپیدا می گشت. ابر گوئی از دریائے کف بادشاه دسے پر داشت، که چون در این حضرت تراویدن نمی توانست، تندی خویش بر لشکر فرو می ریخت. و برق پنداری آتش زده زبانه شمیر شاهی بود، که چون در محل یارائے آن نداشت، که از سر گرمی چسته کند، مصراع
سوزاک خویش هر دم می کرد روشن ایرجان

نسبت اینجاست از جهاد و غزا

اگرچه در آن عقبات مجاهده بس بزرگ با مجاهدان لشکر همراه بود، اما چون در بنیت جهاد بنیت صادق لله تعالی که اجتماع و نسبت کرده بودند، و نظر بر اجر کامل، که رجا رقلب بدانست، داشتند، آن بیخ بنجم می نمودند، تا از آنجا که صد نوع خون آبی ناصیر حال آن کتیبه منصوره بود. هر که از کبار و صفار در آن دره و کوه و غار و دریا و دشت گذشت، شعر

كَانَ السَّلَامَةُ دَأْبَتْ أَحْوَالَهُ
كَانَتْ نَصْرًا قَبْرَ رَأْيِهِ لَا سَلَامَ

اینکس این جا ست نسبت شمشیر

ہنگام بربدن آن سهل و جس بتیزی عزم و عزم تیزی در حد بشیراگر، میان دو آب
 بکے شہر و دوم بوجی زمینے پیدا شد کہ دے کان الماس نشان دادند۔
 چون قوت شمشیر شاہی، کہ آثار آن جگلی مکنوات معاون از خزا این رایان
 و قبضہ خنجر گزاران اسلام موجود است، بقوی بازوے بندگان دولت بود،
 شتے خاک را در کا و کا و نیکنند، کہ شمشیر زناں با قوت نظم،

از تیغ برکشند گھر سهل اں بود

کز آہن کلند چہ آید گہ برون

نسبت است از خزندگان این جا

ہم دیرں روز ملک اژدہا صولت با سواران جرّارہ چنداں عقبات مار و بیج را
 بگذاشت، و بحصار سر بر، کہ از شمار ولایت تلنگ است بر سید ہنوز عقب زین
 بر پشت اسپان نیش میزد، کہ اژدہ آں نبرد را فرمان داد، تا گر و اگر دھار حلقہ بستند
 از برون تیر اندازان تیر می انداختند و از درون ہندوان مار مارا فریاد میکردند۔
 را دمان رلے چنان از پیکان زہر آلودہ گزیدہ شدہ بودند، کہ از سہم زدگی می خواستند
 کہ در سوراخ مورد رزفند برائے گریختن ہزار پائے شدہ در گوشہ امی خزیدند۔

بیشترے را ز زخم بلیک برہر اندام سوراخ مار پیدا گشته، و جانہائے درہمیت
 آمد؛ و پیر امن حصار از جنبش ننگان دریا آتاشم زمین تاپشت ماہی می لرزید
 و کنار ہائے خندق را سوسوہ، کہ سوار در گرفتہ بود، شمع،

تدی ارض تنقش من تعالی
 کبطن الصب اوطصر الانامی

نسبت آتش لطیف نگر

در آن دم کہ پیکانہائے تیز شعلہ آتش را بر سر چوب کردہ، بہ سوختن خانہ آن
 دوزخیاں دویدن گرفت، رؤے آن خانہ سوختگان چون دیوار آتش رسید
 سیر گشت۔ از غابت نامی، جو ہر آتش را بر باسیر بر کشیدند، دہر ہمہ خود را بازن
 و فرزند در آتش انداختند، و بہ دوزخ می رفتند۔ ذلک جزاء اعداء
 اللہ التادیر چون بیرون حصار، از سوختہ شدن آن کندہائے جنم، روشن شد
 غازیان بر یک از تہا سنگین دولہائے اہنیں چھاتے کشید، و از میاں شکمہائے
 کوبہ و آہنہا جوشن، چون ارہ از حقیق، بیرون می جستن۔ ناگاہ از دم ہوا فتح، باکے تند بر آید آتش
 درونیا ز بلند تر گردانید، سپاہیان آتش پارہ لشکر اسلام ہر تہم شیر بر مثال زبان آتش گراوم بر کشیدند، و
 بر حصار بر رفتند و در آن مشتے مختص و خاشاک نیم سوختہ دریافتند ہر کہ از جوہر آتش نامسوختہ
 ماندہ بود، از گوہر لاپک افروختہ می شد۔ چون کار بدان حد رسید، مقتد مان

باقی ماندہ حصار نیز خواستند، که بقاء خود را فدائے جوهر کنند۔ دریں اثنا نائب عرض
 ممالک ابقاؤ اللہ، کہ سراج دین است چون ہنگام روشن کردن چراغ فتح و
 انانیت نام برادر مقدم حصار را، کہ پیشہ شدہ بود، و کثرت زار ہائے اس زمین خریدہ،
 بفرمود تا بدست آور دند، و مالش سختش فرمودند۔ و چون سوختنی بود، بزبان روشن
 چرب کردند، و میرائے سوختن و کہ دنوں نگاہ داشتند و حالے اس چراغ مردہ
 ہندوان را برائے زندگانی زبان دادند تا چون صبح فتح و فیروزی و سنج روی
 از آفتاب تیغ جہانگیر آفاق برآمد آن نائبرہ فتنہ را اظفا کنند۔ چون اذان قلعه دود تالاج
 با آسمان و خانی برآمد، بعضے کہ تھیکان اذان آتش انگیزی با دیدہ پر آب پیش رائے
 شتا فتنہ و برسان ہمیں تر گریاں و نالان سوز دروں بیروں دادند۔ آتش در رائے
 گرفت و خواست کہ سوئے دریا گریزد۔ اما چون رائے بزرگ بود، صاحب
 پیل و چشم مصلحت ندید کہ بران جبرئیلہ غولیش روشن کند۔ ناپا برسوئی حال خود
 قدرے گریہ کرد، و حرقت درونہ را بتسلین داد۔ تنظیم
 یک آتش غم چو سر بردارد
 روخن بود آب دیدہ دروے

نسبت زورخت شاخ و رشاخ

روز شنبہ دہم شعبان، شاخ بد شعبہ فسق و الفسقہ۔ از انجا کوچ کردند۔

دخواستند که شجره طیب را در خاک تنگ انشعاب پدید آید، شجره همیشه را که
در شب بیخ فرو برده است، بقوت تمام برکنند. چون شعبان سبب سردی و پا از لرخت
پدید نمود، مصراع

یعنی از ماه بینی چهارده روز

در دو گویان در مزایع کو نوبل رسیدند هنگام نصب علم طوبی لشکوه، ملک نابار یک
طوبی، که کار فرمائے بهشتیان است، هزار سوار پرند را، که زاع فتح جز بر شاخ کمان
ایشان آشیان نسازد، پرواز فرمود، تا بے دینے چند را، اگر چه نخر خون برگ بید
بر دست گرفته باشد، زبان گیر گیرند، و اخبار آن زمین پرسند. چون افواج مذکور
در مرغزار هائے از نخل در رسیدند، و نعل مرکب از مالش سبز زار هائے آن سواد
سبز آهن گشت، دوسر و آزاده نامی یا چهل سوار خدنگ انداز باد پایان سوسن
کش را پیشتر رانند، و بر کوه املکنده، که از انجا تمامی عمرانات و باغستان از نخل نمود
می شد، بر آمدند، نظم

که بنیند از انجا و جائے روند

که مردم چو مردم گیسا بد روند

باز نسبت ز ساز هائے مصاف

از تیغ کوه نظر تیزی کردند. چهار تیزی سوار هندی و در نظر آمد سواران لشکر کمان کشیده،

در لے ایشان در شستند کی را بہ تیر چار پری سپری کردند، و کا پکش بخدمت
سر لشکر ورتا و او خود فالے دید وریں پوست باز کرده، و گفت، نظم

کہ پشمشیر جنیں باز کنیم
از سر مند و بے فرمان پوست

نسبت آفتاب و ابرنگر

چوں لشکر انخارید، و سایہ بان لعل سر بر ابر سود، چنانکہ ابر را از و سرخ روئی ہر چہ
تمام تر بجاسل آمد، ملک عصیر بہنگام ظہیر، بمنظاہرت ہم پستی چند، روئے بہ تماشای
حصار آورده، اگر دبر گرد حصار و رعین آفتاب می گشت۔ حصے دید، کہ مثل آن مصراع
در گردش آفتاب نتوان دیدن

نسبت قلعه و حصار نگر

دیوارے از گل خام، اما چنان سنگین کہ خشت پلاد زوئے نخلد، و اگر کہ وہ مغزلی
بروئے زند، چوں فندق طفلان باز پس جہد۔ برجہائے خاکیش از تو ثابت ترا
و برج جوزاش تا کہ علم کفرہ بہر ہر کنگرہ از بیم گونساری درازہ، و عراد ہائے ہنود
از ترس شکستن در نالہ۔ را و تان جنگی، با ہمہ سنگ گراں، خود را در فلاخن بلانہادہ بونی
بعضی جہت منخلیق سنگ گرد میگردند، و بعضی کہ بے سنگ بودند خشت و زوئیں

می انداختند آن روز ملک غازی چند جا بایست قلب را نیکو مسره کرده و بارگشتم

تا با باد پیش برود کار و بار جنگ

شده بکاسه سرسهند و دوزنگ

باز نسبت ز نجوم و افلاک

روز دیگر که فلک بکبود پوش تا کج صبح بر علم آفتاب دید، رایت آسمان سائے ملک شرقی
بعزیمت کوج ارتفاع یافت، و در منزل انکنده نزل کرد کسبت دیگر ملک والا
گرد بر گرد بروج حصار دور فرمود، و جائے استقامت لشکر و نظر آورد ^{نظم}

تا رشته برشته خمیها را

همسایه کند چو دلو با حوت

هست این نسبت شعبان برات

روز اول برات بود، و میان شعبان، که سایه بان لعل را در میان شهر رسول بپزندی
نصب کردند، که طال و مضان ازان فرود ترمی نمود. و در آن شب خوابه نصیر الملک
سراج الدوله، اخاء الله برات عمره، بذات خویش چراغ بر کرده، لشکر استقامت
میکرد. و هر قسمی بجائے میفرستاد، تا حصار را در شوره لشکر در آرند، و نقطه و آتش
درونی را از سلاح پانواں بیرونی باز دارند ^{نظم}

وانکہ زپے سوختن آں در روئیں
 آرندهہسم مادہ ناری و ہوائی
 نسبت زخشم شمارایں را

چوں سایہ بان ہمایوں - قابل دروازہ ارگل، میل واری نصب گشت، و نیمہا
 پیرامون حصار چناں دامن بہ دامن دوختند، کہ سر سوزنے در میان نگنجد، حصار
 را کہ ہندوان دروئے برساں گز پائے در دامن استراحت دراز کردہ بودند
 و خفتہ، بیداران لشکر منصور بہ گز پیداری می پیویزند۔ و پاس آں محل بہ اہل تعقیظ
 حوالہ می کود، چنانکہ ہر مئے را ہزار و دو لیست گز زمین قسمت رسید۔ و تمامی دو حصار
 دو از وہ ہزار و پانصد و چل و شش گز بود، کہ در دور خیام درآمد۔ چناں دار کفر،
 بیراع ساختند از نیمہا بازار کہ پاسی تمام۔

اینک ایں نسبت در و دگری

لشکر منصور برساں دندانہائے ازہ صف کشید، و دل ہندوان و نیم گشت۔
 فرمان دادند کہ ہر کسے در عقب نیمہ خویش کشتہ گر یعنی حصار چو میں کشند۔ در زمان
 تیرہائے بوسلی برائے نھر اسلام تیار شد، و لشکریاں ہر کیے اتحق کنندہ شکر گشت
 و دختانے، کہ سنگ میوہ خواران نہ خوردہ بودند، تیرہائے آہنیں می خوردند، و

می انداختند آن روز ملک غازی چند جا به قلب رانیکو سره کرده و بار ششم

تا بامداد پیش برو کار در بار جنگ

شده بکاسه سرهند و دوزنگ

باز نسبت بزجوم و افلاک

روز دیگر که فلک بکود پوش تا صبح بر علم آفتاب دید، رایت آسمان سائے ملک الشرفی
بعزمیت کوح ارتفاع یافت، و در منزل انکنده نزل کرد. کربت دیگر ملک الالا

گرد بر گرد بروج حصار دور فرمود، و جائے استقامت لشکر و نظر آورد ^{نظم}

تا رشته برشته خمیها را

همسایه کند چو دلو با حوت

هست این نسبت شعبان برات

روز اول برات بود، و میانه شعبان، که سایه بان لعل را در میان شهر رسول بلندی

نصب کردند، که هلال و صافان ازاں فرود ترمی نمود. و در آن شب خواجہ نصیر الملک

سراج الدوله، اعضاء اللہ برات عمره، بذات خویش چراغ بر کرده، لشکر استقامت

میکرد. و هر قسمی بجائے میفرستاد، تا حصار را در شوره لشکر در آرند، و نقطه و آتش

درونی را از سلاح پانواں بیرونی باز دارند ^{نظم}

وانکہ زپے سوختن آں در روئیں

آزند بہ اسم مادہ ناری و ہوائی

نسبت زختم شمارایں را

چوں سایہ بان ہمایوں - مقابل دروازہ از گل، میل واری نصب گشت، و خیمہ
پیرامون حصار چنان دامن بہ دامن دوختند، کہ سر سوزنے در میان نگنجد، حصار
را کہ ہندوان دروے برساں گزپائے در دامن استراحت در از کردہ بودند
و خفتہ، بیداران لشکر منصور بہ گزپیداری می پیوندند۔ و پاس آں محل بہ اہل تعقیظ
حوالہ می گوید، چنانکہ ہر تینے را ہزار و دوویست گز زمین قیمت رسید۔ و تمامی دو حصار
دوازده ہزار و پانصد و چهل و شش گز بود، کہ در دور خیام درآمد۔ چنان دار کفر،
یراع ساختند از خیمہ بازار کپاسی تمام۔

اینک ایں نسبت در ودگری

لشکر منصور برساں دندانہائے ازہ صف کشید، و دل ہندوان دو نیم گشت۔
فرمان دادند کہ ہر کسے در عقب خیمہ خویش کشتہ گز یعنی حصار چو میں کشند۔ در زمان
تیرہائے بوسلی برائے نصر اسلام تیار شد، و لشکریاں ہر یکے آحق کندہ شکن گشت
و خفتانے، کہ سنگ میوہ خواران نہ خوردہ بودند، تیرہائے آہنیں می خوردند، و

فریادی کردند، و می افتادند. و هندوان درخت پرست معبودان خویش را نمی توانستند که در آن واقعه فریاد رسند. تا هر شجره ملعونه، که در آن دار کفر بود، همه را از بیخ برافکنند. در و در گران سبک دست آهن آب داده را، برکنند یا تیز کردند و در حق چوب خسته و شکسته پیش نهاده می نهادند. و میش نهانی می زدند، و به زخم زبان تیشه، تراش خویش پیدای آوردند. تا حصارے چوین پیرامون لشکر درکشیدند، با تحکامے، که اگر از آسمان آتش بارده، شعر

هُوَ الْمَأْمُونُ مِنْ حَرْقِ دَوَامًا
كَمَا مِنْ غَرَقِ مَسَايِ فُلِكَ نَجِجْ

نسبت جنگ و ساز رزم این

چون شام هند و چهره بر آفتاب شبنون آورد، و خواب شب رو بر دروازه های چشم تا مفتن برد، و حصار دیده در بند آن شد، سپهر بر پشت بسته، و تیغ بر آورد، و در رویه کشیده بر پاسبانی لشکر، خواب را بزوبین مژده از چشم بیرون رانند. چون در یک دل شب شد، و شهاب سوئے دیوان ظلمت تیر انداز گشت، و ماه کامل سپهر مگوکب بر سر آورد، بمقدار سوار هند سوئے، تیزی سوار، هندی گذار، از خیل بانگ دیوان، مقدم آل دیار، بانگ دیو بر آورد، بر لشکر اسلام شبنون آوردند، مصرعه لاجول که این سپاه از ایشان شد

نسبت جانوران آبی

ہننگان عیٹا لشکر خود در کین آن ماہیاں درع پوش بو ذند حالے کہ در یافتند،
 بزخم سپیک آبدار ہر یک را دم ماہی ساختند۔ برگستونیان باخہ وارا ز زخم گرز
 و عمود سر در سینہ میزد و دیدند۔ و سر ہائے را قتان چون بیضہ ہننگ بر زمین
 ماہی پشت می غلطید۔ در یک دم آن ہمہ مردم آبی میان یل خون غرق گشتہ
 بودند، و مانند ماہیان بسبل کردہ خدے افتادہ۔ و نیم کشتگان نیزہ و تیر چون شوک
 مار گزیدہ فریادی کردند۔ و گریختگان زخم بر پشت خوردہ، شبہ شکل معلولان سرطانی،
 در بچکے درآمد گ پیش خویش باز کشادہ۔ شعر

ظَمَانُ نَزَعُوا لَوْ بِأَحْبَابِ الْوَعَى
 بَلَّوْا بِمَاءِ صَوَابٍ حَلَقَوْا مِنَّا

نسبت آئینہائے آہن ہیں

چوں بفضرب و طعن شمشیر و سنان اغلب ہند و مقتول و مغلوب و ہنرم گشت
 بعضے گریختگان کہ تیزی عزم برگستوانہا بریدہ بودند و در بند بریدن راہ بندہ
 پولاد زوران مغز ۱۰ از حلقہ آہنین لشکر سنگ جہاد محکم بر کشیدہ و پیکا نہائے پلارک
 برد لکے سنگیں کفرہ تیز کردہ بد بنا کہ ایشان در شستند۔ و سر نہدے را، کہ در ان

حدود درمی یافتند، بصراحت تیغ هندی و تارچه ترکیش سقط می کردند. و بعضی را منگول
 و ماسور بلشکری فرستادند. دریں میان تینی چند از قطعهٔ اسیران خپان سلسله جنبانیدند،
 که "قصبه السیت" دهم نامشش فرنگی تلنگت. سه زنجیر نیل، که بندان فولاد پشت
 کوه را خن کنند، آنجا نهفته داشته اند. در حال بفرمان کارفرمائے خود شاهی، از
 فولاد دندان لشکر، سه زار سوار جراره بدان طرف برابر رکاب قرابگ میسره
 مطلق عنان گشتند. چون در کوه مذکوره رسیدند، پیلان را خود ازال حدیثیتر بروه
 بودند. ناچار بتعاقب آن قطعه زمین دیگر قطع کردند. از اقبال تا محدود خداگانی سلسله
 قید آن هر نیل بدست بندگان دولت آمد. پیلان خود بکجبت شتافتن بدرسه
 شاهی زنجیر می گسستند. چون بلشکر گاه رسیدند، ملک تیغ زن یافتن آن هر سه
 کوه آه بن غنیمتی گراں تصور کرد، و نگاه داشت، که با پیلان دیگر، سوئے زنجیر
 و انول سلطانی فرستادند.

یقین در آئینه تیغ دیده بود آن حال
 معائنہ شده بے گفت کاهن در مال

نسبت میر حاجب و چوگان

چون کارفرمائے لشکر نائب میر حاجب حال بود، و چوگانش نسبت
 تمام، هر روز دیوانه سواران لشکر را در پے مقدمان لکڑ دیوانه تختن فرموده بود -

وہ چونکہ ابرو اشارت راندہ، کہ ہر کجا راوتی سر باز پیش آید، سرش گوتے
 سازند و مجال گاہ عرض رسانند سواران بازند میدان رحمت فراخ یافتہ،
 گوتے سراز تنہائے ابنوہ جدا گردن، بازی میدانستند ہنر تازیانہ بالائے مرد، کہ
 در لشکر بود، بچاگی بر اسپ می چید، و بازی بازی ازان سر بازان گوتے
 می برد و آں ہمہ سرہائے خون آلود چوں گوتے رنگین، خد متے جنگ چو گانی نگر
 پس آورد۔ ملک نیز گویاے سنگین مغربی را، گرد بر گرد حصار، گرد کردن می
 فرمود۔ نظم

تا بزخم گوتے سنگین آہنناں میداں کند
 قلعه را کاجا بازی گوتی بتواں باختن

باز نسبت ز منجیق نگر

چوں منجیق بیرونی استعداد از شجرہ طیلبہ شہادت داشت، ناچار خرابی در نیاد
 کفر می افکند۔ از انجا، کہ عدا ہائے ورونی را بر آمد از شجرہ ملعونہ پسند بود، بضرورت
 از سنگ صلابت اسلام انکسارے می پذیرفت۔ و سنگ مسلمانان ہمہ بقوت جبل
 متین بلندی پرید، لاجرم صواب ہمراہ او بود۔ و کردہ ہندوان از رشتہ ز تار
 تقویت داشت۔ ص

لابد ہمہ بزحطا ہی رفت

نسبت سازہائے قلعہ کشائے

چوں سا باطلادگر گجھا مرتب گشت، و بلندی آں بجائے کشید، کہ حصار یان
یکبارگی فرخ و ماندند؛ خندق حصار کہ پیش لشکر اسلام بجا و کوا و درونی عمق خویش
عرض میکرد، ہر چند در ژرف می دیدند، و تعمق می نمودند، ہجوم چندان سپاہ را
سوئے خویش راہ نمی داد؛ و دولب جہان در جہان باز کشا وہ، از حفظ
حصار سخن می گفت۔ عاقبت خاک در دہانشس کردند، و لبالب بر خویش انباشتند
کہ ہر دوشس یکے شد، و در اں تیج جائے سخن نمازد۔ و یک جانب در بازوئے
حصار کہ صد دست پنہاں داشت، بزخم نگہائے بزرگ چناں خوردگر دانید
کہ از معانقہ ہنوز زیر بغلے بار داشت۔ جانب دیگر نیز با سیدب کہ بہ مغربلی،
دیوار دروازہ را از زخمائے بسیار، و روانہ لے دیگر پیدا آمد۔ آں ہمہ دروازہ
فتح بود، کہ بفتح باب آسمانی بر بندگان دولت خدایگانی کشا وہ گشت۔ لے نظم

ہر رخنہ، کہ در خانہ دشمن آفت

باشد ز بر لے دوست دروازہ فتح

نسبت از جنگِ حصار است این جا

چوں از میان خندق تا مگر حصار، از رختن خاک، خاک ریزے بلند بر آمد،

دو یو ادہائے حصار گلیں نیز از زخم ننگ خاک زیر شہر تھو استند
 کہ پائشیے چنان کشادہ بہ بندند، کہ صدمہ در پرہ بستہ دکشادہ بالا رود۔ حالے بستن
 پائشیب را چند روزے می ہایست، در فتح برائے دیدن از پس شتاب بر تیغ
 پائے میکوفت۔ وزیر صائب تدبیر لوگ رائے زن را، برائے زبون رائے، حاضر
 گروانید، و حسن اتفاق را بران قرار داد، کہ پیش از ترتیب پائشیب،

شرط دست آزمائے بجائے

چون فتح بسوئے ماست، باشد بدو

اینک این نسبتِ ماہِ رمضان

چون شبِ شنبہ درآمد، و شمار رمضان جائے رسید، کہ اول صیام رفت
 بود و آذر نیامد، مصرع

یعنی از ماہِ روزہ یا زوہ روز

شبے روئے نمود در غایت روشنائی مہتابش سوا دلیلتہ القدر را بیاض
 کردہ ادویہ تراویح امداد آسمانی را بہ بانگ بلند خواندہ، و مہر روزہ نقد ثواب
 برائے مژدہ غازیان مہیا داشتہ، فیروزی سپہر بختہ نزول از زلف شب
 کند ساختہ، نظم

پروین دو کف از بہر دعا باز کشادہ کاید بدو دستش ز پیے نفتح کلیدے

نسبت نردبان شہر این جا

دریں شب آبنوسی، وزیر عالی درجہ فرمان داد، کہ شب شب در ہر خیلے نردبانها بلند، با ساختگیہائے دیگر، ساخته کنند۔ و ہر گاہ دہل جنگ آواز دہد، ہر کس از النگ خویش رواں شود؛ نردبانها را سوئے دیوار حصار بزند، مصرع
 تا کار فتح پایہ پایہ شود بلند

نسبت تشریف و خلعت بنگری

چوں بہ برکت روزہ، بچہت سر لشکر اسلام، تشریف فتح مہیا گشتہ، و کلاہ
 ماہ بسر رسید، با مداد ان، کہ آفتاب جو زاکر قبائے چرخ را طرا از نور بست
 کمر بند آن غزا، بر عزم پوشیدن قبائے سلاح، مصرع
 بسوئے آب دویند، موزہ را بکشید

نسبت زعباوت ست این جا

پس آب وضو را، کہ ہر قطرہ اذان تیغے ست آبدار برائے جان شیطان، کہ
 الوضوء سلام صلاح المؤمنین، با استعمال رسانیند، و مستعد جہاد اکبر روئے
 بہ محراب آورد، بہ کش مجاہد نیز قامت تعبدًا با قامت قرطس خدائے راکع و ساجد

گردانید، و دست نیاز بطلب سر سبزی و فیروزه سوی آسمان برداشت،
 و نیت خیر با دوشاه خیر را در حضرت ملک نصیر که خیر از ویابی است، بر آن قلع
 آن خیر شفیع برد. در حال از دروازه غیب کلید فتحش در رسید، لیکن وقت را

می بالیت همصرع

كَذَاكَ الْأَمْرُ مَرَّ هُوْنَ بِوَقْتِهِ

نسبت جنگ و حصار است این جا

تا سپهر زین آفتاب یک نیزه بالا بر آمد، در زمان ملک مجاهد، نُورِ الصَّوْرِ حَبَّتْهُ مِنَ النَّارِ
 سپهر عصمت نفس ساخته، و الف و نون، وَ الْأَرْضُ نَاعَى عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، راتیر و
 کمان غزا پر داخته، و کمند خیل الله را بردوش توکل حامل انداخته، آهنگ حصار کرد

که تا بحسن سفالین زگیریز و خون

چنانکه محاسب از خم شراب گلناری

نظم

نسبت جنگ و حصار است این هم

خروش طبل حربی، بِسَبْحِ السَّيْحِ الدَّعْدُ بِحَمَلِهِ، غلغل در گنبد فیروزه انگنه دهل
 غازیان هر طرفه آواز میدارو، و فسخ لبیک گویان میدوید. دلاوران کوشش بند،
 چون شیران نیستانی، بر دیوار حصار حستن گرفتند. تیر چون باران نیسانی می بارید، و

صدقہائے سینہ ہندوان می شکافت، و گوہر ہائے پریکان دروئے می نماید -
 کاوندگان سخت بازو، بکا دکا و تمام، در قلع حصار و نشستہ بودند؛ و حصار گلین
 نیچے بہ پردہ غبار سوئے آسمان میگنجخت، دینچے لباس خاک خود را در حمایت زمین
 می انداخت، کمان ترکان، اگر ہمہ خشک پے بود، از بلندی با آسمان پہلو میزد، کہ کمان
 رستم، و تیر قادر شستان، با آنکہ یک انداز بود، ہوا را پوشیدہ می رفت، کہ ابہر ہم
 بعضے متین را در لقب حصار بکار داشتہ گوئی زبان آوردے بجاث راجتھے بر بنبا
 فرمودہ اند۔ و بعضے تیغ را در گل ممول ساختہ، پنداری حرفے لطیف بزخم زبان در
 طینتہ بنجد در می نشانند۔ نروبان چو میں ہر فرد ترے را از سوئے اسلام، برائے
 درجہ جاو پایہ ہر چہ بالا تر میداد۔ و حصار گلین ہر بالا ترے را از خاکساران ہنود،
 بچمت مذلت کفر، در خاک تیرہ ہر چہ فرد تر می انداخت مغر بہائے بیرونی، کہ بمنجینتھا
 درونی کردہ دار شدہ بودند، پنداری جوانان نوحاستہ با عروسگان روئے پوشیدہ
 برسم معاشرتہ، سنگ بازی میکردند۔ و ہر دو جانب کشش بغایتہ بودہ، کہ بہ مژگان
 رشتہ بستہ، ہزار حیلہ شان بنگاہ می داشتند۔ اگر یک کردنہ بیرونی سوئے درون تاقاب
 می شد، ہمہ را از درون و دروھی می افتاد۔ اما از منجینتھاے درونی، اگر چہ درگان
 کروہہ می آمد، کہ وہا یکانہ گویان راتج آسیبہ نمی رسید۔ اَحْمَدُ اللّٰہُ عَلَیْہِ
 مُحَمَّدٍ۔ ننگ نیست کہ ننگ نبود گبران است چون از بیج کلہ نمی آمد آن ہمہ جہد باطل معبودان
 نابکار خود را۔ بر آسمان ی بودند، و بر زمین می زدند و بیج جلعے اس بود کہ بر خاک نندیشدند۔

باز نسبت زحصار است این جا

باز عامه پیاوگان لشکر اسلام، بعضی بناخن بر برج گلین بر می رفتند؛ و چون ماه در
برج خاکي در یافته بودند، خریداری ضیاع و عقار آن دیار براج سکه طلائی در برج
تاجت می نمودند. آنچه آن حصار را چنان لطیف بر آورده بودند، که هیچ جائے گرفت بود،
و محل انگشت نهادنی را جایگاه می جستند، و بر شل زیر کان که عذره را دریا پندبتاخ وار
بر سرش بر می رفتند، تا خدائے شان دست داد، که یک بازوے حصار را، بقبضه قدرت

و پنجه قوت، و اذالبطنتم جب این، بگرفتند بمیست

شب هماغجا بزبردستی خود بستند

زیر دست آمده را پائے شدن بشکستند

چون شماره ماه به میان روزه رسید، مصرع

یعنی از ماه روزه سیزده روزه

باز نسبت نگر از جنگ و حصا

یک شبیه که روز آفتاب است، از سر آفتاب سر بر کرد و آفتاب برائے بزرگی
روز خویش، شب را نیز روشن گردانیده بود، و در ذیل روز پیوند کرده، تا عرضه وقت

جماد بر مجاهدان فرسخ شود، و بموافقت غزاة لشکر از طرف مشرق تیغ بر آورده، و ماه
از سوئے مغرب سپرد بر کشیده نو تبیان دهل چنگی را چنان در خروش آوردند،
که صورتهائے دهل نیز در آن مهابت از خواب جستن گرفت. و از غنیش طبل حربی،
چار که عنصر نزدیک شد که طویلہ ربط بگسند. و بانگ تکبیر غازیان ہزائتم در ملکوت
افگند، و نعرہ خیدری مبارزان خزاخز در ناسوت آورد. مدد کے کہ از سپہر دختانی
نامزد حیت ایمانی شدہ بود، میان کہہ اثیر فرود آمد، و انانجا آتشے بان خود ہمراہ کردہ رسید
و در پناہ جایہائے گبران آتش پرست زد، و آن ہمہ حسان مسک را در بندل جان
کثیر الراد گردانید. چون علمائے آتش، کہ انعمودنے زبانہ میزد، فرود نختہ بہ برقائے
اسلام بر حصار شعد،

اِحْمَدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَعْلٰ عَلٰ
فَلَكَ الْعَلِيُّ عِلْمَ الْمُصْطَفٰى سُلْطٰنَهٗ

باز نسبت ز سازِ رزم نگر

چون ایام آن در رسید، کہ بقیض در میان رمضان امضایابد، روز چهار شنبہ، کہ روز
نیرست، چشم سہناک سلطانی بقیروز می و بہ روز می دروں حصار گلین، چون
سہم دلاوران کہ در طینت غران بخرابی بنیت در آید، در آمد؛ آل خیمہ در رونی
را، کہ درست نقش خیمہ داشت، گرد کردند بیچ ہندوئے از رسن غازیان، چون

از خیمه بیرون نه جمد؛ و اگر بیرون جمد، بزخم چوبه تیرے، که از مهفت تا به آهن بگذر مخرج
راست چون خیمه بر جاش تو بمیش کند

بازمین نسبت حصار این جا

چون صف سکنه در پی پیرامون حصار درونی سد آهن کشید، حصارے در نظر آمد۔
از رنگ غار اسر بر آسمان افراشته؛ آسمان شیشته خود را از رنگ کنگرش بچیلد دور
داشته۔ در زناش به پیوستگی با هم دوخته، که سر سوزنی دروے نخرد؛ و در و دیوارش
به شیرینی لیسیده، که اگر گلس بر و نشیند، بلغزد۔ از بس لطافت که در آب و گلش ترشته اند،
متین را زیان کار نکند، که در حق او پیش آرد۔ و از غایت متانت که در سنگ و کونش
نهاده، مغربی را دل نشود که در باب او زخم زند۔ کوهے روئیس در پشت، که مورچه
از بر رفتن آنچنان فرماند، که در پشت روئیس؛ یا قلعه نالیست، که با و در آن آنچنان
کم شود، که در بنائے چوین کنگرش در هوا لیتاده، تا ماه دویده؛ بنیادش از آب گذشت
و باهی رسیده۔ نظم

پایان بر سر او، فرقی بشوید از ابر
لقب زن در تبه او، پا بشوید از آب
شرف له نلم الغمام حلا و دها
تلما و ما بین الغمام براق

شعر

نسبت زحمار و خندق است این

چون حشر لشکر بر لب خندق رسید، اگرچه خندق آب دہانے داشت بیچ ہذا ہر کہ سخن عبرہ
میکرد، میخواست کہ اورا فرو برد شمشیر زنان لشکر از انہا بیچ سپر پر آب بینداختہ، و بہر ہمہ
بیکبار دل برشتا نہادند؛ و ہر نہرے کہ در مساحت داشتند، بر روئے آب آوردند۔
طرفتہ العینے بر آب چناں نگردہ بگذشتند کہ کشتی بران آب نیار و گذشت نہخواستند
کہ دران تنگنائے آہنگے آزند، و بر طاق ناے رخنا دشمنش پیدا کنند، و آں بہ استون
را فرہاد و العشق تمام بر منطے بکنند، کہ بہزار استون نہ الیتد؛ و برج اورا چناں بخاراش
خراش سخت بخارند، کہ سمر زیر و پا زیر شود۔ الغرض قصتہ کردند، کہ بگفتن آن قلعہ زمین
را از دست ہندوان برنجے بیروں بردند، کہ خاک ہم درشت ایشاں نمازد، مصدح
آرے آرے خاک ہم از کفراں باشد در بیغ

میں نسبت گنج و معدن این جا

بسیارے ٹھوڈیو، کہ چون مار بر گنج نشستہ بود، و مردم خویش را گرد خود حلقہ کردہ، پوزانش
بقوت زپیل بالاہمہ از زسلسلہ می جنبانیند۔ از بسکہ خیال مار کما زر گزومہ در چشم
فکرتش در آوردہ بود، و از تصور جواہر بسیار آب مروارید دروں دیدہ باطنش فرود آمد
چندانکہ میخواست پیش مینی کند، نظر بصیرتیش یاری نمی نمود۔ از انجا کہ در حصانہ داری

ودلاوری سنگے داشت ہر بار کہ سکہ کار خود را بر دل نگیس عیار میکرد، قلبت یافت
 و اگر چہت دادن زر بران می شد، کہ سنگ از سینہ دور کند، دل با او بر سینہ میزد
 کہ بمقدار رنگ زر کہ برنگ سیاہ محک ماند، از دل جدا نتواند کرد بران نہادہ بود
 کہ خرنگے پیش غلطاند، مگر آیندگان را اپنے درنگ آید، و قدم باز کشد۔ اما با ہمت
 خدا یگانی چنان برو زد، کہ دشمن با چنداں گرانی بر پرید، و اورا بے سنگ گردانید؛
 تا از غایت بے سنگی ز رہائے، کہ ز پرنگ گراں نہادہ بود، کہ ہم سنگ آن کوہ بتوان کشید
 نخست کوہ کوہ از رنگ گراں بر کشید، و نعل بہار عین عبودیت ہتیا کرد۔ و بعد ازاں صورت
 زرین نمود از تن گلین خویش ساخت، و بہ قبول ذمہ سلسلہ زر در گردش انگند، و بدست
 بسیتہائے کامل درایت، کہ سخن ایشان از زر کامل عیار بے تغیر تر بود، و بخدمت کاواں
 لشکر فرستاد۔ و عرصہ داشت کرد، کہ پیش سمنیس تنان اسلام ہندوئے برنجین را
 خلاف روئیں تخی بدان ماند، کہ شتاہیمین تن با پور ز آل زر و عوئے پولا دوندی کند
 چہن چنن است بندہ لڈر دیونا چا روئیں تخی خویش را در گوشہ نہاد، و ازاں روئے
 مہابت پلارک ہنر شاہی زر درویم گردانیدہ است؛ و بلکہ تن سنگینم از شعل آفتاب
 شمشیر زرین گشتہ، مین عرض خود را ساختہ، بہت اطاعت و مال گذاری در عرض گاہ
 بندگی فرستادم امید از فرستادگان بادشاہ جہاں بخش، آنکہ دران حضرت والا شفیع
 حال من زرد روئے باشد، و باز نمایند، کہ کالبشکستہ بندہ، از رعب در گاہ
 بے جان ترازیں پیکر زرین است۔ و اثر زندگی در خویش روزے احساس کند،

کہ باد مہمحتے از آنحضرت بریں قالب بے جان و زود۔ باقی اگر سر رشتہ رضا بندگان
 در گاہ گیتی پناہ بر بستہ کلید زہ این و نفائس بود، از جنس زرداں مقدار موجود ہست،
 کہ از اب آں جلگی کوہ ہائے ہند را سطلے تو ان کرد۔ آں ہمہ ذخیرہ خوانہ موفورہ
 شاپہنشاہی است؛ بعد ازیں روے سوے آں نکم۔ و اگر رائے عالم آریے بادشاہ
 از راہ شکستہ نوازی، درستی چند از ان زرد سرخ بدیں ہندوئے زرد و باز گذارد
 بندہ را میان جہور رایان سرخ روئی بوجہ وادہ باشد۔ کد ام مرد است کہ اورا
 در زینت۔ آں چناں آئینہ سکندر ثانی است، کہ لپشت سوئے زرد تواند کرد،
 بدان اعتماد، کہ بروے تیغ ہلگی ز رہاے عالم جذب کردہ است۔ و این مثل در حق
 آں شمشیر دست آمد، کہ سنگ مقناطیس آہن است و آہن مقناطیس زر۔ و اگر بہ
 حقیقت آہن بادشاہ را بہ زر چون من خستہ میل افتد، گہ بار ا کد ام دولت از ان
 بالاتر کہ گوہر شاہی سوئے خودش کشد۔ تہرہ واری از ان برائے خویش نگاہ نہ ارم،
 کہ چون طینت بندہ از کوب مہابت شمشیر شاہ کا فر شکن بشکستہ است، از نظم
 داند ہمہ کس کہ چون سفائے زلزلت
 از تبرہ زر و دست نتوان کردن

نسبت این جانگزر گوہر و در

”و اگر سخن در رنگ پارہ و جواہر رود، چنداں خال زاوہ نیسان، و شمشیر دباران“

و تيم صدف، و بگر گوشه کان گرد آورده ام، که نه چشمهای کوه دیده است، و نه بگوشتها
 باهی رسیده- آن همه نثار راه فرستادگان در گاه است،

در سیه کا مدیاه شاه بخارا و خاک

لعل و یاقوت از نیرزم، و زماں خنوم بریز

نسبت است چوں طویلۀ درین

اسپ نیز مقداریست هزار بحری و کوهی آنچنان هست؛ که بحرے مانند باد بر روی
 دریا بدود، که پایش آلوده نگردد؛ و کوهے اگر بر کوه گام زند، تیغ کوه چوں شمشیر منهد می
 بلرزود- افساران همه هم با طویلۀ غلامان خاص مرلوبه خواهد گشت- باین همه از غایت
 تجلست، انسان تما لک از دستم بگردن می برد، و بران می شوم، که ازین حیا دو اسپه کهنم
 و بگزیزم زیراکه،

در سلک نزا دگان ادب نیت، که من

خس مهره و کربا و بیجا ده کشم

نسبت پیل میں بقدر گراں

پیلان نیز صد گانه هستند، که پیش در سرای اعلیٰ بهزار گانه شادی می ارزند- هر همه
 پیلان مست معبری نه پیلان سبزی خوار بنگ- پیشترے جوان و نوازده که درین

وقت دو دندان می ششوند، نه از آنها که از کبرش دندان بلند شده باشد، یا از غایت
پیری بے دندان گشته۔ این همه پیلان آوازہ پیل انگنان لشکر خدا یگا فی شنیدہ
و گوشہائے ایشان باز شدہ۔ بہ نئی خط بر زمین میکشند، کہ بعد ازین روئے سوئے
کعبہ اسلام جز بہ تعبیر نیارند۔ اینک پائے عمدہ کار بندگی ساخته، و فرقی راستہ
باب طاعت پرداختہ، می آید، تا اگر ازندگان در گاہ عتابے رسد، بدامان
گوش برگیرند، و اگر در سیاست معاندان فرمان نفاذ یابد، ازین دندان در پذیرند
خدائے شان پیشانی دادہ است، کہ خاص خدمت در گاہ سلطنت را نشاید

ہم از شکر دولت، سرخ رو گردن پیش شد
کہ بر سر خاک میریزند در پیش دیندو

نسبت موزون و ترازونگر

انقصہ بندہ لدر دیو جلگی مال و پیل و اسپ، کہ دارو، در ترازوئے عرض بیک
کعبہ بر سیکشید، و جان خود را در کعبہ دیگر ہر کدام کہ در نظر بندگان شاہ پیل بند،
قید اللہ انبیال الصدیقین صبح انبیالہ فی سلاسل اقبالہ، محل قبول یابد،
خاص فرمایند یقین است کہ مال و جان در موازنہ عزت ہم ترازو اند کہ اگر ان ترازو
و جان در پلہ خام تن بگذارند، و وزن وجود را از گرانباری اندوہ عموم و معیشت لشکند
و اگر پلہ تن را از جان بکنین خالی کنند، نیز پلہ مال بر زمین ماند بہر دو جهت موازنہ

کارموزونی ندارد۔ چوں چنین است، بندہ شاہین تصرف خود را و ال بریدہ می یابد،
 کہ میزان کار با دشاہ عدل بیخ راست ایستد۔ اگر خرنسے جان دارم، ہنگام طلب
 آں بر کشیدہ یزدان بہ کاہ بر گے بر نسجم، وہمہ را از رنگ گراں دل بر کشم، وہ بہ کار
 سنجان حضرت سپارم۔ و اگر خدا یکان عضو بیخ، تَصَلَّبَ وَ اَزِیْنَ اَعْمَالِہِ، در مقابلہ
 مال، جان بے وزن بمن بگذارد، آخربندہ سنگ رایان دارد، نہ ترازو سے بقالان
 خشت آہنیں دلاوری، کہ سنجیدہ دست بندہ است، بر کشم، و از رایان
 خام الوستیں ترازو کم، و مالہائے گراں بتانم، و بدان موازنہ، کہ در ذمہ بندہ
 بار کنند، برگردن گرفتہ، و ربنگی با دشاہ مالک رقب رسانم نظم

اگر پانگ داری زان شو کم
 بپانگش فرستم جان خود مسم

بین نسبت جوہر و معادن

شرائط ملک نہیچن بسیتہائے رائے پیش سایہ بان لیل، کہ دیباچہ سُرخ و زنی
 فتح و فیروزئی، در رسیدند، و روئے زرد را بر خاک مساس کردند، چنانکہ
 سفال زمین رنگ ردے گرفت، و زبانے بندوے فصیح بران تراز تیغ
 ہندی، بروں کشیدند، و پیغام رائے بگزار در سانیدہ، ملک بت شکن متویہ
 ہندوان میدانت۔ بہ گفتار ملع الیشال التفات نکرد، و بدان صورت زرد تو صہ

نه نمود. خواست که آن را چون سیم قلب بر روی ایشان باز زند، اما در وهنم
 سکندر ثانی، که از سد هفت جوش و بلک از صنع شد او محکم تر است، به قهر مانان لشکر داد
 و به سر خضریان، که زمره فاتح مملکت است، عین عرض کردند که بندگان درگاه
 زربستانند، و خزنه قلعه گیری مسدود گردانند، و در محاربه را مسما کنند. چون سپاه
 کوه شگاف را از سد در وهنم و حد سوگند گذشتن یارانه بود، و کرات سکه عفو نیز از سما
 فراخ خدایگانی فرو خوانده بودند، لا بد ران آسود، که رنج بر نفس ران نهند،
 و بعد که سر پادشاه جان بخش جان او را بدای صورت زربخشند، تار ران در آن
 صورت جاں یابد. اما بشرطی که آن صورت جاندار گردد، و هر چه از جنس نباتی
 و کانی و حیوانی، در یک ران است، بتانند، و بدرگاه اعلی رسانند، که اگر
 ازین مال قراری قراضه نقصان پذیرد، ران را چون صورت زرب جان گردانند
 و حصار را، بر سان کوره زرگر، خاکستر کنند، همبیرن قوار یک قلعه گیر دست راست
 در میان آورد، و تیغ جادو در نیام کرد، و پنجه ایادی بر پشت بستهبان چنان
 محکم زد که سکه پشت ایشان تا نقره قفا، چون تخمه از زیر، چم خورد. اگر چه آن
 ضرب قراری بود نه قلعی مع هذا آن سکینان زیرق و ابر بخودی لرزیدند تا هم
 بران گونه لرزاں و پیروز درون تافته شتافتند. پر تو ایشان بر ران زد. ران
 نیز چون برگ زر لرزاں گشت. هر چند روئے سخن را طلع میکردند، استوارش نمی آید
 میخواست که سیاب شود، و بگریزد و بچید، آن سیاب لرزاں را در قالب سکین سختند

وازشخن نرم موم بردہانش نہادند؛ انگاہ قرارگرفت **نظم**

بہ کمیائے گشتند بعد ازاں مشغول
کہ چون دہند زرے را کہ درہ اند قبول

باز نسبت نظارہ کن ز انجم

چوں ہند و اشب خزاین گو بہر شب چراغ بیرون ریخت، انجمن رے ہمہ شب
ترتیب جواہر و نفایس می کردند تا بہ ہنگام صبح، مصرع
در سلک قبول شدہ در آردند

بامدادان کہ گنج آفتاب از قلعہ مینائی روئے نمود، بسیتہان شب و ام نفسہائے
خود را چون صبح صادق راست کردند، و باپیل و خزاین و اسپ پیش سائبان
لعل کہ سقفی ست از آفتاب مشرق، در ریوند۔ ملک برجیس طلعت جگلی
روشان سواکب لشکر را طلب فرمود، و بہ منزلتے، کہ از پیش سریر اعلیٰ یافتہ
بود، نشست و ہر یک مرتبہ در ان دیگر را نیز بقدر درجہ او محل اجلاس ارزانی
داشت۔ و عوام و خواص بر سان انجم اجماع نمودند۔ بعد ازاں بسیتہان رے
را پیش طلب کردہ تا سوئے سائبان سایہ خدے سایہ کردار روئے برخاک نہادند
و پیلان را پیش آل انجمن بر پیل عرض می گذرانیدند۔

پیلان روانہ و ملک ان نشستہ گونی سیارہ ثابت است، ہمہ برجہا و اں

وصف پیل

ہست این وصف پیل و نسبت پیل

وصف و نسبت چوپیل ہر دو جمیل

پیلانے از انہا، کہ نہ قلم نقاش سر موئے مثل آل صورت نقش بندی تواند کرد،
 و نہ کلاب و صاف سر انگشتے گر دآں اوصاف دانگشت ہر کیے تختے سزائے
 شاہ۔ و علاج کارشس از درون و بیرون۔ بے ستونے روان، و ایستادش
 بر چارستون، زیب صند و قش از عماری ز رنگار؛ گاہ عماری کش، و گاہ صند و قش
 علم پشتش بر اوج ہوا سانان افزا، کف پایش بر روئے زمین سپر سازندہ؛
 اطلس را پس پشت انگندہ، صرصر حملہ و دخت را از بیخ بر کندہ دندانن باخیاں
 محکم، پز ر بستہ، گوہر ہائے دندانن از ہر سوئے بیروں جستہ۔ بنج خواری رنج
 بروند۔ نقش ماندہ، حوض اشامی چشمہا، از بینی بیروں راندہ آخر طوش کندن گن
 و چشمش مکیں زدہ بہنگام برنشست پیلبان، زانوے ادب بر زمین زدہ۔
 گوش را بہ اتابکی چشم باز گذاشتہ۔ چراغ را چہنیش با دبیرن روشن دانستہ نجما
 استخوان در و پرچیدہ۔ شکم دندانے دہانش بہ زیبائی فراہم، ستونہائے عاجش ز تیر
 پیرایہ، منظر بلندش بر چار پیل پایہ؛ سرش بر ہوا بنیش بر زمین؛ ہلال بر چہبہ، و
 ذنب بر سرین۔ کوہی با بینی سارہ دراز، ایالی سنگ کشتی، پیل در دنبال پوش

ہنگ مت۔ و سرگران امانہ از بادہ شربش در سر و عرق از بنا گوش کشاؤ
 بے بیج غمی بر سر خاک نشاں، بے بیج ناتوانی اندیش گراں۔ کبدش بڑھکتین
 و ذکرش بے انشین۔ نعمانے پیشانیش از شکر تر لاله پوش۔ ابرے از سواہل
 دریا برآمدہ، برگمائے نیلو فرش در بنا گوش۔ ہر یکے پدیں وصف مشتہر، اما یکے
 از یکے بہتر ہر ہمہ ہم کوہ و ہم باد، و ہم نرم رو و ہم سخت ایسا و ہم ہند و کش
 و ہم کافر مال، ہم تمول و ہم قبال، ہم بار بر پشت و ہم روئے برابر، ہم گردن
 کش و ہم فرمان بردار، ہم سازش علاج و شگش آبنوس، ہم سر بزرگ و ہم زمین
 بوس، بابت بر نشست شاہ ہم خدمت در گاہ ہم گراں سنگ ہم سبک پائے
 ہم صف شکن و ہم صف آرائے۔ لفظ

صف بصف آں دم کہ خراماں شوند

زلزلۃ القلوب و الصدور و الصدور و الصدور

وصف جوہر

نسبت جوہر و وصف آں مسم

ہر دو دریاست بہ معنی کان مسم

بعد گذشتن پیل خزاں پیل بالاد عرض آمد جوہرے کہ از بس لطافت صغ

بیننده را بلا در دیوانگی دهد

صند و تھائے پر از نفلین - ہرز بر جہدی دروے بروثنائی روے از آفتاب یافتہ
بلکہ آفتاب از وے روے تافتہ - ویا قوت شہما زانہا، کہ آفتاب را از تیز دیدش
غطشہ آید شمس

تَوَلَّدَ مِنْ مَعَادِنِ عَيْنِ نَوَى

وَدَبَّاهُ النُّكَاؤُ بِنُورِ عَيْنِ

وَرَمَانِ اِز ان عین، کہ لظم

گر پر تو او بداند نارافتد

زاں دانہ نار بر زند شمس نار

وَعَيْنِ الْبَرَّةِ اِز ان نوع، کہ اسد از بدین آن چشمہ خورشید را در چشم نیارد، و
عین الدیگ چناں روشن، کہ عین البرہہ از ان چشم زند - وعلّ اتشین از ان بابت

کہ از تاب او آتش در گوہر شب چراغ لظم

چناں کان گوہر خشنده ازوے

بسوز و چوں چوغے از چراغ

ترمزور یغانی از ان گونه کہ آب سبزہ بہشت برود - الماس چنانکہ از بس لطافت

چوں گوہر پولاد در دل آہنیں جاکند، و بسبب مزاج نازک از ارزیر بشکند

نگنہہائے دیگر از ان دست، کہ فاتمہ پیروزہ پہرا ز دیدن آن انگشت در دہان کان شمع

وَلَوْ لَمْ يَسْلَمْ فِي الْعَجْدَانِ تَجَدَّلًا
 إِنَّ كَانَ تَبَكُّهُ الْحَيَاءُ فَقَدْ أَبَدًا

وزرے چوں حلقہ ہلال دوازده ماہی نظم
 کا قباب کیما گرا از برے پختنش
 کرد آتش سالما صحیح صادق مویبہ

وصف اسپ

صنف این صنف اسپ نسبت نیز
 چوں دوسلک گہر لطیف عنبریز

چوں کا عرض بطویلہ اسپان رسید، ہرچہ رسولان پیش از ان، باد بندہ کردہ
 بودند، ہنگام رسیدن این باد پایان گراں رکبان لشکر در صف نمود، دی گشتند
 ہر مہر کہے کہ در طویلہ و قصر رائے بود، از بیم تطویل خصوصت ب تقصیر پیشکش کرد،
 تا بحدے کہ رائے را بادے ہم در دست نماند۔ از بس کہ سرعت این توشان
 در درونہ گنگنان راہ یافت، بیت

مومنان را درونہ شد بر باد

ہندوان راز سینہ جاں پیرید

ہر یکے از انہا کہ در نظر نمی آمد، مگر شعور

سَوْقًا قَدْ يَجُولُ عَلَى شَعِيرِ
دَوَائِرِ بِلَاخَوِيِّ دَوَائِرِ عَلَى جَوِّ

بین نسبت حکمت کہ شود حیران عقل

چون ہر چہ رے را از آبا و اعمات، کہ بموالید باز گزارند، بر رسم ارتش رسیدہ بود
بدست رسولان خوب منطق، چندانکہ مقدار آن در ذہن عقل صورت نہ بند و
ارسال کرد؛ و عارض ممالک بر سر آن جوہر قیام نمود، و جنس و نوع آن بفصل
بفصل در رسم کتاب آورد، و ہر جوہرے بہ محل خویش وضع کرد، و بہ نوع
مردم درآمد و مقوم خدیش شد چون ملک کامل عقل را مہین گشت، کہ در مال و
منال رے سلب کلی و جزوی بجال آمدہ است، و ہر چہ جوہرے، از محلے
کہ موضوع بود نامحمول نمائندہ بہجت تمید مقدمات ملکی با رسولان داناشکھائے
انگشت، کہ در نہایت حال نتیجہ مغرے و کبرے ظاہر گردد۔ و آن چنان بود،
کہ نطق بقوت تمام کہ انواع معانی در دے مرتسم بود، بہو اچہ ایشان بیرون داد
کہ از ہر ہایتے کہ شما خبرید، چون پرسیدہ شود، اگر یک قضیہ ازاں کا ذیب افتد،
جوہر جان شمارا، کہ غیر متحرکست، در حیز ہلاک اندازم۔ و ہر جزوے، از اجزائے
ہر یک، بغرب تیغ جزوالاتیجرے سادم۔ زینہار! کہ بمقدمہ صادق پیش آئید،

و باز تائید کہ چوں رائے میں ہم جوہر جنسی است، بالا تر جملگی اجناس میں جانب
 فرستاد؛ چہ حد ناطق وصال فصل کرد، و در آن محل بنگاہ میداشت رسولان
 منطق سو گند یا در دند؛ بخدائے، کہ انسان را مقوم جوہر گردانید، کہ میان میں
 اجناس ہر جوہرے از انماست، کہ بیچ انسانے بہ تقویم آں نہ رسد۔ میان میں جوہر
 جوہرے باشد، کہ در ہمہ عالم فرد تو ان گفت نزدیک فیلسوفان کال میں جنس جوہر خود
 وجود ندارد۔ ہر چند پیش از میں بارائے میگفتند، تا قطعے و کسرے درین جوہر
 نہ رسیدہ است، قمتے از میں سوئے تلج و ارعہ باید فرستاد۔ جوہر میگفت، کہ میں
 جنس جوہر کہ باتفاق ہمہ فرد است، ہر کسرے قطعے کہ بپاید، گو بیائے امکان
 ندارد، کہ آں جوہر قمتت پذیرد۔ و ہر مشکلی کہ در قمتت آں سخن گوید، خطائے بزرگ
 بر زبان اورفتہ باشد مثل میں کلام چندانے میکرد، کہ زبان شمشیر بنہنگان دولت در
 تکلم آمد۔ و انست کہ از ضرب میں شمشیر، آں ہمہ جوہر فرد بالقطع قمتت خواہد پذیرد ^{قمت}
 ہچنچاں بے قمتت کلاً و جملتہ بمقام عرض فرستاد۔ بدر وہم تلج و ار بلند جوہر، کہ در
 خزائنہ رائے بیچ جسے ماندہ است، کہ نام جوہر بروئے اطلاق تو ان کرد و کنہ در
 آخر بیچ صہائے کہ داغ فرسہت ہراں وجود او تو ان نہاد؛ پہل خود جسے است
 نامی و حیوانے گرامی، اگر چہ انسان بہ مرتبہ بالائے اوست، اما از روئے صورت
 نوع انسان فرد او میدارند، کہ اگر از میں جنس فروئے دیگر بودے، رائے با کمال
 تمیزے، کہ در اوست، در ان حال، کہ کل اجناس ر فصل مفصل عرض میکرد،

امکان ندارد، کہ آن جنس را در تقسیم نیاوردے۔ حال اینست کہ محل استماع یا -
 باقی رائے عالی برتر، بلکہ معقول اگلیزہ در شکل گفتار ایشان دید، کہ منطق ایشان از
 اختلافات خالی ست۔ موضوعات، کہ در قدیم الایام بر ایشان محمول نہ بود، اصدائے
 کرد، بر بنجے کہ، ہیج وقت تغیر نہ پذیرد۔

وگر گرفت یکدیگر بہ مقدمات تغیر

زبان تیغ بہ شرح آورد نتیجہ آن

نگہ کن نسبت علم ریاضی

چون سہکش یگانہ بر سر ہند و خراجے بیرون از حساب وضع می کرد، ہندو
 بر ہندسہ خطے بر استی نوشت، و دہ خزائنہ صفر را در تہ آن ثبت کرد، کہ از زمانہ
 گرداند، و بہ محصل آن بادشاہ، اِنْقَاءَ اللّٰهِ اِلٰی یَوْمِ الْحِسَابِ، رساند۔ چون حساب
 جزئیہ با تمام پوست، عارض حیدب سوئے امر محسوب و کتبہ محاسب اشارت
 راند، کہ حاضر و غائب لشکر را در شمار آوردند۔ پس چون تاریخ ماہ شوال از شمار
 ”ذی“ معلوم گشت، مصرع

یعنی ششم دہ ماہ مذکور

سہکش زمانہ تو سن ریاضت یافتہ را بر سمت ریاض حضرت بطریقہ در علم ریاض
 آورد، کہ بر تختہ خاک از زمین نعال نصف صفر می نگاشت، کہ در آن رقم شمارے

داشت یعنی در مقابلہ غنائی، کہ اومی جست، آں ہمہ حاصل بشمار نصف صفر پیش
 لفظ
 نہ بود،

چون نقش صفر، کہ مبنی، نہایت عدم است
 نگر کہ تا ز عدم نصف صفر خند کم است

میں نسبت کعبہ معظم

چون ماہ ذی الحجہ، کہ رسم حج دروے نبشتہ اند، لشکر منصور را در گذشتن
 بیابانہائے دراز بگذشت، و در محرم کہ در شمار ماہ حج "وادی شد، و تا پنج سال
 جائے رسید، کہ خواجہ سر در کعبہ کہ دو حج سر کم دریافت، مصرع
 یعنی ز ماہ یازدہ و سال ہفصد و دہ

محرمان بندگی در نائب بیت العتیق، یعنی حضرت دہلی، بحرم من دخل کانت
 پیوستند۔ چون حساب ماہ مذکور بر وزرید کہ کہ بے مہ دروں بیرون روشن شد۔
 روز ہم آخروج بود، و نواف ہفتہ، مصرع

یعنی شنبہ و زخم چہار و بیت

کہ کوشکک سیاہ را در چترہ ناصری، چون کعبہ بر نواف زمین، نصب کردند و تا بہ
 واکسہ عرب و عجم پیراموں آں حلقہ بستند و طوایف ملوک نامزد، کہ بہ مذمتہ اسلام
 پیوستہ بودند، مکنہم اللہ، در احرام بندگی درآمدند، و خاک را از عرق پیشانی ترویج

و عرض غنائم آغاز کردند۔ پیلانے، کہ ہر یک بشکوہ بامروہ و صفا و طور و بوقیس
 برابر ہی کنند، و مرکبانے، کہ چوں باوقبلہ گرد از خزاین دریا پر آزند، و خزانے،
 کہ ہزار شتر در زیر آں قربان شود، پیش گذرانیدند۔ آں روز گوئی خلق را عید ثانی
 بود، کہ مسافران حجاج بعد قطع وادیہاے بسیار، بہ بیت الاحترام خدایگانی رسیدہ
 بودند، و حاجات ایشان، کہ مشاہدہ یوسفی خلیفہ حجاج غلام بود، روا شدہ۔ و عامتہ
 خلائق در آں حریم حضرت گرد بر گرد ارکان دولت طواف میکردند، و ہر کہ ہست،
 بے منع و زجرے، آں تقائے فرخ میدناید۔ و ثواب جمیش بجاسل می آید۔ اما ثواب
 کہ بعمر ہا جویوں نہ پذیرد، آں بود، کہ ناگاہ نظر فرخندہ شاہنشاہی سوئے کسی بہ رحمت
 میل می نمود۔

تا کہ بود است، کہ آں نور کرم بروے تافت
 عَادِمِ ذَاكَ سَعِيَّةٌ اَعْرَفَمِنْ عَرَفَا

(۷)

کیفیت فتح معتبرست این
یک دریا پر زگوهر است این

نسبت فتح و ظفر بین این جا

چون زبان شمشیر ظنیفه زمان، که زبانہ شمع اسلام است
جملگی ظلمت ہندوستان را بانوار ہدایت روشن گردانید؛ و یک جانب پیش کفر
یا جیح فعل تبار از پارک شاہی سد آہن بست، چنانکہ آن مخالفی ہمہ در کوہ ہائے
غرفنی پائے در دامن کشیدند، و پیش تیر ایشان را آن قوت نبود کہ از عصہ سگندارا
شوند؛ و جانب دیگر گرد از بت خانہ سومنات برنبجہ بر آورد، کہ از ان خبار دروٹہ
در یا خشک گشت، چنانکہ آب دروے نہاند۔ و بدست چپ و دست راست لشکر
از دریاتا دریا گرفت؛ بلکہ ہنگام کشاد و دست، فرود فتح بحرین از یمین و یسار ش
ورآمد۔ و قمت سهام ممالکش بحدے کشید، کہ عصہ کتیش نیز نزدیک شد، کہ بر بستہ
دوال کمر بندگان دولتش گردد۔ و چندین دارالملک دیوان ہنود را، کہ شیطننت دلانہا
از عہد جان بن جان زندہ مانده بود، و از طویل مدت کفر ابلیس آنجا دور از بیضہ
اسلام بچہ کردہ، و طاعت نوافل خود بر عہدہ اصنام فرض گردانیدہ۔ آن ہمہ

نشانہائے کفر، بصدق عنایت، اول از خاک دیوگیر، و بعد آں از ہنگی دیو خانہائے
کفار برداشت، تا مسات نور شرع باطراف و اکناف آں برسید؛ و بشعشعہ آں آفتاب
جملگی خاکہائے نجس آں دیار از لوث باطل پاک شد، و مقام ارتفاع قامت مؤذن،
و محل اقامت عمدہ صلوة گشت۔ **اَبْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی ذٰلِکَ**۔ مگر در یاد معبر کہ افسد
مسافتش بجدلیست، کہ از شہ دہلی سال تمام بسہرعت سیر دو از دہ شہر در میان باید کرد
تا ہدایاں جا رسیدن ممکن گردد۔ و ہرگز تیر ہیج بادشاہ غازی آں جانہ رسیدہ بود۔
بخت بلند کمان این جہانکشائے را بر آں داشت، کہ تیر جانگیر دور افگناں لشکر خویش
را در آں عرصہ دور دست امتحان فرماید، کیش محمدی را آشکارا گرداند۔ بندہ مجاہد
فلک نایب ہار بک، **عَزَّوَاللّٰہُ مَا عَفَا لِلّٰہِ عِزُّ دَوْلَتِہِ** ابرائے عہ اسلام
مناع سائبان ہیموں، بانوجے از حشم منصور نامزد فرمود، تا گوشہائے بتاں را کہ لا
یَمَعُونِہَا، باواز کوس نسج، آواز لِيُظْهِرَہُ عَلٰی الدِّیْنِ عَلَیْہِ لَشْرٰہُ شَمْر
یَجْبَرُمْنٰی فِی السَّوَاہِلِ مَاءُ سَیْفٍ
یَغْفِرُ مَنِّ کُفْرٍ فِی الشَّرِیْعَہُ

نسبت بارگران ست این جا

آں بندہ مطیع بعد قبول فرمان عرضہ داشت کرد، کہ اندر انچہ زمین بارگاہ جہاننا
از بارگراں سپان از کجلی گرانبار گشت، بندہ کمتر بانویش مجلے می انجخت، کہ اگر سلطان

گبار سلاطین را دل بار و بد، که میزان اعمال ملکی را پیمان کوه پیکر گراں تر گرداند،
پانسعد و اندپیل گردیده و گراں سیکل از دیر گاه باز در ساحل ویا و معبر هست - بجز در آنکه
پادشاه لشکر خلیفه عهد بران سوئے دزد، همه لشکر مند وے خس چون گاه برگے
بمیرد - اگر چه آن کوه سائے شکر گف نیز بدین سادیمه از جائے خود برونه، اما ممکن بود
که گوگبه سیراج السیر خدیگان فی بدیشان برسد - اگر از بار گاه خلافت بار آن مهم گراں بر بند
نهند، بنده بنوت فرمان کامکاری تواند که آن همه کوه هائے گراں را از زمین جمع بر گیرد
و برکت و شرف کرده، بار گاه آسمان پناه رساند، تا لنگر بساط سلطنت گردد - بنده از
نگاه باز که اندیوار رنجل بازگشته است، بار با این میزان با خویش می سنجید، اما بیت
سنجیده خلیفه والا، ثقل الله موازین اعماله، سنجیده و ترازاں بود، که بنده را به شکستن
سیکلهائے گراں اصنام نامزد فرمود، نه به آوردن پیمان گراں سیکل - شک نیست که
چون میزان معامله پادشاه بدین خیر نریگ گراں گردد پیل نیز پانگ آن بر بسته شود
بنده کمتر عقیده محکم خدیگان پیل بند را حل متین ساخت، و با عظمت معبر حیت کرد -
از حضرت فتح مطلق اسید و راست، که اول ملک دریا بار را فتح کند، بعد از آن
بار لشکر دریاوش بکشاید - بدین اعتقاد استوار ز بار جائے در گاه بازگشت ^{نظم}

پس ز اعتماد و نجات شهنشاه خرویه داد

بر گنج فتح بار کشاں سپاه را

عوم لشکر لبوئے دہور سمند و معبر
ہمچو دریا کہ روو جانب دریائے دگر

نسبت نگر از ستارگان باز

چوں روز مرتب از آغاز جہاد و خبر گفت، و شمار ماہ جمادی الآخر از کوچ بے پایان و
بے کم نوید رسانید، و سنہ ہجرت بشارت آورد، کہ امداد حق، کہ ہمیش می باید، بالشکر
یار است **نظم**

یعنی سہ شنبہ و عدد مہ چہار و بیست
تا تاریخ سال ہفصد و دہ گشتہ در شمار

بطلنے، کہ مشتری ازاں سعادت خرد، و وقتے کہ آفتاب از روز بازار یاد،
سایہ بان خاص بر سمت تعبیر نامز گشت۔ الحق سایہ بانے کہ غصہ آن دو توے
آسمان است، و آمان ہیچ توے با آن برابر نہ، بلکہ اگر آسب بخیمہ سپہر زند، تو
بر توش در غلطاند **نظم**

چرخ نہ نوش بگویم زیرا کہ
سَتَرَتْ فِيهِ جِهَاتٍ سَيَّةَ

نسبت برواقاب نگر

این مظلہ ہمایوں مازسا پوندائے چنداں ظلال رحمت، ہیبت گزار و گمان آفتاب
گردش سپردہ ہوا، ہوا خواہی ذخیرہ کرد، کہ درس آفتاب نہ گنجد پس ذیل تربیت بر
سرسایہ نشینان کشادہ رو بہ تعبیر دریا آورد۔ و اول بر کرانہ آب جوں، مانند ابر سے
کہ سوئے بحر مائل شود، ہتمائل گشت۔ و سوا و تنگل را از اطلس لعل خویش سرخروئی
تمام ارزانی داشت پس کتبہ دیوان عارض ممالک بر شط طولانی آب در عرض لشکر
قلم روان کردند۔ در زیر مظلہ آسمان و ش عارض و لاسپاہے بعد و قطرات باران در
شمار می آورد۔ شعر۔

وَالْفَتْحُ اضْحَىٰ ذَارِعًا بَدَدَ الرَّجَا
فِي اَرْضِ اِقْبَالٍ كَمَا حَصَدَ الطَّفْرُ

باز نسبت نظارہ کن ز نجوم

مدت چارہ روز کامل، کر نیمہ شہر باشد، ماہ رایت ملک الشرق را در آن منزل مقام
تا جنگلی کو اکب تیارہ در حساب آمد۔ چون ماہ جب فلفل نہنگانہ از سڑیل بر آورد، و
ز انجا کہ بزرگی این شہر کریم است، آوازہ کرم در ہمہ عالم در داد۔ مسجد مان، و ماد م
و مانہ کوچ کا سہائے نوبتیاں را بے قرار گردانید، و از اہتر از لشکر اسلام نور گرد

بیدہ اختر رسید شعر -

کَتَائِبُ فِي غَبَارِ الْفَتْحِ قَدْ سَدَّتْ
كَتَائِبُ تَزِيدِي مِنْ نُورِ غَضَّانِ

نسبت شاہنامہ میں این جا

لوح زمین از شہسواران گوناگون عرصہ شاہنامہ را مانند گوئی آسمان باران بہین
باریدہ است، ویل تہراب و شیرن ازیں کران زمین تا بدران رواں گشتہ،
و صد ہزاران کمان رستم از ہر سو بر آمدہ۔ بعضے رستمان ترخ موئے کہ
از خون سیاوشان نقش نہ توان کرد و بعضے گرگیناں اردو شیر صولت، کہ بہ زخم مشت
استخوان شیر آر دکنند؛ و پلنگان بر زمین، کہ از پوست گودرز افسار خوش سازند۔

لَوَاحِدًا مِنْهُمْ فِي الْعَصْرِ تَمَّتَتْ
أَزَالَ اسَامَ فَرَاشِ عَنْهُمْ امْحَى

باز نسبت زراہ نامہ موار

مذت بیت و یک روز راندگان تیز سی تیز رو و منتر لہاسے در ازمی پزیرند، دراہ
کو تاہ میگردند تا بنمرال کیشون پیوستند۔ از انجا ہفدہ روز دیگر در منزل گرگانہ نوزول افتاد
و یہ ہفدہ روز گہتیاے گذشتہ شد و شیب فرازی معاہدہ گشت، کہ دلتہ و آل شعر

أَوْهُمْ يَزَلُّ مِثْلَ مَلِّ فِي طَاسٍ
وَالْفِكَرَةُ تَقِيهِ كِدُجَابِحٍ فِي يَسِيَةٍ

اسپان پیل سیگل، از بس بلندی کوہ، بحدے خرد می نمودند، گوئی تیغ کوہ موچ
گرفته؛ و شتران کوہ پیکر، در شگاف ہر خار، بغایتے باریک و در نظر می آمدند، کہ پنداری
در روزن خانہ ذرات ہوا زیر و زبری گردند۔ ہر خار بغایتے نشیب کہ کفخسہ و دروے
با ہمہ لشکر گم گردد، کہ باز نتوان یافت؛ و ہر کوہ بحدے بلندے، کہ کرس کیگاؤس
با چنداں بلند پری ہم در بر رفتن آن مردار شود، کہ بمیخ نہ رسد۔ بوسے کہ از بس
میرانی در قاف ہر قلہ بیضہ سیرغ بہ توان یافت، و خرابہ کہ از بس مہابت آن
نسر طایرہ زہ نہند۔ شعور۔

مَا تَرَى صَيْدًا طَائِرًا
فِي عُلُوِّ السَّمَاءِ نَسْرِيْنِ

نسبت دست و بازو مردم

در چنین رتبہ جلگی اعضائے اسلام را ایادی غیب بہ نیجے برف دست کردہ می برد
کہ آن ہمہ نامہواری ایشان را زیر کف پائے می نمود، برفش راحت کام می زدند

آنکہ سرف برہند و پیش تیغ از بہر دیں
آواز پاکی ترسد از خود تیغ روید بر زمین

نسبت آب نگر روشن صاف

و سرب آب بزرگ عبره افتاد، که گزندگان را در گذشتن آن عبرت تمام حاصل
آید. اگر چه هر دو در بزرگی بر آب یکدگر بودند، اما یکی بر آب نریده نه بود، بحر طویل
و وصد شکر یزدان را که بگذشته از آن لشکر

كَطِیرِ عَلَ الْجَوِّ وَ فَلَکِ عَلَ مَآءِ

بعد عبره آل آهبا و کوه و دره بسیار، خدتی را که تلنگ بیت و سه زنجیریل در
رسید. هر پیلے چون کوه البرز، که با سبب دندان قلعه در بند باد و آزه، و کوه را سیریل
در هوا مرتبه ابر دهند، و ابر را به فرو آوردن از بالا پایه کوه بخند - نظم -

و فَوْقَهُ عِلْمُ السُّلْطَانِ لَوْ رَفَعُوا

كَأَنَّهُ عِلْمٌ مِّنْ فَوْقِهِ عِلْمٌ

بین نسبت حشر حشر معنی

مدت بیت روز ششم منصور را در آن عرصه محشر، بحبت رواں کردن آن کوهما
که تجسمها جامدۀ ذہبی تَمْرُ مَرَّ السَّحَابِ - مقام افتاد. و حاضر و غایب را در
حساب می آوردند، تا شمار عرض تمام شد. و چنانچه فرمان علی بود، بحبت علمها
پیش میزان بستند تا از نشوونمای خود را استگاری معجز استخبر آرند؛

و میان سکنه آل خاک ندائے ای کوم یُنْفَخُ فِي السُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا، دروهند
 و بوسے، یَوْمَ كَيْفَرُ الْمُدَّاءِ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ
 در اندازند؛ و ہاگردان کیش سلسلہ حُلُو وَا فَعْلُوۃ جہانیند و صدسہ
 سیرت اَیْجَالِ پیران آل ملک زند؛ و ہر تمہ ہند و ان فاند سوختہ را بزبان
 شمشیر سوے برادران زبانی رواں کنند، تا آتش کہ مبعودانزلے ایشال بود،
 نزلے ایشال بواجبی بجائے آرد و مصحح عم

چوں روند و جہنم، وَاذِ الْجَحِيمِ سَعَرَتْ

نسبت جمعہ نماز نکر

چوں پیر سبز پوش سپہا در روز ہفتم، کہ روز جمعہ بود، از خیمہ خورشید غسل کرد، و وصل
 نور بردوش افکندہ، و اں شد شہر۔

وَابْيَضَّتْ الْاَقَاتُ مِنْ نَوْرِ كَمَا
 فِي جَمْعَةِ تَوْبِ الْحَنِيفِ الصَّالِحِ

نسبت زبا و آب و آتش زبا و آب

شکر دریا جوش، مانند طوفان باد، از کھر گانوبہ بندی سیر نمود ہر کجا شجرہ ملعونہ بدین
 درمی یافت، از بیج برمی انداخت۔ و بر افکندگان را، مانند دخت متاصل، کہ در

تیز آب همچون می افتد، یا خاکشاک که در گردباد و زیر وزبری گردد و می بود تا به آب آبی و می
 وصول شد. رودی دیدند که از دریای تا قوسی مثل فرقی آن کره باد، از آن دریای
 روان، روان تر از باد بر آب گزشت؛ و باز در قلع جنگلها و استیصال باغیان
 بادی گشت **مصرعه**

كَصَدَّ مَاتِ رِيحٍ وَسَيَلَابِ مَاءٍ

نسبت صحت و مرض نگرید

رودهای دیگر هم در این طین الارض، از امتلا غبار، مانند رودهای گل خواران
 بوجل گرفتار شد. وزین را از جنبش مرکب نخله و شکم افتاد، و تیغ کوه از کشتای بید
 لشکر مسلول شد، و خواست که میان نیام خاک بمطون گردد، و از کوب بسیار صحرا
 خشک مزاج بغایت مدقوق گشت، که در کبد الارض زخما افتاد **شعر**

إِنَّ الْفَضَاءَ إِذَا هَتَّتْ الْجُنُودَ يَرَى

كَأَنَّ مَرْتَعِشًا فِي النُّوبِ الْهَمْرَ بَيَانَ

باز نسبت ز آب جسم این جا هم

چون روز ششمی از فردن زهره روشن گشت، و شمار ماه رمضان از میان روز

بیرون آمد **مصرعه**

یعنی کہ پختہ بنہ و از ماہ سیزده

اینکہ است این نسبت دیو و پری

سایہ بان سلیمانی در سواد دیو گیر سایہ انداخت، چنانکہ زمین دیو گیر کہ در آسمانی صنف
 ملاکہ گرفتہ بود؛ و لشکر انسی کہ جانی است، عزیمت آن داشت، کہ در آن مہمورہ
 برائے قلعہ بلال دیو و دیوان دیگر استعداد و مح شہاب و تیر چار پری بجائے آرد۔
 رائے رایان آرام دیو، کہ از کوس مہابت محمدی آوازہ اہل شیطانی شنیدہ بود، و نفوس
 خود را آرام آن درگاہ سافتہ، و رایش بر اخلص جانی آرام گرفتہ، مہصرعہ
 نہ زور اہی و رائے جاں سپاری

این کہ این نسبت رائے و تدبیر

آن رائے اہل برائے اہل، برائے تجلیل و اطاعت فرستادگان درگاہ، و
 ترتیب مصالح لشکر و قلع منفسہ ان، و تدبیر بر افگندن بہر دو دور سمندر، ہمہ تن رائے
 گشت۔ شعر۔

بَلَى مَنْ أَرَادَ اللَّهُ إِسْلَامَ امْرِيهِ
 لَيْمَعِي فِي الْإِقْبَالِ دَايَا مَصْوَبًا

نسبت از شاہنامہ میں جاہم

آں شکل عمد یعنی رائے رایان، برائے رضائے بندگان شاہ، نامہ بندگی را برقم
 اخلاص بیاراست، و شہر دیوگیر را بزبور فردوسی نظم امور داد۔ و فرمود کہ متاع کار
 آمدہ لشکر در بازار نهند۔ اگر بخت تیر رشتان سپاہ شکر پر سیرغ حاجت باشد،
 لایزال در قیل آں کوشش نماید، تا از انجا کہ بکہ ایران و توران مستعد آں گردد،
 کہ ہر سوائے دیو بزرگ را از دیار دیور سمندر و متعبر، مصرعہ
 کشد همچو رستم بہ بازندراں

اینک ایں نسبت نامی ز دخت

بآشارت رائے نیک اصل، کہ نہال کردہ در گاہ خلافت پناہ است، بازار
 شہر راجپوں بوستان آرم بیاراستند، و آزادگان سر وقامت آں سواد لشکر
 بر پشت بادپایان بہ گلگشت آمدند۔ شہرے دیدند از پشت ہند آدزہ تر، ہر بازار
 گلزارے پڑ آب دیگر، صرافان اہموہائے خرد و بزرگ و تملکے سرخ و سپید
 چوں گل سوری و صدف برگ تو بر تو نہادہ؛ پترازان جاہمے گوناگون کہ از بہار
 ہند تا باورد خراسان، امثال آں بور و صبا نشینان نتوان یافت، بالائے دو گنا
 مانند لالہ بر کوہ سار و ریاحین در گلزار، تو وہ زدہ؛ میوہائے بہ از بہ و لغز تراز لغز ترا

و میخواست، که برائے ترویت بنجیان کعبه دین، شامی و هور سمندر را بدو در کشید شرح -

ومن سلخ کفارٍ وصَرمَ مَعًا يَندِ

يَكَادُ يَحِيظُ الدَّوْلَةَ السَّقِيَّةَ وَالشَّرِبَ

نسبت ز سپاه و از معالی سپهر

سپاه منصور را سه روز بجهت ترتیب هزاره، که نوید لک از آیت اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ و قَلْعَهُ مَذْكُورَهُ مقام بود چون مقدمات بزرگ را از پیش رواں، التَّابِقُونَ
الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ، به تهید پیوست، و پهنه میسر و باعتماد
يَدِ الْاُمَمِ مَعُوطَاتِنِ يُفِيقُ كَيْفَ يَشَاءُ مِمُّو يَكْتُمُ؛ و شاقه بعظام دست ساق،
که بمناجات تَبَّتْ اَقْدَامُنَا اَبَتْ قَدَمُ بُوْرَمْدِ پاید ارشد؛ و جناح به معاوضت، اُولَى
اَبْحَثَةِ مَشْنَى و ثَلَاثَ و رِيَاعٍ، فرغ بال یافت؛ و قلب مومنان، بَيْنَ مِسْعَتَيْنِ

مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ يَشَاءُ، قرار گرفت؛ بظلم

بعزم غر ابار که دند محکم

جَنُودِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ مَهْرَجَ

باز نسبت بطریق التخمیم

چون روز مرتب از سر جهاں جمال نمود، و روز هائے میام از راه تمام سوب صادق

یعنی کہ سہ شنبہ وزمہ ہندہ شدہ

باز نسبت رتیر است چوتیر

حکم اندازان کشیش محمدی، ہر یک از نون والکین اللہ دھی، قوس سم ساخته، و از کاف
الکین اللہ بکاف، و آخرین حد پیک حرف پرداختہ، بہ متابعت سایہ بان اصلی
مساعت نمودند اشعر

وَ اَنْتَ بِاَمْدَادٍ كَرِيْمًا

تَقَطَّلُ نَوْجِيُوْشِهٖ بَجْنَاهِمَا

نسبت آب میں لطیف چو آب

از مسمورہ امین آباد دیوگیر تا خراب آباد پرس دیو دوی لشکر ماسو سیمانی پانچ کوچ
سہ آب بزرگ جبرہ افتاد جیکے سینے کہ سینہ بچرخان قلب در جب بنمود، و آبش از سی نے
در از بر تر؛ و دیگر گوداوری، کہ بہ میدان فراخ عرصہ خویش گوئے داوری از ہمہ کرہ
زمین برودہ است؛ و سیوم ہینور کہ سینہ او کم از سینے نبود؛ و دیگر روہائے میب آواز
چکا و کا نرم نوارا خود بطریق پروازی گردشند تا بعد پانچ روز منزل باندری، اقطاع
پرس دیو دوی نزول شد۔ دوی، کہ دویے است بر کشیدہ مطیعان حضرت، و از تیر مسمور
و سیرنڈیا آبی بخواست، بخواست کہ بقوت بازوئے لشکر منصور ہر دو سیرا بادریا ہم در

کوزہ کند چون بخون سپاہ آنجا رسید شعر
 حَتَّىٰ أَحَاطَ مُحِيطُ بِمَجِيشِ أَدِيهِ
 وَمَسَاجِ سَيْلِ إِلَى سَيْلَانَ وَالْبَيْرِ

باز نسبت نگاه کن ز فلک

آن دو بے که در اں بے ابی بر خود خشک شده مانده بود، از سرگردش چرخ در طالع
 خود سعادت و در برنج خود ثبات تمام دید. در زمان با استقبال انجم مسعود اسلام آمد
 و دائره فلک و شش لشکر را به ترتیب نزول زمینوں شد. چون روز مشتری از اول مهر
 روشن گشت، ملک الشرق، در روشن کردن خبر بے پیش، مسرعان آتش
 پائے را داماد گرم خیز گردانید؛ و از هر طرف تفتیش و تفحص می بود تا از آیندگان منازل
 پیش چنان معلوم گشت؛ که دو راء معبر، که در اتحاد یک راء بوده اند و هر دو را
 اتصال محکم تر از فرقان دو پیکر چون سندرینڈیا که برادر کمتر است، برائے اتهامات
 مصالح ملکی، از خون آبار دست خود را کف خضیب گردانید، و سرایشاں را کف
 خذ ما نجد، شناخت، راء برادر بزرگ سیرینڈیا، از چندین هزار بند و کیوانی
 اجتماع ساخته است، و دو شهر خالی گذاشته، و برائے سالی او بیع السیر شده، و لال
 دیوا، راء دهمو سندر، چون شهر بار از مزارع خالی شونده، آهنگ آں کرده، که
 بغارت محاجن هر دو شهر سیر شهریں را یک منزل کند ناگاه از عقب آوازه آسمان

شکاف، وَإِنَّ جُنْدَنَا لَمُعَدُّ الْعَالَمُونَ، از کوس لشکر منصور نشنوده، و در غلبات،
 يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَرَارَ الْمَوْتِ، مانده، و ازال مهابت،
 چون زحل منعکس، بحال بد و طالع معکوس، بسوکت بروج هبوط خویش راجع شده، و از
 سیاره سیر و نسر طارطیر دام شده، و در بیت انحضیض خویش رسیده شعر
 فَأَمْسَى سَتَعَدَّ الْإِحْتِرَاقَ
 كَشَيْطَانٍ لِيَصُولَ إِلَيْهِ شَهْبٌ

نسبت میوه نگر پنجمه و نو

ملک، بار آن همه اخبار را به پیشگی تمام بر رسید، پس چون روز یکشنبه از سر آفتاب
 جهان افروز گشت، و شمار ماه روزه بجهت غزاة صایم از طبق آسمان ایسی پیدا کرد
 یعنی که سه و بست برآمد از ماه

بالتفاق ملوک کبار، که با رعید هم بر ایشان بود، از جنگلی اصول و فروع لشکر یک تن
 بسیار زنجیاره بر چیده، بر چیده، و جرده شده ناوک افکنان، که در یک دانه خشکاش
 بزرگ نظاره تخیران، هزار مشک کنند، و تیغ زمانه، که بیک ضرب شمشیر کرده کوه را،
 چون جوز، بدو نیم سازند شعر

فَأَضْلَاعُ بَاغٍ قَطَعَتْ مِجْسَامِيهِمْ
 كَأَضْلَاعِ بَطْنِجٍ بَسِکِينَ قَاطِعِ

باز نسبت ز راه نامہوار

مدت دو از دہ روز، نرم دہانان سخت سم، و نرم روان سختی کش، و نرم دلان سخت کوش، در شیبہائے و فراز ہائے، کہ از فرودین آں چرخ رادوران آمد۔ و از زیرین آں باد بقضا افتد، فرود میفتند و بر می آمدند۔ فرارش خار، کہ از خارہ بالمش داشت، از انہا بود، کہ گر گدن با بجنبا ند، رہ نور و آتش از بس شتاب چوں بساط پرنیان می نوشتند؛ و چو ہمائے فراخ عرصہ، کہ بیشتر پرنیان می مالست، بر آں آب کہ گوہ را فرو غلطاند، در شبائے تاریک بگزیاری می پیوندند۔ اور ہائے، کہ طوفان نوح آنجا فرو رفته بود، و کسیچ جا بر نیامدہ، مرکبان کشتی وش در انہا، مانند جہازے کہ در موج تند افتد، گاہ بقعر فرودی رفتند، و گاہ بہ اوج بر می شدند۔ و سایر روندگان بقوت آسمانی، در زمینہائے کہ زیر مغالکہائے آں از تحت اثرش آب بتواں خورد؛ و بر کوہہائے، کہ بالائے آں از ابر دست بتواں شست، اگرچہ دشوار سے می دیدند؛ اما ہم آسانی میگذاشتند شعر۔

رسیدن سپہ بادشاہ بدہمور سمن

بسرعتی کہ شد از ہمیش صرصر کنند

چوں روز بریس بطالع سعد با ماہ ہم در تہ کنگر رسید، مصرعہ

یعنی کہ پنج شنبہ و از ماہ نیز پنج

باز بنیاد نسبت از قلعه

شکر بادشاه قلعه کتائے بہنگام استوا، کہ قرص آفتاب زمین را تنور تافتہ گردانیدہ
بود، پیرامن قلعه دہو سمندر تنورہ بست بحصارے بدان شان و نظر آمد، مصرعہ

کز دیدش آسمان نیامد بہ نظر

نہ دہو سمندر بلک دریائے نامش بپیر مصرعہ

مچط گشتہ زہر سو بگر و بپیر غدیر

گوئی میان گرد آفتاب بنیاد است محکم، باچہداں دور ساغواٹے لباب، خرابیش کئی

تدی حصًا حوٰلہ الماء اسمہ بیرو

یکون الماء فی ابیرو و ذلک لب فی الماء

شعر

نگہ کن نسبت حیوانِ آبی

سکنہ آن قلعه را ملتے از روش آبی بود۔ در اندام ہمہ را از بر و ابر و لشکر ازہ در دست

و پائے اقتادہ بود۔ و از خیالات سہم ناوک انگنان ماہی وارد و رونا پر خار خار گشتہ

و آل ہمہ ماہیان سمناک ہشت درشت، اسپر بار پشت لبندہ و جوشنہا

پوشیدہ، بر میجو شیدند وزیر و بر می شدند، چوں تپاک آل آبیان داران آبگیر

دای الذھر قد قال فی الماء ماھی

راے ہلال دیو، از ہیبت دریائے قلب سلطانی، مانند آب گرنگان، زرد برگشته،
دلش مانند غنغیب شوک از نیم برہم میزد، و دروں بیزخویدہ، بعزیدہ زبان نفس
نفس لاف می پرانید کہ قلب شاہ را جواب گویم مصرعہ

کَمَا ضَفَدَعُ الْبُرِّ حَيَّيْكَ مِنْ الْيَتَمِ

میں نسبت آتش چو گلستانِ جلیل

و اگر آن آتش پرست میخواست، کہ دم و دودے بر نیارد، منتہی نفس کہ پیرا من بود
دروے می دینند، و اشتغال میگردند، کہ روزگار با تاید چون تودہ از دومان آتش
پرستان، دہور سمندر بر آید۔ خود را در آن شبہ نیست، مصرعہ

صَنْ النَّارِ يَبِيدُ وَبِالذُّهُورِ سَمْتَدُرُ

چون لشکر ترک، کہ دریائے آتش است، بہ سوختن جس بند ہائے قصبات ما در رسید

این آتش بنیادے دارد، کہ رنگ قلعه را نیز چونہ سازد؛ آخر این قلعه، کہ بیہ

دھو سمندرش میگونید، نزدیک خویش آبی دارد، و پیوستہ دین زمین بآب بودہ آ

چون زبا نہائے شمشیر ترکان بر کار شود، اگر آن ہمہ را اطفال ممکن نہ گردو، کم ازان

کہ دوخانی را جواب گویم، کہ چون سوختنی ایم، بارے بے آب نہ میریم۔ رائے از دم

دادن ایشان گرم شد، و آتش درونہ خود را روشن کرد، کہ پیش ازین آتش پرستان

بزرگ ما، از آنجا کہ چراغ دل ایشان روشن بود، چنین روشن کردہ اند،

کہ ہرگز ہندو پیش ترک، و آتش پیش آب تاب ندارد۔ چون چنین است، مار آتش شعلہ
 پیکان ترک جز روئے ناقص کار سے دیگر میسر نہ کر دو۔ آبے نہ باید ریخت، کہ شعلہ کاشاں
 روغن شود، و مار ہم در زندگی طعمہ آتش گرداند پس کشتی آتش از سر کیسیم، و بہ توضیح
 آب بر روئے خاک غلطان کشیں رویم۔ بود کہ آتش غضب ترک قدے تسکین
 پذیرد، مشعلان قتنہ، بدیں باجرائے، از گریہ کہ داشتند، قدر سے سر گذشتند، و از
 جانب اسرود ہور ہمند دل دریا گردند، و بران شدند، کہ دروازہ بیکشایند۔ مصرعہ

وَالْيَقِينُونَ بِهَا نِيرَانًا قَنَّتْهَا

نسبت می خوان کہ مستی آفت

صبح گاہان، کہ ساتی دور سرخی از تہ قرابہ مصفاے آسمان بیروں نمود، سردو
 لشکر پیرامون آل قلعہ نگین، کہ معبرے از آسیب آں دو بار شکستہ بود، دور فرمود۔
 و آں ہمہ سالن ہار دریاوش را، کہ گرواگرد و در حصار بود، میدان کیت تصور کرد۔
 و النگائے شیران مست و سرگران و ہشیاران شیرگیر، مجلس مجلس، مرتب گردنید
 و خود با تجمل ملوک پیش دروازہ قلعہ بایستاد۔ خروش خوفا، از ہر بران خون آشام
 بر آمد، و از بانگ دہل غازیان غلغل در سر افتاد۔ شمشیر صوفی مزاج پاک وینان خون
 مفسدان را چون شراب، در دہتہ اللہ چندان فرو ریخت، کہ سیلاب تا بقعر حصار
 بدوید، و صلایے خرابی در داو۔ از آلف شعلہ پیکان خون در اندام ہنود آگشتہ بود۔

و عرق از ایشان روان شده مجلس ملکی در بنده آن بود، که در آن قلعه چون کلاه دیو،
سنگ انداز فرماید، یا سوسه این سرن سپاه اشارت کند، که بنوک نیزه برسان جام
خالی نگوئسارش کنند، تا مفسدان خون گرفته ازان بیبر پر جوش، مانند گیس از خمر سسم
بیروں پرند. اما حالے برای مصلحت از تحمل نقطه فرو گذاشت کرد، تا تحمل را کار فرمود،
تا یک مجلس اسلام و ذمه برایشان عرض کند. اگر میل نمودند فحشست، و الا بطریق
حسبته الله آن قلعه را بنگ مغربی چون سفال خرد کنند شعر

وَيْسُفَكَ مِنْ حَنَاجِرٍ سَاكِنِيهَا
دِمَاءُ سَفَاكٍ سَاحٍ مِنْ هَرَجِي

اینک این نسبت کفر و اسلام

چون بلال دیو دریافت که در معبد او بانگ نماز خواهند گفت، و بت خانه را
در سجود خواهند آورد، و جائے که دیور بلال نام کرده بودند، قاسمت مؤذنان بالا خواهد رفت
و خطبات تیغ محرابی را دستیار زبان خواهند ساخت؛ چون شب جمعه، طیلسان سیاه
شام بر دوش افکند، از منبر سنگین کوه بر آید، آن لال، که دیو لازم اوست، بعد از
نماز خفتن کیسول تجسس لشکر اسلام بیرون فرستاد. حال که او در حلقه سنیان درآمد،
مانند ابیس از شنیدن آواز قرآن کرگشت صفائے تالیان دید پیرامون
و در حصار حلقه کرده و حافظ شده، تا چون باد داد آن روز خجسته جمعه جامع عالم را

وَبِمَا أَمَرْتُمْ أَتَّبِعُ مِثْلَ سِجِّهَا مِثْلَهُ
إِنَّ قَاصِرُونَ أَنْ أَخْوَضَ الْجَمَلُ مَا

نسبت زکمان و بابت زه

رسولان چون توضع رائے، کہ دستگی بکمان لازم می ماند، درست کردند بدان
عقده و آنکه دستگی استواری تمام داشتند، بپایک بکشیدند و پیشین ملک چرخ کمان آوردند
و فرقی است که نم خورده او، که بابت زه بود، بکمان، گشایش را رسانید، چون ملک را
درست گشت، که آن منصب سبب کم بقر بان خویشش رخصی شد، که ختم از سر بر و کیناؤ
و کمان غور را شکیبه آسایش داد. *شعر*

● فَقَدْ أَشَارَ بِأَرْبَعِ الْقِيَامِ الْقَوْسُ

کما الفی و تَرَ حَمْلَ تَنَاوُجِ الْقَوْسِ

باد اوان که روز سه روزه و شمار ماه از میان قوس روکش گشت، *مصرعه*

یَسْتَأْذِنُ أَدِيمَةَ خَشِيشِ الزَّمَانِ هَمَّ

و چرخ خنک سپه روز که آتش تور دارد، پرستش و شادمتو سلطان پے افتاده،
که کمان وار که نشین و راست گوئی بودند، چون بالک دیونایک دمان دیو و جمل،
باشته بیتمان دیگر شفت بسته بیرون آهند. و قامت خدمت را پیش سائبان علی
بقدر تیر بر تالے کمان، خدمتی ساختند، سخن پرچاشنی آغاز کردند، که بزبته پر زد. و گفتند

کہ رائے بار آتی، کہ از زہ کمان راست تراست، عرضہ میدارد کہ اگرچہ بندہ بلال، در خود شکی از کمان ہندوی نافریندہ و بس خم تر بود، چون دریافت، کہ ترکان ہر کجا کہ گوشہاے دراز بینند، در جز کمان کشید، پیش از آنکہ زہ در گزوم کنند، وہ قبضہ خویش آزند، خود را بہ دہانگان خاص تسلیم کردم، و بہر کناکتے کہ ہشت، تن در دادم، و کمان کشی تیر کشاے حصار را در گوشہ نہادم۔ مستع

إِنِّي لَأَخَذُ مَخْطَأَ مَرِيكَ طَائِعًا
كَالْقَسِ يَخْدِمُ فِي الثَّنَائِخِ الْوَيْبِ

وصف پیلان این چنین، جز من از کس ناید صواب
ہمچو کہ ہے کس نیار و سایہ کردن جز سخا

ہم از پیل است این جانسبت گفت

ہر یک نجدی، نجدی کش، حضرت پیکر آدمی شس، گزک پولاد بر سرش، گونی بر سر
ابرہالی است سرنگوں۔ دو شاخہ آہن در بنا گوشش، پنداری لاسے لاجول است
کہ کراست آہرنے راز بون

سخت سری، فرمان بردار، در بارہائے گران گرانبا رساختہ، بار بادشاہ از در آیش
درگاہ۔ تصالی ستور را از کنگر آہن اونختہ، کنگر آہن را از عاج دستہ انجختہ۔ زرناب

بیرتابش کم کار بسته، نایش ہنگام کار در آہن غرق نشدہ، بگوشش از در جنات زمینت زیبا و
سوار در عقب جنات بے رکاب کارگر خرموش نشاندہا ہی، گوشش باربیرن
دغل بادشاہی۔ فراخ نائے، باریک آواز، دستش بے چنگ، و پایش در طرف
دف ساز۔ ساقش چون تنہ درخت محکم و استوار، تنہ او زربالا باربیار۔ گرگ راز و در شکم
زدان او، پہلو چون دہن خنداں۔ گیران راز مغربی، دست خویش در طلسم غسل
خوابانیدہ۔ دزدان را بیک پرتاب تا عدم پرانیدہ۔ نرشان بچوگان خرموم از سر
ہندوان گوئے ربائے، مادہ شان از خون مغلان حتی در دست و پائے ناغوش
وافع تاختہ، اماہر جا کہ آن ناخن رسیدہ چشم باناخن بیرون بریدہ۔ کف پایش ہمینی
ساکن حال را در جنبش آورده، ولیکن سلسلہ سوئے خویش کشیدہ۔ شعہ
تَدَاوَلَتْ اَعْلَامُ اِذْ صَالَ فِي الْوَعَا
كَأَعْلَامِ اجْتَاوِ اِذَا سَدَّ نَصْرُ

بازاین نسبت گران از پیل

سہکش پیل حملہ، گرفت آں پیلان را فائے بزرگ گرفت، یعنی آن کو مہائے سنگین را
مقناطیس کو مہائے آہنیں بمعبر تصور کرد، و عمدہ داران را در تہماتشان و صیت
فرمود، کہ آں ابرہار را آب دہند، و آں کو بہا را چافرمانید۔ شعہ۔
حَتَّى تَعْجَبَ الْمُخَلَّاقُ اِذْ تَدَاوَى
تَرْحَى الشَّوَاخِجُ وَالسَّحَابُ تَشْرَبُ

باز این نسبت روان از اسپ

چون روز مرغ از سهولان مطلق عنان گشت، بوقتے کہ تیزی آفتاب از اوج گرمی
جانب زمین میل کرد، رائے غبار انگیز کہ ہمہ از باد اسپان می پرید، آن ہمہ باد پیمان را
سوکے طویلہ عرض گاہ اطاعت فرستاد تا پیش سایہ بان اعلیٰ حلقہ جملہ چون صدمہ
باد کہ پیش ابر آید، آمدن گرفتند از بال سایہ بان، کہ با تواد جبال پیوستہ بود، و سایہ
بران دیوان گسترده شعرا

یَرْطِي فِي حَيْوَاتِهَا النَّارُ لِيَكَّأَنَّهَا

سِرِّرُ سُلَيْمَانَ أَخْلَّ عَيْنَ السَّرِيحِ

❖

وصف اسپانے کہ زبید نعل شان جسم ہلال

باد شان بے کاہی و آتش آسانے ہلال

رہ نور دانے ہمہ بتگ از میدان صفت بیرون جستہ، بلکہ از عرصہ فکرت ہم بحرانی

کہ گاہ آشنا دریا را شراب آب پندارند، زارغ چشمانے کہ از چشم سرمہ کردہ شبہ زبر الجہنم

در نیارند۔ سیاہان سپید روئے، گوئی کہ از گوشائے شب مہ برآمدہ است۔ نقرہ

خنگان سیہ سم، پنداری کہ شب در پائے خورشید افتادہ است۔ ابر شان سیہ خال

خیال رود کہ ابر ہائے سیاہ از باد پرانندہ گشتہ است۔ گلگون سرخ جال تصور افتد

بہ بساطِ نور بیاراید، آن جماعت مجاہدان نسبتِ غزا کا بھاد پیش بردند، و دیوار
حصار را چون مصلائے صف بر روی زمین بست بگسترند، و در اس دیو خانہ
با صفہائے لڑاک در روند، و بقوت تمام شعر

يُقِيمُونَ فِيهَا خُطْبَةً وَجَمَاعَةً

الْحَاثَاتِ اصْنَامًا تَخْرُجُ وَتُجَادِلُ

بہ نسبت موحوموے باریک

گیسول، در گیسوئے تل دام شب، چون عساکر انبوه تر از موئے سر عظیم اللہ را
سر سر معاینہ کرد، از سہم آن، بر ساں شانہ ہندو، موئے بر اندامش بیج گشت، و
مانند موئے مرغول بر خود پیچید، و تافتہ و در ہم بقوامی افتاد، جمی شتافت تا برائے
پشیم رسید۔ حالے کہ از دریا تکی سپاہ ظفر شعار سر موئے باز کشاد، نزدیک بود
کہ شاہنہائے برائے خورد بشکند۔ در ماتم خویش مویہا کشادہ کردن گرفت شعر

وَقَدْ شَوْشَتْ اَحْوَالُهُ مِنْ مَخَافَةٍ

كَصَدْعِ السُّكَّرِ حِينَ تَشْوِي لِيَصْرَوِي

باز نسبت نگرزدیو و پری

بہ دژاں بالک دیونایک را، کہ بالک دیو در شیطنت و فطنت موازی بود، فسوں

و نیز نگلی که دانست در آموخت، و سوئے سپاه شاه جم نشان رواں گرواں
 سایه خانگی پیش سایه بانان سپایوں جان ز نهار گناں در رسید؛ و بخت طالع دیو
 جانی نان جانے درخواست کرد، و عزیمتے کہ در دل داشت بر زبان؛ کہ بنده
 بلال دیو، چون لدر دیو و رام دیو، رام فرمان شاه جم نشان است۔ و بہ انجہ سلیمانی
 عہد امر کردہ، مامور است۔ اگر در احضار تیز بیان دیو، میکیل سپان عنقریب منتظر و نعلی
 دیگر اشارت رود، اینک ہیتا۔ و اگر بنیاد کا و کا و برائے خرابی این چہار دیوار پاشا
 پیش خویش دیوار برتوان آورد۔ حصار حصار بادشاہ است، گیر کہ بنده بلال دیو از
 سر قلعه سنگے چند برتاب کر دلا حول کہ آں سنگ دیو بر آرمیان آسیب تواند آورد
 پس چہ بہ از انکہ سنگ خود باحو ذنگاہ دارم۔ چوں ہندوان دیو گیر سردر پریشانی
 تنم۔ بند و بعد از سوختن دیو شود۔ ہنوز کہ شعلہ تیغ ہندی ترک بہ من نار سیدہ،
 خود را دیو ساختن از مٹیاری تباشند بنگر کہ چنر جانہائے دیوان ہند و غبار
 لشکر بادشاہ گرد با نندہ میگردد، کہ آں ہمہ جانہائے فرانی این سلیمان دیو بند، بباد دادند
 و لاجرم بعد از مردگی ہم حاکسار مانده بنده بلال دیو اگر چہ از نسل دیوان بزرگ
 آتائیش وزیر آصف رائے، کہ فرمان دہ دیوان سلیمان است، ہم شیطنتے،
 کہ داشت، از سر نہاد، و تن جانی خود را در حمایت سپاہ فرشتہ جناح وَاللَّهِ صَفًا
 صَفًا۔ کہ بہر دہمینہ و سیرہ است، انگند، و مانند دیو در رمضان، گردن بسلسلہ نقاد
 تسلیم کرد و شاعر

حَتَّى تَخْلَصَ حَيْرٌ يُنْظِرُ بِالْمَنَى
وَجَهَ الْخَلِيفَةَ عَيْدًا أَهْلَ الْعَالَمِ

باز بنگر نسبت تدبیر

چون دستور عالی را پیغام فرد تنی را استماع کرد، اگر چه به نور را خورش درونه
را را روشن کرده بود، مع هذا اشارت خلیفه اسلام باوازرسانید، که بر را
بال دیو و سایر رایاں فرمان حضرت خلافت بریں جمله است؛ که اول شمع دوزبانہ
لا مشہادت پیش ایشان داریم، بودک از نور دو و دو پروانہ روشنائی یابند؛ و اگر پیش
نظر بصیرت ایشان پرده، تقدیر حائل شود، که آن نور را مبینند، حکم جبل اللہ رقبہ ذمہ
بر رقبہ تعبد ایشان عرض کنیم۔ و اگر از ان نیز گردن کشتی نمایند، سر رشته تاب نیارند، هیچ
بار بر گردن شان نہ نهم، بلکه گردن شان را از بار سمر نیز سبک گردانیم۔ ازین
سہ شطر را کے بال دیو بر کرام می آساید۔ مانیہ بار را زنان لشکر بدان میزان
کار سنج جواب می باید بمیزان را سنجیده۔ تونیز اندیشہ خورش مصرعہ
بصدق سنج بران سلان کہ ماتری زورا

باز نسبت درست و راست چوتیر

فرستادگان را از ہم آں پیغام نزدیک بود که سپری شوند از سر شکی گفتند

کہ باپیکان ہندویم۔ ویس پیغامہا، کہ از تیرا است تر است، چوں ہندوان رکیش درست
 نیست، شاید کہ کثری در انہا راہ باید۔ راست روئے دیگر بہمتی ماروان باید کرد، تا فرستادہ
 کہ بقوت بازوئے شہا بہد، ہر آئینہ در درونہ رائے چناں در رود، کہ عرض محصول
 پیوند و ملک را تخمین فرستادنی، کہ رُمیا بغیر رام بو۔ و محض ثواب نمود؛ و کس حاجب
 ہندوان بر کارا، کہ مانند تیر ترکان مار با پردیو، وہ نیروئے تمام، با آن دوسہ روزندہ
 دیگر پرتاب کرد۔ آں فرستادگان بشوت بازوئے در فرستندگان سہنک چناں، ہر
 پریدند، کہ در چشم زدنی از حصار برگد شتند و زخم زبان بر رائے آوردند۔ رائے بہ مجر و
 شنیدن آں صریر، زہرہ شنگاف دیوانہ وار، از جائے بجست، و خود را و پناہ جنت
 انداخت چہنیدہ سنجاست کہ زہ گوید، گرہ در زبانش می افتاد۔ دیر بایست تا سو فار دہانش
 فراہم گردد؛ چوں قدر سے ازاں سہم زدگی دل پریدہ او بجائے خویش باز آمد، ہر سان
 تیر خدتی، دستما بستہ پیش ایستادہ، و گفت، کہ بجلگی سہامے، کہ از قبضہ چرخ نصیب بندہ
 بلال آمدہ است، صامت و مناطق، ہمہ خدتی در گاہ چرخ پناہ است۔ بندہ بلال نیز یکے
 از دہانگان ست۔ باہ اداں ہنوز تیر شہاب باقتدیل باہ فرو نہ رفتہ باشد، کہ بزرگترین شگستہ
 ہندوئے، کہ بر بستہ زنا است، و زنا سے کہ بر بستہ آں کیش دارم، دیگر شتہ تابی
 با خود نگاہ ندارم، و ہمہ پیش کیش کیش حمدی سازم۔ و اگر بنا بر ذمہ ہر سال کیستہ تیر بر گردنم
 نند، تیر وار کمر بندم و گرہ در شکر نگنم، و غرضی بندگان دولت حاصل کنم بجدائے کہ تیر خواہ را
 این وزن دادہ است، کہ دل شکنین گیران را ترا زو سازد، کہ ازین وثیقت نگہ رم ششہ۔

کہ صبارا گل آگیں کردہ اند طینت نشان از باد انجمنہ، چنانکہ از آب نتوان ریخت۔
 منظر شان از آتش ساخته، چنانکہ از موم نتوان ساخت بتم شان از آهن، والیتاد
 شان برہو ممکن۔ کلک شان، چوں نے بر آب، از غرق شدن امین۔ عرصہ پیش
 سینہ چون پیشانی پر دلان فراخ، و فرجہ میانہ گوش مانند چشم مدغان تنگ۔ بعضے
 پہل مسکلی و جدے چست گیر، کہ گوئی در سوراخ مورد در خواہد رفت۔ و بعضے گرد مہرہ
 و نزدیک سرفسار پایچ، پنداری کہ حمزہ ایشان از وہان با بیرون آمدہ است
 روندگانے در روش طلیقت، ہواشان زیر پائے و بر آب، خرام شان رسیدگانے
 در مذہب ریاضت، بمصرعہ

جو بر ایشان علل و چوب حرام

حدیث آمدن رائے، و فتح و حضور سمنہ

زہر کاوش گنجینہ باز رفتن شند

باز نسبت تکرار علویات

چون روز آفتاب از سرفق روشن گشت، بلال دیو آفتاب پرست شعاع شمشیر
 اسلام بر سر خویش معاینہ کرد، و سجدہ کنان از برنج خود بیرون دوید، و پیش سایہ
 گردان نفل اللہ بر آمد، و سایہ کردار لزان و بے جان بر خاک مذلت در غلطیہ

و جبهه بندگی را در زمین مرل غروب داد. بعد از اقتباس نور اقبال درین بخت،
باشارت حاجب ملک الحجاب سوئے بروج استقامت خود، بخت نقل کو اکب قریبی
نخزاین و بر آوردن ذخایر و دفاین، رجعت کرد. و همه شب گنجملے، که چون آفتاب
در دل شب غارت بود، بر می کشید؛ تا هندوے شب گنج خورشید از زیر زمین بیرون
آن همه گنجملے خورشید تاب، که از دست او خاک بر سر افکنده بود، دامن افشان
کرده پیش سایه بان همایونی رسانید، و به خازنان بیت المال تسلیم کرد. در آن شهر،
که چهار ماه را عصمه چهار شهر اوست، مدت دوازده روز مقام شد تا سیارات پیش
آهنگ انجمن عقب مانده اجتماع یافت پس پیلان دهور سمندر را بسوئے حضرت
خلافت، به نسیم نوازش، مانند ابرهه که از باد شرق سو قبله رود، روان کردند.

وَالْحَيْشِ عَمَّا كَه تَبْرُ مِّنَ الْبَحْرِ
تَرَّ بَابَهُ شَهْبُ السَّمَاءِ تَكْوَلُ

شعر

آهنگ سپاه سوئے معبوره

فیروزی بارو فتح رهبر

کاربان معنی اندر نسبت اشتر نگر

چون ناقه شوال ذب میان کشته در هوا کرد، و حمازه روز از تهمید بیرون داد.

یعنی که هر ده روز شوال چارشنبه

طبله های بلند آوازه لشکر بعزم معبر بر شتر سبند، و سوسه تری های دریا کوه
بر کوه و بگام شتری راه برداشتنند. و از تله جمار رشته دراز داده، زمین می هموندند
و در زمین های در شتر گره، که شتر در مغاک های آن گره نماید، چون پلنگ می جستند
و موش خان های پایج، که دست بختیان در سوسه تا موشک باز فرود رود، بپوش شتری
گذشتند. خار های درشت پاهای شتران را چون تم اسپان بیخ دوز میگرد، و تیغ های
کوه تم اسپان را مانند شتران می شکافت. تیزبیا چون بود و جاسخت را می درید،
و جوال دوزهای خار مید و خست بشکر فرمان بردار در تحمل مشقت هم باد شاه، هر روز
اگر بار کوه گران بر ایشان می نمودند، بپوش ناته و جمله بر میداشتند، و هر شب بپشتنای
که از کوهان شتر ناموار تر، پهلوزرم میگردند شعری

و یخج شوگها فی کل ضلیع

و یدخل كالصواعج فی نیام

بنگر این نسبت کو هست دوره

سپاه کوه خنیش، بعد از پنج روز از تاریخ بالا، در سرحد ولایت معبر فرود آمد. میان حد معبر
و دوهوکت در کوهی پدید آگشت، سرسبز بر سوده و اصلح از رستینها ازین کوهی
مگر لبته، و تیغ برداشته، جیبریان را در پناه گرفته لشکر خیر کتای را از دو، گلهی و دوز

غزل در بیره افتاد۔ اگرچہ از بیره نیز بانگے و فریادے برمی آمد، آن ہمہ باند صدائے چاہ
 آوازہ بود، دروغین شہر بیره و رائے بیره، **منظم**
 آن بیره بلا ہر دو، چون کرد فلک پیدا
 بادہ شیا طین قد لعمر بیره ان

طائفہ ہتھو د بیره تھی میان راسر پوشیدہ می داشتند، کہ کسے خورا و در نیاید۔ چون بیره را گفتند
 کہ "واقعہ خواهد افتاد"، سرش باز شد، دہان باز کردہ بماند۔ خواست، کہ چون چاہ در زمین
 فرود رود، اما باز در خود فرو رفت، کہ نباید رسن در گلویش کند، و آلبس بی برند۔ درین کشکوش
 بود، کہ جنبش لشکر نزدیک تر رسید۔ قلعه متنزل گشت بیش بیره اقرار نماند۔ خواست
 کہ سوئے دریا گریزد۔ اول بدست دہمائے سرد حسرت سوئے دریا پیغام فرستاد،
 کہ "چندین گاہ زیر عبرتہ ما بودہ، اکنون مرا، کہ بیرم، از انہو ہی لشکر ترک بے آبی تمام
 پیش آمدہ است، در جزائر خوشم پناہ دہ۔ چون آن نفسہائے سرد بدریا رسید، دریا نیز ہم
 دروم ز رہ پوش گشت، و از درونہ پر جوش خروش بر آورد، و جواب داد، کہ ای بیره
 برین سوئے نیائی، کہ ما را در چاہ افگنی ملک از دست تو خود را در چاہ افگنیم۔ ما حوض
 مشک نہ ایم، کہ کاوکا و بیره را افتد۔ خطاب با بحر است، و خدائے ما را بزرگی دادہ،
 کہ سبع مسکون را محیط شدہ ایم۔ اگر موئے از لشکر بادشاہ بحر و بر، بر آہنگ نثار ما ہی
 با شارت ہمائے، **سَمَحْرَ لَكُمْ الْبَحْرُ لَيْتَا كَلُّوا مِنْهُ لِحِمَا طَرِيًّا**، جانب ما آمدہ، تا
 از تموج الطاف بزرگی ما را ریادت گرداند، ما را نیز آخر دریا می گویند، و شرعے و حیائے

وایم نفا لیسے کہ در خزینہ ماست برائے آن روزگاہ داشته، چندیں گاہ عبرہ ما
 بکنے شتے خس و خاشاک گذرواشت۔ اکنون کہ من آبی را گرد لشکر بادشاہ خاک گردانید
 بعد ازین من دریانہ ایم - گوئی کہ در خراب حضرت یکے از عمکہ خاشاکم - اگر خزینہ گوہر دارم،
 شتار طبقہ ملوک خدایگانی است، و اگر جزا ر معمور خاکیست برائے خطوط دیوان اعلیٰ
 عبرہ ہائے کہ بر روی آب است، آن خود پوشیدہ نتوانداشت۔ کہ ان تا کہ ان سفینائی
 چون عروس آراستہ، ہر یک جاریہ است با جہان منتظر فرمان بادشاہ راستین،
 تا یکہ تسلیم فرماید - بعد ازین ولایت حل و عقد این دیار بدست آن مالک مالک است

كَوْلَايَةِ الْمَمْلُوكِ فِي يَدِ مَالِكٍ

چون این خروش دریا بگوشتائے سیر رسید، سیر نیز از دل تھی نجر و شید، و از غایت
 بے آبی خشکی در و نہ خواست، کہ در یار افرو برد۔ چاہ کور را مانست، کہ چشمہ اش در
 مغان فرو رفته بود، و سچ تری در در و نشس نامندہ، کارکنان سیر نیز سر شتہ تمالک
 از دست برفت۔ از آنجا کہ آن ہمہ آبیان را بے آبی صعب پیش آمد، ناچار اتفاق
 کردند کہ سیر را در راہ خشکی روان کنند۔ شعر

قَدْ اجتمع المخلدات عند بئر

كما هجبت طمأ حول بئر

این نسبت رنگین است ز برگ تنبول

برایم کبار، چون راستے رایان را از برگ طاقت تھی دست دیدند، بہ سخنان رنگین

فرطیش دادند که راقمان را بیره تنبول باید داد، تا جان سپاری کنند. باشارت رتس همه
 برگستوانی و پاک تنبول شدند. اما برلے آنکه برگ گری نوساخته کنند، تنبول می خوردند
 و دهان خود را در ماتم خویش پر خون سپیدند گونی که آن همه هندوان زرد روئے
 سبزه رنگ، به برگ تنبول می مانستند، از برون سبز، زرد برگ ته و خون در برگ
 مانده، و مرگ برگ ایشان دندان نهاده، که دندان از خون ایشان رنگین کند. آن
 نه خوردن تنبول، بلکه خون خوردنی بود زیرا که هر بار که برگ سوئے لب می برده
 بیره تنبول زیر دندان سپه روئے ایشان رنگ می آوود، و خون می گریست، و دهان
 ایشان بخنده بیرون می برد. بیره نیز بموافقت ایشان بیره می خایند، و خون می خوردن

بِسْرِهِمْ فَكَمْ رَحِبٌ كَبِيرٌ
 وَيُمْسَلَا مِنْ دِمَاءِ الْقَلْبِ بَيْرًا

باز شد نسبت انجم طالع

تا موب غزاة در عمرات شهر درآمد و شعاع آفتاب شمشیر بر سر بیرون هول بر تو
 افگند، و در و نه تاریک بیره را روش گردانید، که هنگام زوال نزدیک آمد، آب درو
 نماند بشعر.

كَادَ الْهَنُودُ بَطْنَ بَيْرٍ تَخْتَفِي
 وَالْبَيْرُ كَادَ بَطْنَ أَرْضِ عَرَبٍ

انگاہ زوال تا زمان غروب رائے زرد روئے، باز زردویان دیگر، در صفرا می افتادند؛
 و میمانند بحدے، که ازاں تا فنگلی آفتاب رانیز صفر آمد، و از دوران درگشت، و بر زمین
 افتاد۔ رائے دید که روز دوشنبه شب رسیده است جهان بروئے تاریک شد۔
 با جمیع پریشان دل، که آنکس ^{در} ^{هم} ^و ^{جَمِيعًا} ^و ^{قُلُوبُهُمْ} ^{مَشَتْ}، بر سمت شهر کم سیر نمودند، و از آنجا
 قدرے نقد و جنس که تلب منقلب اور اسکین دہد، و ابرش وادھے چند با خود ہمراہ
 گردانید، و کو کتبہ بنر سمیت آراستہ؛ سوئے شهر کند و رزرا کرد۔ چون سر صحر مہابت بغایت
 شدید بود، آنجا نیز قدم استقامت نکر از گشت، سوئے و شتھائے پیلان و بیشھائے
 شیران گرخت۔ نظم

چون زحل در وبال گاہ رسید

یا چو زہرہ بخون فگاہ ہبہو ط

اینک این نسبت زین است و لگام

جماعت مسلمانان، کہ بار دم کشته ہنود علاقہ داشتند، و از لگام لاتخند و اکافون
 اولیاء منج ددن المؤمنین، سر بیرون برده، چون دیدند کہ رائے را دوال جزم
 بگسیت، و ایشان را غاشیہ قیامت برسرا آمد، جهان برسرا ایشان برسان حلقہ زین
 تنگ شد، و موج خون از پشت زین بگذشت پیش جائے نمد زین خشک کردن نمازد
 عنان از موافقت کفار بر تافتند، و در زینہار اہل اسلام پناہ جہتند، و بوقت اک دولت

إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ، اعتصام نمودند - نظم
از دینیت و شرف ملک شاد شدند
و از خودکش اسیری آزاد شدند
اگر چه هر یک از آنها بودند که بزداء بَعِيٍّ و اِرْتِدَاءِ صِرْتَدِي

نسبتِ سلام و کفر است اینک این

اما چون بر دعوی ایمان ایشان کلمه شهادت گواهی داد ملک اسلام بجهت تعظیم
شهادت، دو شاقه چوبین را، که شکل لا دارد، بگذاشت، که گلوئے ایشان را لایزند.
و با آنکه مباح الدم بوده اند، و ادائے شمشیر بر سر ایشان فرض، برائے حرمت دین
مسلمانی تیغ بر ایشان حرام کرد. و پیوند عفو خلیفه ذوالامان مامون شان گردانید.
و از فقه حال کفره آنفسار نمود. آنچه طایفه را از جهان سوزی آن آتش پرستان روشن
بود پیش چراغ داشتند چشم بر جاوه خدایگانی بر نهیونی ایشان در پے آن بیزدیر، و بدلیس
دیگر، بقاعده نشست، که شعر

يَكَادُ عُرْوَةُ الْأَرْضِ بِالطَّلُولِ يُنَزَعُ
وَيُدْرِكُ كَيْفَ كَالْوَهْمِ بَلْ مَنْ هُوَ أَسْرَعُ
نسبت ابر نگر لولو بار

درین اثنا ابرسیه روئے از سوس معیران بر آمد و بسبب آشنائی دریا چاناب

ایشان جتھے سخت گرفت، وازین طرف نیز مددے نارضی می نمود۔ و میخواست که در میان
عیاری بنشاند، گاه شدید میشد و گاه نرم۔ همبین طرف چشمه شریعت را آب میداد، و هم
بدان جانب آبیان را مدد میکرد۔ و برق بر دوزگی اومی خنید۔ چون جریان قلم تقضا
چنان بود، که باران تیر موستان بدان گیران پلید زسد، هر چند لشکر اسلام جهد بیشتر می کرد
باران سخت ترمی گرفت۔ گوئی که اگر پرده تقدیر بود، که پیش پناه منصوحائل شد، تا آن
اگر پاپایان را خلاص دهد، **لفظ**

در آن مقام که سیلے رسد ز لشکر شاه
که دستگیر شود و غرقه را بجزند تقدیر

تا لشکر دریاوش در بید مقول در آمد۔ بید مقول را دید، بید رفته، و دھول نیز خالی مانده
و ابر کا فر مزاج، که بہ ہندوسے سید پوش مانست، از قوس قزح کمان ہندوسے کشیدہ،
و تیر باران را کشادے ہر چہ سخت تر داده، قطرات را مانند پیکانہائے آبدار میفرستاد،
چنانکہ از جوشن و برگستوانی میگدشت۔ اگر چہ اندام آہنین غرۃ را از ان التفاتے نمی بود،
انقدرے از تیر مانع می شد۔ گاہ کمانہارا از آب بے آب میگردانید، و گاہ پیکہارا
از ہندوسے زنگہ رہی نمود، و گاہ بلطف میان تیر و بردی خرید، و ہر دور از یکدیگر
جدائی می افکند، و گاہ در گوشہائے کمان چیمزے فرود می نچیت، و
از زہش میگردانید۔ نم خود در پے کمانہا چنان در شستہ بود، کہ میخواست بند بند
ہر یک جدا کند۔ با این ہمہ، تیر اندازان استاد و کمانداران و اناکمان خود را کمان مستم

ساخته بودند که نه ابر کهن بران کار کند و نه باران تیر دست یابد. و باران تیر ایشان
 که از سر جوان بود، همه برق بلا میرخت بعضی آب گرفتگان آن آبگیر، مانند اورسورخ
 و زخم می خردند؛ و بعضی را پیکانهای آبدار در زخمهای شکم چون آب در سورخ مار
 و مور در می رفت. و راوتان هندو، که سوارگان آبی بودند، گنبدکنان در می رسیدند،
 و زیر پای مرکبان ترک پست می شدند. سیل خون و سیل آب راه سیلان گرفته می دیدند
 تا پیش سپاه خلیفه عهد قدم آدم را شفیع سازد. گویی که از بس شیرینی جانهای کفره،
 شربت های خون بغایت شیرین گشته بود، که ابر هر بار آبی در روی انگند، و زمین
 خوشخواره آن را بجلاوت تمام فرو می خورد. با چندان خرابی، که آن شراب مرد افکن داشت
 ساقی دور از قرابه آسمان عرق صافی میرخت، تا خرابی بیشتر گردد. ازان شراب
 و شربت اول اهل چاشنی برداشته بود. مصرعه

تَمَّ يَدْوِي الْعِظَامَ فِي الْأَرْضِ

از سیر وصول، در راهی که از پرسی آب راه از چاه پیدانه بود، بحسبت وجوه
 بیروان شدند. از هوا طوفان می بارید، و سواران لشکر مرکبان کشتی و ش را چون
 مُعَلِّمَانِ اسْتَادِ سِيَاحَتِ مِي فَرَمُودند، شعر

وَقَدْ تَجَرَّيْ عَلَى الطُّوفَانِ تَلَاكَ السُّفُنُ فَجَبَّاهَا

وَفِي مَا رُوِّحَ نُوحٍ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ جَبَّاهَا

تا در وی رسیدند، که لشکر هندو آنجا مانند جاب خیمه بر آب زده بود. حاسی که از حرم

و حرمت شمشیر ترکان، سرسبز برایشان وزید، همه یکبار شکستند، و گوی در زمین
فرورفتند. مصرعه

بما قطرات و بلب بینت حنبل

نسبت کم شدن و یافتن است

نزدیک میان شب، که ستاره و ماه در برابر کم شده بود، در روز از خواندن و اذغی صبح
از میدان و شمش در وقتاده، از بعضی مسرعان برق سیرخان روشن شد، که رانے
پے کم سرگم سوے شتر کند و رشتافت. لشکر فتح یا بپے به پے آن گریز پائے بران
سوے مساعت نمود، و در زمان پاشنا از در آن شهر درآمد. عمارتے دید سرگم، و
هندوانے، که از قوت سرخوش پیش ازان پائے کم کرده بودند، در آن حال سرگم کرده
بودند. ہم بران گونه سرگم میدویند، و سرگم کرده رامی بستند. و پیرے که داشتند،
کم میکردند. و ترکان سراندا، چون پیچ جائے گره را نشان نمی یافتند، بگمان آن سر
سیگان دیگران را بے گمان سرمی افگندند، و جائے بجائے در جست و جوئے آن گریختہ
گردنامه وارد آره می کشند. ^{لفظ}

تا آن زمان که هند و شب کم شد، و فلک
خواند از پس قرات و الشمس و اذغی

این نسبت پیل و پیل بالا گوهر

در آن مقام چون ابر پیل و ش بکشد، صد و بیست پیل ابروش در سلسله قید آمد.
 پیل بالا خزانه این، چه ازان جنس که از پشت پیل ابر چکد، و چه ازان نوع که از شکم ابر کوه
 ابر مانند زاید بدست افتاد و به کفیلان خزانه تسلیم شد. و بسیار اوقات پیل تن، که
 چون دندان پیل پس نه خریدند، و از با دست ترک، که با سیب سخت دندان پیل
 را درون خزانه چون چشم پیل درون فاهنا خزیده بودند، از کجھائے خانه دگوشهائے
 پیل پایه بیرون می کشیدند، و زیر پایے مرکبان پیل شکوه پیل مال میکردند. چنانکه پیلکا
 آن سواد، از آلایش خون آن اصحاب فیل، طیراً آب اسیل شده بودند، و نوای شکر
 رب الکعبه پیلان ابر میرسانیدند. شصت

بلا تری تحت الدماء کانتها
 جباة ذنوب لوتوها بشحنه

باز نسبت زآب و ماهی بن

چندانکه در آن خراب آباد کند و بزخم پیلکمائے کشتی شکاف طوفان خون رانند،
 نشان آن ماهی دریا یافته نشد. زیرا که در آب ماهی را پے برون نتوان کشید،
 مع هذا جویندگان پیر کمائے آب در و با زمین براندن تیزی می بریدند، که گر

پے بیرون آید چون آن بیگمان را پے بیرون نبرند، گمان بزند کہ مگر سوے
 جال کو تہ نیز بچد آنجا رویم و شست بکشایم؛ باشد بدست افتد۔ بدین اتفاق،
 پیش از آنکہ آبے خورد و با یاداری مشغول شوند، تندتر از آبے، کہ از بالا فرود آید،
 روان شدند۔ از آبنندگان با خبر صحت اخبار کما ہی معلوم گشت، کہ سیر دران بیرانه
 گردنہ گشته است، و از دریا نیز دست شسته، بدان سبب کہ دریا با چندان ایستاد،

ازین دریا مردوان کرانہ خواهد کرد۔ مصرعہ

وَفِي مِحْبَةِ التَّرْمِي خَوْفًا يَفُورُ

شاخ در شاخ نسبت جنگل

سوے جنگلے گر خیمتہ، کہ از بس انبوهی مورپاے دروے نخزد، یعنی موہ گنجد۔ و اگر بہ
 مثل وہم را مدخل و مہند، پایش درون ماند، و وہ از بیرون آید۔ در چنین جنگلے باتنہ
 چند تنہا ماندہ است، و جان بردہ۔ بلوک رائے زن گفتند کہ۔ شعا

كَيْفَ الدُّخُولُ لِحَيْشٍ فِي مَضَائِقِهَا

سُرُوحٌ بِلَادِ بَدَاتٍ مَا خَاضَ بِالْحَبْلِ

اینک این نسبت خار و خار

چون یقین شد، کہ رائے دران خار او خار بلہا سے درخز کرد کہ سوزن درخز کنند،

و هر که در دنباله او بود، در آن سوزن زار خارسان مانند رشته در سوزن در رفت،
 و بیش جائے آن نماند که سر رشته آن گسستگان را و بناله باز توان یافت.
 ملک جوئے، که اگر نقش پیل در بهر آن هندوی می شنید، تیزی مقرض گوش را
 در شب تا بران سوئے میراند بسبب آن هم گران نه خواست که به مصالح جزوی
 پرکان خار او ز را در چاکمائے و این کوه ضایع کند، و در پی سستی سر و پا برهنه،
 که در یافتن ایشان از ذویل امکان بیرون رفته است، بدو او در شنید شش

لَيْسَ ذُو الْعَقْلِ طَالِبًا شَيْئًا
 فِي حِجَابِ الْجِبَالِ يَحْتَجِبُ

ناچار از آن خارتان دهن قباد کشیدند، و عنان اجتهاد و لطف باز دادند، و در
 شهر کند و باز آمدند تا در طلب پیلان گز پیوده کوهمائے آن زمین را، برگز هائے کلک
 وشت پیمان، پیمانید، چون به جست یافتن پیلان دیبا، روئے دیبا چه نیاز سوئے
 عماری چرخ طلسم آوردند شش.

مَنْ طَلَسَ لَا فَلَاحَ دِي
 جَلَّ يَا جَوَادُ تَفْتَحُ الْاَنْبِيَالَ

بلند است این نسبت پیل ابر

بامدادان، که پیلان صحاب پیر امون مبتی زرین آفتاب گرد آمدند، چنان روشن شد،

که در شهر برست برنی بتخانه ایست زرین پیلان راسے پیرامون آن مانند ابرهای بلند که گرد بر گرد آفتاب گرد آیند؛ گرد آمده اند- سپاه صرصر حمله چون باوند براندان آن ابرها روان شد- در دل شب مانند ابر و باران آنجا سیر- با باد اوان مقدار دوست پنجاه پیل رعد خروش در سلسله قید سواران باد سیر آمد **نظم**
مانده موجهای دریا
کز باد روان شود مسلسل

بازاین نسبت کفر و اسلام

بعد آن سگش اسلام، با فوجی از غزواته تجمد بعزیمت قلع معبد کفره و قلع عبده اسنام، در بتخانه زرین درآمد- عمارتے دیدند، چون کفر عزرا زیل قدیم و محکم اثر و غرور دنیا فیرب انگیز تر- گویی بهشته است؛ که از شداد کم شده بود، و آن دوزخیانش یافته اند؛ یا لنگ وزین رام است؛ یعنی که دیوه سران همه زرش سرے را فخره کرد و بگذاشت، تا روزے سلیمان عهد شود **نظم**

یا دیوه زرین زحل از بهر بیر آمد فرد
چون سیر چاه کور بود، آن شد بے آبی نگون

بازاین نسبت بلند از چرخ

الحق، آن معبد فلک زده از آنها بود، که سکه جنت الکافر را بر زر زند. زمین تا آسمان
از زمین میله بر کشیده، که چشم انجم می خراشید، و در دیده خورشید در میرفت - سرش
در بلندی پنداری با پنجه اسد بگفتیش پیوسته اند، و بنیاد زمینش در قعر لوبه گل
گونی دوازده ماهی را با یک ماهی یک کرده اند - در سقف دیوارش از یاقوت و
زمره آفتاب تاب تر صیغه کرده، که بننده را از دیدن آن سرخ و زرد پیش چشم
می آمد، و دیده از خیال زبر زانی می شد - و زمره سبزش، که تابوران را سرسبزی دید
خیال رود که طوطی است از بیضه ماه پریده - پیکر مرصع بت تصور افتد، که آفتاب
را آبله دمیده است - نظارگی را بتیز دیدن آن عطشه بکشاید - **مصرعه**

الحمد لله کان همه در کج نخل الله شد

نسبت کعبه و بت خانه نکر

فانحاصل آن بت خانه زرین، که بیت الحرام هندوان، بجزمت تمام در کاوکا و
آوردند، و کبیر گویان بنیاد کفر را زخم می کردند - چنانکه از باگ تبکیر، مرغان روحانی
کبوتر و از معلق زمان از هوا فرو می آمدند - آواز متین چنان میخاست، که گوشه
دیوار بازمی شد از ذوق آن سماع آهنگ زرین پوش نیز سر اندازی میکرد، تا بحد

که از جنبش او سر برآید بر چمنان و بُت پرستان رقص کنان از گردن فرود میدوید
و در پایهای افتاد مصرعه

قَدْ يَنْوُحُ كَشْكَلِي احْزَبُ شَيْطَانٍ

نسبت طلب و جواهر

خشت زرا که سنگه نداشت، فرودی غلطید، و کلاهی صندل، که آبش نه بود، فرود
میرنجیت - آن زرد زرد و در خون طلی میشد، و آن صندل سفید چند سرخ می گشت
جائے که جوهر آبدار سیخ خشیدے، گوهر تا بدارتیغ می درشید، و جائے که از گلاب
و مشک خلاب بودے، از خون و خوسخوناب میدوید - از زمینے، که بوئے
مشک آمدے، بوئے خون می آمد؛ و بر در و دیوارے، که گوته زعفران نمودے
رنگ روین می نمود۔

نظم

هم ازال بوئے اهل ایمان مست
هم ازین رنگ اهل کفر خراب

نسبت بُت پرست بُت نگرید

بتان گین، که آن را رنگ هما دیو گویند؛ دران زمین آن لنگ دیویان را بیچ گاه
لکد مگر اسلام آنجا نه رسیده، که لنگ ایشان را بشکند - مومنان صلب بنگ صلا

آن همه نگمائے بزرگ را خرد بشکستند، که نگمها دیو بزرگ ایشان خرد شد۔ و دیوانار این از پائے درآمد۔ دیوانے کہ آنجا قدم استوار کرده بودند، چنان پابند کردند و بکستند، که در یک نفس تا حصار رنگ برسیدند۔ در آن سمیت نگم نیز بگرتختے؛ اگرش پائے بود۔ و بلمیس دیر پائے، که در آن دیو خانما اولاد آدم را پیش نگمائے دیوان سجدہ میفرمود، سوئے سر اندیپ بطریقے برون شد، که در قدم آدم برید و سر نهاد۔

بنگر که چه حد بود در اسلام نطفہ
 کابلیس نند در قدم آدم سر
 نسبت گوہر زر چون زر گوہر نگرید

چون بنائے بت خانہ کان زربود، و بنیاد دیوار ہائے موصح، کان گوہر بر کنند۔ و آہن بتین را از جگر لعل آبدار آب داوند، و پولاد معمول را از لعل آتشتاب و کلندر را کہ نقش کلید دراد، از ہر خنہ فتح بابے کشاد، و سیل، کہ غبار انگیز چشمائے خانہ است، در عین دیوار موصح در رفت و آب، مروارید فرود آورد۔ و در تمامی آن معمورہ خرابا ہر کجا کہ زیر زمین گنجے خاک بر سر مانده بود، زمین را غریل کردند و بہ بختند و بر کشیدند، چنانکہ گبران را از زربز خاک زرا و از جوہر جز جوہر آتش، باقی نہ ماند۔ چون آن ہمہ زر بے وزن و جوہر بے بہا بہ اینان حضرت تسلیم افتاد، سپاہ فیر و زمند، گران با جزئیان

بیکران و سپیان گران، ع

بک سیر شد جانب بارگاه

باز نسبت ز روشنان سپهر

چون روز آفتاب از تاج آفتاب سر بر آورد و ماه ذی القعدة را که عیش بے نهایت داشت فرو پوشید بمصر عه

یعنی که زمه سیزده و یک شنبه

غزاة منصوبه سایه بان همایون بیستند، و خطائے خوئے آلوده پیشانی را از خاک آن ساحت والا سراب کرد. و تجمانه بید و هور، که سر نشان بدولاب سیر رسیده بود، و بنیاد به آب فرو رفته، بطریقے برکنند، که از زیر سر بنیا و سیرے دیگر تا ما همی برسید، و گنجائے آفتاب ناب که در هر منزل فانا بظمانده بود، از حقیض خاک برکشیدند، که بشرف بیت المال رسانیدند چنان گردان فائز همتو بر آوردند که در و نه زحل پرغبار شد، شعها

وَحَمَّتْ حَوَافِرُ حَيْلِمٍ مِنْ أَرْضِهَا

بِأَهْلَةٍ أَوْ أَسْهَاءٍ وَتَجَوَّمَهَا

چون بعد از آن بدو روز سایه بان سپروش از انجا جنبش نمود، و چون شمار ماه، که بالافته است، بجز زار رسید، و روز بر حسین از آخر در به روشن شد. مصر عه

یعنی که نچشید و از ماه هفده روز

در شهر گیم منزل کردند- از آنجا به پنج روز در شهر ممقرا که برج استقامت برادر
سند رینڈیا است نزول شد- آن شهر نیز از آن کیوانی بزرگ، که ایوان عالی داشت
چون خانه مرتب مخ صفر یافتند- رائے بارانیان رفته بود، و دوسه پیل در تخته جگنات
گذاشته- هر چند سهام سرگشته ز ایل بنات نعلش طلب نمودند، همان دوسه بر
در نظر آمد و بس- دیگر نشان هیچ ازان تیارات بدانتر در پس و پیش آن دوسه
ابر روشن نگشت- ملک اسد سولت را شعله ششم چنان سر کرد، که آتش در تخته
جگنات زد، شعرا،

كَمَا اسْتَعَلْتُ إِلَى الْأَفْلَاقِ

وَصَارَ النَّحْمُ ضَمًّا بِاجْتِرَاقِ

از آنجا ملک کوه استادان سیه کوه گران را از باو سمیت سلیمان عمد بران کرده،
به بیروت گاه رسانید- و برعکس مثله که کوه به کوه نه رسد، با سپلان دیگر ضم کرد- چون
آن همه ابرهاے دریا جوش در شمار عارض درآمد، هنگام عرض طول صفا تا سه
فرنگ برسد، وزیر پائے سپلان فرنگ به فرنگ هم سوده شد و هم فر سوده،
پانصد و دوازده پیل، که سد سکندر را چون قومی کاغذ برزند، تقوی فرمان
سکندر ثانی در سلسله کاغذ مقید گشتند- گران همگیان، که در خرامیدن پائیشان
آوازی دارد، ولیکن زمین میخوشید و می گفت صح

نزلت الساعه شوق عظيمة

∴

وصف پیلان اژدها خرطوم
که بود کوه زیر پاشان موم

هم از پیلان ست اینک نسبت این جا

کوهها بران گونه سراسر اژدها که از تنگ پشانی ابرهای سیاه را استقر سرخ پوشانند
و ابرهای میان بلند که آب از پشت شان بعد از دیر بر زمین آید؛ و
پیکرهای چنان په شکوه که با وارم شان زود بدم زرد جراح اثر آتش در
ایشان نهاده چون برقی در ابر و پیدانان کشرک گیر کژکے برایشان داشته
چون تیغ کوه بر سر کوه - ابر آب ریزد و نبات رویانند طرفه ابرے که آب نوشد و نبات
خورد - کوه سنگ دارد و ساکن بود! عجب کوه ہے که آب بے سنگ باشد و ره سرف
اگر بیزان حملش سنجند، کوه هم سنگش نه بود؛ و بالان حملش نهند با دم سنگش نباشد شمش

حیران شده هر که مهست در پیکر او

کوه بران و آومی لنگر او

مردم برگردنش چون فرشته موکل سحاب، و صندوق برپشتش مانند شتی برگردان
هنگام جنبش گویی موج دریاست تند برداشته، و گاه ویستاد پنداری شنه برج

حصار است بخاطر طومر منجنیق آراسته. اگر موج دریا از باد هائے تند در زنجیر افتد، این موج از باد هائے مستی خویش زنجیر دار. اگر شمه برج حصار را بصندوق چوب بیا رانند، آرایش این شمه برج بصندوق زرنجگایں؛ یا خورد گنبد نسبت بر چهار ستون، که کافران را زیر خود خاک کنند؛ و یا کوه سمیت بر چهار کوه پایه که بخندان را از مینی ساره خود فرو دافگند. نون دندانش را حرکت بحدے، که صیف خود را بیک تشدید در قاف نشانده؛ و الف خرطوش را تجویف کشش بجائے که لفیف خود را بیک مد مضاعف گردانیده. سیاکن جنیدیه با چنان روانی، سبک روزه صبا چندان گرانی اشعه

تِلْكَ الْأَفْيَالُ إِذَا مَا وُصِفَتْ
ثَقُلَ الْفِكْرُ مَجْدُضَمًّا

وصف نگاوران که از آسب شان بکار
گرد و آخواب آخر سنگین روزگار

هم ز اسپ است نسبت این جا هم

پیل چون سوئے پیل داران رفت عرض سماء فرس شماران رفت
عاض آورد یک بیک بسمار باد افشار بسته تیغ هنزارا

مرکبانے یسانی و قشامی
 بحر یانے، کہ حون سوارہ کہ آب
 درشتا بندگی چو برقی بہاں
 آنگ شان آدمی ز سرعت حال
 دم شان ز گسین دام صبا
 ہر یک آہر منے، کہ از نگ پائے
 بر ہوا ایستادہ گاہ درنگ
 ز فتنہ نوے بہ چشم خفتہ درون
 سرہ کردہ چوراہ ناہموار
 بست گیر انچنان کہ رفتہ زدن
 مرکبانے بدیں جمال و ہنر
 ہمہ تسلیم پایگاہ شدند،
 کہ اگر فتح فتح این شاہ است
 با دورتید این شہ عالم

خواب گاہے روان بخوش گامی
 ہمہ گنبدکنان روند بر آب
 گل صفت، باد اسل نرم دہان
 دزنیاد مگر بوہم و خیال
 گوش بر رستہ سوئے بہ ہوا
 سایہ خود گدازشتہ بر جائے
 در شدہ ہچو آتش اندرنگ
 کہ درون فتنش نہ بردہ برون
 چشم سوزن بدیدہ در شب تار
 ہچو رشتہ بہ چشمہ سوزن
 چون بہ عرض آمد سترتا سر
 متعذیب جناب شاہ شدند
 مدد دیگر چنین در راہ است
 کردہ خاک، بلکہ نہ کرہ ہم

صفت نقد جبری و کانی
 بابت انسر سلیمانی

این که این جا هم ز جوهر نسبت

و اگر در صف صند و قماشے جو اهر اوصاف نہ در هیچ صندوق سینہ گنجد، و نہ در
 و بیج و لے سنجید پانصد من جو اهر که هر دم سنگے اذان برابر دینار مغربی خورشید
 بر توان کشید؛ هر یا قوتے بران گونه که آفتاب راقر نمایده خیره باید کرد، تا
 یک نقش بدان زیبایی از کارگاه فار بکشد؛ و هر درے بران آب، که ابر راسالها
 از پستانی خوسے باید چکانید تا یک تحفه اذان بابت بنجرانه دریا بر ساز؛ و هر
 سعه بدان که کان مار و زنگار را از چشمه خورشید خون باید خورد تا یک گین بدان نمونه
 بدست آید، و هر زمرے بدان که طلق مردی اگر خود را پاره پاره کند، پاره بدن
 نه نماید؛ و هر المله از دوی خوش در شنائی بدان لطافت، که پنداری قطره است
 از چشمه خورشید چکیده - جو اهر دیگر از انها که شعسے

بجاء و من حد البیاب فیما و صفا
 کما و کشیر من انا و صغیر

کیفیت اتمام مهم معبر
 فیروزی پیش بادشاه کشور

اینک این نسبت تعبیر طاعت

چون بہ نصرت معبود انس و جان، و گرفت صدق نیت امام عہد و خلیفہ زمانہ،
 غازیان با سنت جملگی معاہدہ کاذبہ را بہ عنایت صاوقہ برصلاً کے زمین در سجد
 آورند، و اعصاب سنگ را، بر سان دل نگیں پرستندگان، لشکرتند، زہے بنیان
 پاک، کہ آن ہمہ سنگمے آلودہ را بہ سختی تمام خرومی کردند، و شیطان کشیش پیش
 خویش دیوار برمی آورد، تا دلی مٹوسین معنای لشکرتن آن معبودان باطل فرغ کلی
 یافت۔ و پیلانے، کہ آستان بتخانہ را بہ بینی رفتند، برائے احرام بندگی بیت تعین
 اسلام قبائر طلس لعل را جامہ احرام ساختند، و برائے سجد و عبادت باوشاہ ہفت
 اعلام پیشانی راست کردند۔ و ذخایر و اموالے، کہ قیام آن جماعت بدایر بدان بول
 بلکہ قبلہ اقبال و کعبہ آمال ایشان، ہمان برائے حضرت در جمع جامع آمد، و ہنگی مراسم
 جہاد کہ از جملگی فرایض بود بہ متابعت امر امیر المؤمنین اقامت پذیرفت۔ بلکہ غازی
 و سایر مجاہدان پیش منصور لشکرانہ، و مَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ،
 در مقام تعبیر وے نیاز را از خاک تضرع تیم داوند، خاک را از عرق جبین تفسی کردند
 و بعداے از دیار دولت خلافت دست امید را تا بحدے بالبروند، کہ بخزانہ اجابت

برسید، شعر

وَقَدْ وَضَعَتْ مِنَ الْمَعْبُودِ فَضْلًا
 مَطَا بِهْمَدٍ عَلَى يَدَيْهِمْ بِكْفٍ

بازگشت لشکر منصور بانسج و ظفر
سوئے دالابارگاه بادشاه بحر و بر

باز نسبت ز علویات بنگر

چون در شب یک شنبه انجمن کو اکب سوئے سواد اعظم شاه رجوع کرد، سایبان شفق
دام را بر عزم القبال به برج آفتاب سلطنت کردند. و از شادی رجعت سوئے شهر،
آواز برکنندن نغمه سرور اوق چون غفلت بیج اوقات دلمان در بهت آورد. با مداد ان
که در آفتاب از سرفق روشن گشت، و شماراه بادل دلو رسید یعنی کشته زد و اولیجه چاه

باز نسبت لشکر و شمشیر است

سوئے درگاه بحر سلطت کوچ کرد. لشکر گران بار پیل بسیار و خزانة مینما از منزل
ساعت می نمود، و ظفر با فر تمام مژده پیش می برد، و نسج فتوحات آینده را
تدبیری اندیشید، و نصرت در سگی اموریاری میداد، و حفظ خداے پاسبانی میکرد

آرے پسته که پاس عالم دارد

چون حفظ خداے پاسبانش نه بود

نظم

اصغار و کبار لشکر منصور، یُدبِشِرُونَ بِبِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ اِهْتِرَازِیْ نَمُوْنِدْ وَ هِنَزِهِنْدَرِ کَفْرَهْ
کَالَاَنْفَاعِ مَبْلُ هَمْ اَضَلْ، می افتاد. از بس که جمهور خلائق را تعطش خاک بوس درگاه مغلوب

گردانیده بود، آن همه عقبات گذشته بازمی گذشتند، و سهل مینمود. فی المثل که هائے که از تصور آن اندام گران شود، به تیزی تگ و تگ تیزی می بریند، که هیچ گران نمی آورد و مناکمائے، که اگر مردم در خواب بیند از خواب بجمد، چنان بے خبر می نوشتند، که گوئی در خواب می بهند. خار هائے، که از یاد کردن موئے بر اندام زمین گروند، آن زمین زیر پهلوی از موئے اندام ساز و اثر می آمد. آه هائے، که از خیال آن مردم در بحر حیرت غرق شود، مانند شناوران کامل، که بر آب خفته آشنا کنند، باسانی جوهر میگردند تا میان هوا هائے گرم و بارانها و ژالها، سخت فرم، با بر دابر و تمام، و کونف منظره ظل الهی، ایمن از تف و تاب، فارغ از بخر و غدا، بجناب دولت آب پیوستند تر

فَقَدْ شَكَرُوا عَلَيَّ لِعِزِّ السَّلَامَةِ

وَرَوَيْتَنِي الْاَدَامِ بِالْكَرَامَةِ

نسبت بارباد شاه نگر

چون شجره روز اول پانجمی گشت و آسمان سال از دین بے پایان بست، ماه را هنوز اول دولت بود، ^{نظم}

یعنی دو شبانه و جماد دوم چهار

تاریخ عام یازده و هفصد از شمار

دین تاریخ آفتاب بلند تکلیل فرار زرین بارعام فرمود، و ذیل چتر را بظل یزدان

بسیار است. شعاع چشم بدر دور باش میزند، و سواد قرص بخت است خواب
 آلود را سرمه بیداری در چشم می کشد. دستار چه دور باش دستارک نور بر سر مرتج
 خوئیز داده بود، و حال کمر شمشیر دوال در گردن آفتاب افگندند سپهر با چندان خیره
 کشی از لمعه سنانا در حربه بخورد، و زمانه با چنان چیر دستی از تسدی کمانها هم زده میماند
 ملوک در صفهای انبوه بران گونه کمر با کمر می سوخته که لعل زمره میشود و زمره لعل - و
 جنبان در قطارے باشکوه بران سان بعین لعل زمین میزد و وزند، که خاک زرمی شود
 زر خاک. روئے زمین از سجده ملوک کبار پر از پشتات کوه می نمود. و پشتات
 خاک از سودن حسین رایان تکه دار از عفران رنگ شد بود. از باگ بسم الله
 ملائک مادر می افتاد، که سجود آدم علیه السلام را نشانگر دانند، و از آواز من الله
 عز ازیل را سر آن می بود که بنی آدم را سجده اتحاد بجائے آرد؛ چنانکه چاک و شان
 خسر و روم را جمعی می ساخت، و چوب هم الحشمان شاه رنگ را رومی میگردد انید
 صبائے تربیت به لطافت می وزید، که پرده توقف از جلگی مرادات مردم می ربود -
 و باد سبیت به تندی می رفت، که اگر نه پیلان را بارگران حضرت لنگر شد، ایسے راتا دن
 یار انبوه - چون ترتیب بار باد شاهانه در سیمنه و میسر سر تب گشت، ششها
 بسوئے تخت فلک خواند آینه الکرسی
 دید چهار ملک چهار قلن چهار ارکانش
 بند و همکش با دشا، که شرط بندگی چنانچه در تحریر نه گنجد بجائے آورده بود، با ملوک

و اکابر سے کہ نامرد ہم جوڑو، و در احوالے تمت غزالیان سپاریا نمودہ، مستعد
 جو دتخت پیشانی بخت کشادہ ہا در رسید۔ و چہرہ و عبودیت را در سخن بارگاہ نقش لہا ط
 ساخت آواز لبم اللہ چنان بلند بر رفت کہ رحمت خدائے بدان جبل متین اتا آسمان
 فرود آمد۔ شعرا

أَلَا يُرِحُّهُ الرَّحْمَانُ جِشَاءً مُثْقَلًا
 مَوَانِزِينَ دِينَ الْحَقِّ بِالْفَيْلِ وَالْمَلَأِ

نسبت جوہر و جسم حکمت

عرض غنائی کے، کہ از طول مسافت چندا کہ در عمق بحر محیط نہ گنجا آوردہ بودند
 آغاز شد اجسام گران پیل جوہر سیکران و بے علیل چشم بسیط خاک را فرو پوشید
 حمل جوہر بر پشت حیوان حال بہ بدیہ نظر اثبات میکرد کہ جوہر بالاتر از چشم است،
 نشان کہ زیر پائے انسان و فرس، علی العکس چشم را بالاتر از جوہر می نمود۔ و حکلی مردم کہ
 رو چشم چنان آراستہ اند کہ چشم بد و جوہر و جسم پیل و جوہر بے علیل حیوان بودند۔
 ہر تیز پیل را مادہ چون کوه، و مادہ را نیز صورتے باشکوه عجب جسمے بعدے قوی
 از پائے تاسر، و از خرطوم تا دم بعدے انان درازتر، و از پشت تا شکم چین بعمق
 نگاہ کنند بعدے دیگر جسمہ درین چشم تمام نتوان گفت صح۔
 باقی بہ قربت نسبت بہ بعدے

بادشاہ جان بخش مرکیم جان دہ وجان ستاں را، بنا بر یافتن این نعمتائے جسم،
 ادائے شکرے، کہ آن را اجسام بسیط سموات محیط نتواند شد؛ بجائے آورد۔ از آثار
 این شکر عجب نہ باشد، کہ اگر ہمگی ابعاد جسم بیدار زمین را ہشت نقطہ شمشیر او در گیر د۔
 زیرا کہ اتمام تمامی نعمتائے جسم بہ نقطہائے شکر بستہ اسب، مصرعہ
 کما اتمام جسمہ بالتقاط

چند حرفے در انتقام کتاب
 عذ رہو و خطا برون حساب

فروحوان نسبت دیوان النشا

بفضل خالق قلم، این نسخ نامہ، کہ نشا لے است از دیوان النشا کے خسرو می
 موش بہ طفرائے ابوالنظر محمد شاہ السلطان، انتقام یافت۔ و کسبت نفع چند
 از مغانی این غازی در سواد و بیاض لیل و نهار تا ذیل یافت تا بیخ نام ہر شہر
 گردانیدہ شد، بسبب اختصار این شرح و انحصار بر چند نسخ، آنکہ چون زدن
 طفرائے خدا یگانی ساختہ اند، بجهت گرد آوردن گوئی زمین ہقیقت است کہ نسخ
 قاصد برائے ان کار در ہمہ آفاق بخوابد و وید، کہ فرمان ہر و قدر است باوشاہ قاف
 آفات برساند بہل باشد، کہ در وج تصنیف بندہ چند جواہر منظوم تو اند بود، کہ

نشر چندین صحایف فتوح توان کرد پس ناچار از چندان نشر شامل ششمه، و ازان همه تیغ گذاری حرفی، بر سر قلم کردم، و بلباس عبارته که بر قد معنی بدستی و راستی تلام توان خوانند چند رقعہ دارے بران پوشیدم۔ و نخواستم کہ هیچ نظم بیگانه از عربی و فارسی بر قلم راسید بگرداند، و روئے صفحہ را البتہ، زیرا کہ شعری

مَنْ يَسْتَطِيعُ عِبَادَةَ فِي بَيْتِهِ
يَهْتَدِ إِلَى سُبُلِ الْخَيْرِ مِنَ الْجَنَّةِ

محقق گشت، کہ ترکیب این یکدو حرف کہ بر ہم بسته ام، بار مرکبات و حرفی کو دوکان بے معنی تراست۔ و ترتیب این الفاظ، کہ آب دہان بر روئے کار فرموده؛ از اصول کلاغذ، کہ نہ آب دهن کنند است تر و آنکہ بحباب خویش دقاتل چون موئے باریک بر سر قلم آورده ام، بر ایشان ترا از خط مست کہ موئے بر سر قلم باشند تا درین کتاب کاتبه چون از توفیق نصر صلی اللہ علیہ وسلم او نمودام، امید دارم کہ بدیع بدائع در نظر سلطان ارشاد بیاراید چہ پشمان بر عنوان قبولش

مناجات در التماس قبول

و گزراستن مغفرت از نزول

نسبت قرآن نگر چون لوح نور

ای نگارنده هدیه هدایت بر تخته دل مومنان، این بیان قوارع ملک الکه از سوره
 فتح و آیات نصر خود محمدی مبنی است، بر ذات ختم الخلفاء امیر المؤمنین محمد، که نور
 اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ در لوح جبین او لایح است و در فتح نجسته و فرخنده
 گردان. و اگر در صحف این اسفار قلم تالی را جاب بیرون از جبهه دل ادب جولانی
 رفته باشد و کلماتی که شایان شان با دشا بان دین پناه بود از سر جبل و سر
 غفلت بر تخریر پیوسته، بران ضمیر ملهم، که نسخه ایست صحیح از لوح محفوظ، آیت
 وَالْعَافِينَ هَمَّ النَّاسِ ثَمَّتْ كُنَى، تا عفو عظیم خود را حافظ جان بنده گرداند. و اگر
 رقم خطائے نگاشته شده است که اهل سعانی و بیان را بر حرف آن جا انگشت
 نهادن تواند بود، پر تو قبولی از عالم عنایت نامزد فرماید، که صورت
 نقش در نور دان پوشیده ماند. و اگر در نظر و لطن این اجزای نتیجه بر خطاف
 ام الكتاب زاده است. ختم کتاب برین کلمه می کنم، که لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ
 رَسُولُ اللَّهِ - و دعای ختم این است، که تَوَسَّئِي مُسْلِمًا وَأَحِقُّنِي
 يَا صَاحِبِیْنَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی عَبْدِكَ وَرَسُوْلِكَ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ وَعَلٰی
 اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ الطَّيِّبِيْنَ الطَّاهِرِيْنَ الْمُعْصُوْمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ
 الرَّاحِمِيْنَ ؕ (اصل این کتاب بعد از رحلت امیر خسر و بیازده سال
 تحریر واقع شده بود)

Khusrau emphatically expresses his willingness to recast his book according to the Sultan's wishes. But as Mohammed ibn-i-Khawend Shah (Mirkhond), the author of *Rauzatus Safa*, remarks, the official historian should by hints, insinuations, overpraise and such other devices as may come to hand, never fail to express his true opinion, which, while remaining undetected by his illiterate patron, is sure to be understood by the intelligent and the wise. Amir Khusrau had no liking for the *Malik Naib* Kafur-i-Sultani whom he abuses in the *Dewal Rani*. His keen sense of the religious and the poetic in life could not but revolt against the senseless vandalism of the Deccan campaigns. Hence the ghastly realism of his sketches. He may, or may not, have wept tears of blood over the fall of an ancient civilization; but his mode of expression leaves little doubt that the greed of gain and not the service of the Lord was the inspiring motive of the invaders. One thing alone was clear after the day of stormy battle: '*You saw bones on the Earth.*'

demonstrated to the idol-worshipping Hindus." "They saw a building (the temple of Barmatpuri) old and strong as the infidelity of Satan, and enchanting like the allurements of worldly life. You might say it was the Paradise of Shaddad, which after being lost, those hellites had found, or that it was the golden Lanka of Ram.....The foundations of this golden temple, which was the 'holy-place' of the Hindus, were dug up with the greatest care. The glorifiers of God broke the infidel building, so that 'spiritual birds' descended down like pigeons from the air. The 'ears' of the wall opened at the sound of the spade. At its call the sword also raised its head from the scabbard, and the heads of Brahmans and idol-worshippers came dancing to their feet at the flashes of the sword. The golden bricks rolled down and brought with them their plaster of sandal-wood; the yellow gold became red with blood, and the white sandal turned scarlet. The sword flashed where the jewels had once been sparkling; where mire used to be created by rose water and musk, there was now a mud of blood and dirt; the saffron-coloured doors and walls assumed the colour of bronze; the stench of blood was emitted by ground once fragrant with musk. And at this smell the men of Faith were intoxicated and the men of Infidelity ruined."

Is this the trumpet of a bloated fanaticism or the excruciating melody of the tragic muse? Was Amir Khusrau praising the idol-breakers or bewailing their lack of true faith? It must not be forgotten that a courtier presenting an official history to the Sultan had no freedom of opinion, and Amir

safe. "It is not permissible to injure a temple of long standing" was the *fatwa* (judgment) of a Qazi in the reign of Sikandar Lodi, and it undoubtedly expresses medieval Muslim sentiment on the matter. The Sultan could prohibit the building of a new temple or mosque, though apart from occasional vagaries the right was rarely exercised; but the destruction of a standing temple is seldom, if ever, heard of. It was, however, different with a temple standing in the dominion of another ruler; it had no Imperial guarantee to protect it and could be plundered with impunity because its devotees were not the Sultan's subjects and their disloyalty and sufferings could do him no harm. The outlook of the age was essentially secular. Religion was a war cry and nothing more.

A superficial reader of the *Khazainul Futuh* might be inclined to think it inspired by bigotry and fanaticism. But this would be a serious error. Amir Khusrau's religious outlook was singularly tolerant; an examination of his *Diwans* can leave no other impression on the critic's mind. Even in the most bitter expressions of the *Khazainul Futuh*, there is a veiled suggestion. Of what? "So the temple of Somnath was made to bow towards the Holy Mecca, and as the temple lowered its head and jumped into the sea, you may say the building first said its prayers and then had a bath. The idols, who had fixed their abode midway to the House of Abraham (Mecca) and way-laid stragglers, were broken to pieces in pursuance of Abraham's traditions. But one idol, the greatest of them all, was sent by the *maliks* to the Imperial Court, so that the breaking of their helpless god may be

the inclination to enrol converts, and they were too good soldiers to let an irrelevant consideration disturb their military plans. Of course the *name* of God was solemnly pronounced. The invaders built mosques wherever they went and the call to prayer resounded in many a wilderness and many a desolated town. This was their habit. Of anything like an idealistic, even a fanatic, religious mission the Deccan invasions were completely innocent.

But it would be a serious mistake to interpret the political movements of those days in the light of modern national feeling or the religious enthusiasm of the early Saracens. The fundamental social and political principle of the middle ages was loyalty to the salt. It over-rode all racial, communal and religious considerations. The Raja's Muslim servants followed him against the Sultan just as the Sultan's Hindu servants followed him against the Raja; neither felt any inner contradiction between their religion and their life. Loyalty to the salt (*namak halali*) was synonymous with patriotism; disloyalty to the salt (*namak harami*) was a crime blacker than treason. Irrational as the principle may seem, it prevented communal friction and worked for peace. Conversely, for the ruler all his subjects stood on an equal footing. The Hindu subjects of a neighbouring Raja were the proper and inviting objects of a holy war. But not so the Sultan's own Hindu subjects. They were under his protection and his prosperity depended on their prosperity. Learned writers may call them *zimmis* (payers of tribute) in books of religious law. But men of practical affairs know the ground they stood on and the power of the mass of the people. The temples in the Sultan's dominions were perfectly

stake to the terrible Sultan of Delhi. It was a mad dance of rapine, ambition and death. "The Hindu *rawats* came riding in troops but were laid low before the Turkish horses. A deluge of water and blood flowed forward in order to plead for mercy before the Caliph's troops. Or you might say that owing to the great happiness of the infidel souls the beverage of blood was so delicious, that every time the cloud rained water over it, the ferocious earth drank it up with the greatest pleasure. But inspite of the great intoxicating power of this wine, the *sagi* poured here clear liquid out of the flagon of the sky to increase its intoxication further. Out of this wine and beverage Death had manufactured her first delicious draught. *Next you saw bones on the earth.*"

If Amir Khusrau had been writing in the age of the Puranas, he would have represented Alauddin as an incarnation of Vishnu and described his opponents as malicious demons. That is how the Aryans blackened the character of their enemies and justified their aggression. A modern writer would white-wash the same cruelties by talking of liberty, justice, the duty of elevating backward races and, with solemn unconscious humour, advance the most humane arguments to justify the inhumanities of war. But Amir Khusrau was not a hypocrite; he saw life through plain glasses and the traditions of his day made hypocrisy unnecessary. The Deccan expeditions had one clear object—the acquisition of horses, elephants, jewels, gold and silver. Why tell lies? The Mussalmans had not gone there on a religious mission; they had neither the time nor

it is difficult to be certain that all the gaps have been filled.

Inspite of these serious shortcomings, the *Khazainul Futuh* is, for the critical student, a book of solid worth. Amir Khusrau exaggerates and we can make allowance for his exaggerations. He leaves blanks which other historians enable us to fill up. But he is too honest and straightforward to speak a lie, and we can safely rely on his word. He is exact in details and dates and enables us to make a fairly complete chronology of Alauddin's reign (7). Inspite of the artificiality of his style, his descriptions have the vivid touches of the experience of an Eye witness. He is a soldier at home in military affairs, in the construction of siege-engines and the tactics of the battle-field; and a careful examination of the *Khazainul Futuh* will enable us to obtain a fairly good idea of the art of war in the early middle ages. Even where he tells us nothing new, he serves to confirm the accounts of others. He did not sit and brood in a corner. He mingled with the highest and the greatest in the land, and when he took up his pen, it was to write with a first hand knowledge of affairs. The sections on the Deccan campaigns are a permanent contribution to Indian historical literature. They embody the romance of a jingoistic militarism, no doubt, but a romance none the less: long and heroic marches across 'paths more uneven than a camel's back,' temples plundered, *Rajas* subdued and the hoarded wealth of centuries brought at a sweep-

(7). Barni, our standard historian for the period, is very parsimonious and incorrect in dates.

was simply a current fashion and nobody attached any significance to the words used. Exaggeration is not a commendable habit, but understand it as a habit and it will no longer veil the true meaning of the author.

Ziauddin Barni complains that Kabiruddin simply confined himself to those events which were creditable to Alauddin. This is certainly true of Khusrau's work. He will not utter a lie, but neither will he speak 'the truth and the whole truth'. On the 16th Ramzan, 695, (July 9, 1296 A. D.) Sultan Jalaluddin was assassinated on the bank of the Ganges by the order of Alauddin Khilji, who was then Governor of Karra. It was an atrocious murder but Amir Khusrau simply ignored it. "As Providence had ordained that this Muslim Moses was to seize their powerful swords from all the infidel Pharoahs.....he mounted the throne on Wednesday, 16th Ramzan, 695 A. H." What else was there to say. He was not brave enough to defend his murdered patron nor mean enough to blacken his character after his death. He simply turned away his eyes. Similar omissions strike us in the chapter on the Mongols. Nothing is said of the campaigns in which Alauddin's armies were defeated. The Mongols twice besieged Delhi and Alauddin's position was extremely critical (6). But Khusrau has not even indirectly alluded to these momentous events. We are able to make up for some of the omissions with the help of Barni and other historians, but

(6). In the first invasion the Mongols were led by Kutlugh Khwaja and in the second by Targhi. Barni, who is brief and hasty in his accounts of wars, gives a detailed account of the two sieges of Delhi, probably because Kabiruddin and Amir Khusrau have preferred to be silent about them.

Khusrau, if a scholar, was also a courtier, and a courtier is devoted to the fashion of the passing hour. The fashion had been set by Kabiruddin and his predecessors. Khusrau blindly followed it.

The *Khazainul Futuh* is not merely a challenge to the *Fath-i-Nama* of Kabiruddin; it is also a continuation of it. Barni seems to imply that Kabiruddin was a survivor from the preceding age and he may not have lived to complete his voluminous work. If so, the disproportionate length of the Deccan campaigns in the *Khazainul Futuh* becomes intelligible. The *Khazainul Futuh* is essentially a history of the Deccan invasions. Alauddin may have asked Khusrau to continue Kabiruddin's work, but Khusrau's introductory remarks make it probable that he wrote on his own initiative and expected the Sultan to accept it as the official account of the reign. The *Fath-i-Nama* had made a detailed description of the earlier events unnecessary, and Khusrau merely summarises them to enable his book to stand on its own feet. But the Deccan campaigns are given in detail, probably after the manner of the extinct *Fath-i-Nama*.

Amir Khusrau wished his work to be an official account of Alauddin's reign and the *Khazainul Futuh* has, consequently, all the merits and defects of a government publication. It credits Alauddin with every variety of virtue and power and his officers also come in for their due share. All governments live on lies or, atleast, a partial suppression of truth. But Amir Khusrau's hyperbolic exaggerations are less deceptive and dangerous than the insidious propaganda of modern governments. His adulation and flattery neither deceived nor was intended to deceive; it

case, have made its preservation difficult. But Barni and Khusrau had the *Fath-i-Nama* before them and accomodated their histories to it. Barni, who was essentially a man of civil life, allowed Kabiruddin to speak of Alauddin's conquests, and confined his own history to an account of administrative and political affairs, merely adding a paragraph on the campaigns here and there for the logical completeness of his work. Amir Khusrau was more ambitious. He pitted himself against Kabiruddin's great, if transient, reputation and on Kabiruddin's own chosen ground. Hitherto his pen, "like a tire-woman, had generally curled the hair of her maidens in verse", but it would now bring "pages of prose for the high festival". Let not critics dismiss him as a mere poet, living in a mock paradise and incapable of describing the affairs of government and war. If he had wings to fly, he had also feet to walk. He would even surpass Kabiruddin, whom shallow critics considered 'the greatest of all prosaists, ancient and modern.' He would excel in all that Kabiruddin had excelled. The four virtues (or defects) which Barni deplorably attributes to Kabiruddin are all painfully present in Khusrau's work—an artificial style adorned with figures of speech, an exclusive devotion to wars and conquests, the elimination of all facts that were not complimentary to Alauddin, and, lastly, an exaggerated flattery of the Sultan. In the *Panj Gunj* he had imitated the *Khamsah* of Nizami and walked as far as possible in his predecessor's foot-steps. It was a mistake, but he repeated it once more in the *Khazainul Futuh*. We do not see Khusrau's prose in its natural dress; it is draped and disfigured into an imitation of Kabiruddin's extinct composition. For Amir

and modern. But of all the events of Alauddin's reign, he has confined himself to a narration of the Sultan's conquests; these he has praised with exaggeration and adorned with figures of speech, and has departed from the tradition of those historians who relate the good as well as the bad actions of every man. And as he wrote the history of Alauddin during that Sultan's reign and every volume of it was presented to the Sultan, it was impossible for him to refrain from praising that terrible king or to speak of anything but his greatness."

So Amir Khusrau, though the poet laureate, was not the court historian of Alauddin Khilji; that honour belonged to Kabiruddin who was considered to be the greatest prose writer of the day. The official history by which Alauddin expected to be remembered by posterity was not the thin volume of Amir Khusrau but the ponderous '*Fath-i-Nama*' which was prepared under the Sultan's personal supervision. The '*Fath-i-Nama*' has disappeared; its manuscripts may have been intentionally destroyed during Timur's invasions or under the early Moghul Emperors for it must have been full of contempt and arrogance towards the Mongol barbarians (5); Ferishta and the later historians do not refer to it and its great length would, in any

(5) The same fate has overtaken other medieval histories, for example the first volume of *Baihaqi*, the *Autobiography of Mohammad bin Tughlaq* and the last chapter of Afif's *Tarikh-i-Feroz Shahi*, which was a violent attack on Timur and is found torn or missing in most volumes.

no such massacre, and Khusrau himself goes on to assure us: "My object in this simile is not real blood but (only to show) that the sword of Islam purified the land as the sun purifies the earth." The *Khazainul Futuh* has to be interpreted with care, and in the light of other contemporary material; it would be dangerous and misleading to accept Khusrau's accounts at their face value. Still the labour of interpretation is well repaid by the new facts we discover.

The *Khazainul Futuh* naturally falls into six parts—the introduction, administrative reforms and public works, campaigns against the Mongols, the conquest of Hindustan, the campaign of Warangal and the campaign of Ma'bar. The space devoted to the various sections is surprisingly unequal. About two-third of the book is devoted to the Warangal and Ma'bar campaigns, while the other measures of Alauddin's reign are summarised in the remaining third. The reason for this is perhaps not impossible to discover. A remark of Barni (*Tarikh-i-Ferozi* page 361) seems to throw light on the real character of the *Khazainul Futuh* as well as the *Tarikh-i-Ferozi*. "The other great historian of the time (of Alauddin) was Kabiruddin son of Tajuddin Iraqi. In the art of composition, eloquence and advice, he exceeded his own and Alauddin's contemporaries, and became the *Amir-i-dad-i-lashkar* in place of his revered father. He was held in great honour by Alauddin. He has displayed wonders in Arabic and Persian prose. In the '*Fath-i Nama*' (Book of Victory) which consists of several volumes, he does honour to the traditions of prose and seems to surpass all writers, ancient

his prose would have "marched along routes quite different from those selected by Alauddin's generals. The reader, who wishes to discover the true historical fact, has first to analyse Khusrau's literary tricks and critically separate the element of fact from the colouring imparted to it by Khusrau in order to bring in the allusions. At times the literary tricks make us ignore the fact at the bottom. "*Allusion to virtue and vice*—Though the giving of water (to the thirsty) is one of the most notable virtues of this *pure-minded* Emperor, yet he has removed *wine* and all its *accompaniments* from *vicious* assemblies; for *wine* the daughter of grape and the sister of sugar, is the mother of all *wickedness*. And wine, on her part, has washed herself with salt and sworn that she will henceforth remain in the form of vinegar, freeing herself from all *evils* out of regard for the claims of '*salt*'" (4). This would have appeared a mere literary flourish if we had not been definitely told by Ziauddin Barni that Alauddin carried through a series of harsh measures for the suppression of drinking in Delhi. Conversely, the allusion may have no basis of fact at all. "*Allusions to sea and rain*—The sword of the righteous monarch completely conquered the province (Gujrat). Much *blood* was *shed*. A general invitation was issued to all the beasts and birds of the forest to a continuous feast of meat and drink. In the marriage banquet, at which the Hindus were sacrificed, animals of all kinds ate them to their satisfaction". This would seem to indicate a general and intentional massacre. But there was

(4) Wine and sugar may be both produced from the same grapes and the addition of salt turns wine into vinegar.

ted to shock and disgust. His one desire is to convince the reader of his own mental power and in this, so far as contemporaries were concerned, he certainly succeeded. But Amir Khusrau, for all his artistic talents, never comprehended that a book of prose, like a volume of verse, should be a thing of beauty and of joy.

The *Khazainul Futuh* very well illustrates the general character of Khusrau's prose. It is divided into small paragraphs; every paragraph has a heading informing the reader what allusions he is going to find in the next few lines. A single example will suffice. "*Allusions to water.* If the *stream* of my *life* was given the good news of *eternal existence*, even then I would not offer the *thirsty* any *drink* except the praises of the *Second Alexander* (3). But as I find that human *life* is such that in the end we have to *wash* our hands off it, the *fountain* of words will only enable the reader to moisten his lips. Since the achievement of my life-time, from the cradle to the grave, cannot be more than this, I did not think it proper to *plunge* to the bottom of endless *oceans*, but contented myself with a small quantity of the '*water of life*'". And so it goes on, wearisome and artificial, from beginning to end.

It is obvious that such a procedure detracts much from the value of an historical work. Only such facts can be stated as will permit Khusrau to bring in the allusion; the rest will be only partially stated or suppressed; and Khusrau's only resource was to make his paragraphs as small as possible, otherwise

(3) Alluding to the first Alexander's efforts to discover the water of immortality.

flocked to his door (2). He seems also to have beguiled his leisure hours in discovering new literary tricks and often sent them as presents to his friends. The *Ijaz-i-Khusravi* is the accumulated mass of these miraculous prose compositions which Amir Khusrau had been amassing for years and edited in the later part of Alauddin's reign. Most of the pieces are tiresome and frivolous, but others throw a brilliant light on the social life of the day. Amir Khusrau's second prose-work, the *Khazainul Futuh* is the official history of Alauddin's campaigns.

Amir Khusrau was a man of wit and humour. His fancies are often brilliant. Nevertheless nothing but a stern sense of duty will induce a modern reader to go through Khusrau's prose-works in the original. His style is artificial in the extreme; the similes and metaphors are sometimes too puerile for a school-boy; at other places the connecting link between the ideas (if present at all) is hard to discover. Prose is the natural speech of man for ordinary occasions, but Amir Khusrau's ideas seem to have come to him in a versified form. So while his poetry has all the beauties of an excellent prose, his prose has all the artificiality of very bad verse; it is jejune, insipid, tasteless and wearisome.

Failing to realise that the true beauty of prose lies in its being simple, direct and effective, he tries to surprise his readers by a new trick at every turn, attacks him with words the meaning of which he is not likely to know, or offers him metaphors and similes calcula-

(2) One of the letters has been translated in Elliot and Dowson. There are others of equal and greater value.

INTRODUCTION.

BY

MOHAMMAD HABIB,

Professor of History, Aligarh.

Poetry was Amir Khusrau's mother-tongue; prose he wrote with difficulty and effort and he would have been well advised to leave that region of literature to more pedestrian intellects. But it was not to be expected that such a consideration would serve to check his exuberant genius. Apart from the introductions to his *Diwans*, two of his prose-works, differing in volume and value, have survived to us. The first, *Ijaz-i Khusravi* (Miracles of Khusrau) is a long work in five volumes on figures of speech (1). It contains every variety of miracle known to the penman of the age—petitions to high officers composed of vowels only, verses which are Persian if you read them from right to left and Arabic if read from left to right, compositions from which all letters with dots are excluded, and many such artificialities of wit and style which may have delighted and consoled the author's contemporaries but fail to attract our modern taste. Some of the letters included in the volumes have a solid historical value. An application to a government officer requesting for a post or complaining against the misbehaviour of neighbours was sure to attract attention if drafted by Khusrau; and the poet was too inventive not to have a new 'miracle' ready for every occasion. It is easy to understand that supplicants

(1) Published with marginal explanations by
Newal Kishore Press, Lucknow.

M. Sultan Hamced M.A., LL.B., M. S. Kafil Ahmad Rizvi M.A., LL.,B. and Qazi Ataullah Sahib M.A., who were kind enough to help me in the difficult task of proof-reading.

SYED MOINUL HAQ.

ALIGARH.

June 1927.

Khazainul-Futuh is really the continuation of a former book—a fact which Professor Habib is probably the first person to point out. Moreover his English translation of the work with appendices and foot notes is in the press. It would have been long and tiresome to explain Amir Khusrau's literary tricks, allusions and figures of speech ; for the trained Persian scholar such explanations are superfluous, and the Khazain-ul-Futuh is hardly the book to be recommended to a beginner in Persian. Amir Khusrau, though he is a conspicuous figure in the long line of Indo-Persian poets, wrote very little prose and the little that he wrote is incomprehensible to the average reader. At the beginning of the book he himself declares:—

اگرچه مشاطه کلکم همواره برتافتن اشعار موشکاف بود، است
و ابکار نثر را در پرده اوراق کم جلوه نمود باین هسته چون این عروس
رو به نیاز بنیاد راستمن دارد—ع

الی العیب مامل عین العالی

I take this opportunity of thanking Professors A. B. A. Haleem and Md. Habib for their valuable assistance. My grateful thanks are also due to my friends, Messrs Sh. Abdur Rashid M. A., LL.B.,

Publications of the Sultania Historical Society.

General Editor:

A. B. A. HALEEM,

B. A. (Oxon), Barrister at Law,

Chairman Dept: of Hist.

Muslim University,

Aligarh.

the Sultania Historical Society decided to get it published.

The text of the *Khazain-ül-Futuh*, now placed before the public for the first time, has been edited on the basis of the British Museum Manuscript Or. 1638, a rotograph copy of which was placed at my disposal by Professor Md. Habib, and a transcribed copy of a manuscript in the possession of Mr. Syed Hasan Barni, M. A., LL. B., Bulandshahr. The two manuscripts are almost indetical and the variations are so few and unimportant that I have not considered it worth while to indicate them. Judging from the handwriting, the British Museum Manuscript does not seem to be very old but it is accurate, complete and readable.

This manuscript was given to the authorities of the British Museum by Col. Yule and there is a note at the end of it to the effect that the original from which it was copied was written only eleven years after the death of Amir Khusrau.

It would be superfluous to add any comments and criticisms here. The introduction gives a critical study of the prose style and works of Hazrat Amir Khusrau and establishes the theory that the

P R E F A C E .

The Khazain-ul-Futuh of Hazrat Amir Khusrau of Delhi is one of the two prose works of that eminent poet. The 'Ijaz-i-Khusravi' treats of the figures of speech and other linguistic subtleties which, although insipid for modern taste, are an ample proof of the author's versatile genius. On the other hand, the Khazain-ul-Futuh, a brief history of the campaigns of Sultan Alauddin Khilji with special reference to his Deccan invasions, is an extremely valuable treatise. It is a contemporary production and is written by one who was himself an expert in the military art. From the occasional references to the book found in some of the medieval histories it appears that the classical historians knew of it but did not utilise it thoroughly. Manuscripts of the book being rare, modern scholars too have mostly confined their attention to the extracts given in Sir Henry Elliot's History. In view of its intrinsic worth and the scarcity of its manuscripts

When my colleagues and I started our labours in this field we did so light-heartedly regardless of the difficulties to be encountered. Even now, though chastened and sobered, we intend to persevere in our course. It is hoped that this series, though meant for the serious student of medieval India, will not be devoid of interest to the general reader. It is, furthermore, hoped that it will to some extent facilitate the task of re-constructing our national history and will inspire in the Indian youth of to-day something of that ardour for the collection and preservation of historical data which the historians of medieval India display.

A. B. A. HALEEM.

Muslim University,

Aligarh.

June, 1927.

FOREWORD

Very few countries have been so rich in historical records as India since the Muslim settlement. But wars, neglect and an unfavourable climate have deprived us of a substantial portion of the works of medieval historians. Even those that are still extant are found mostly in manuscript form in the private and public libraries of India and Europe. Indians, with a few notable exceptions, have done very little to rescue them from oblivion, and practically all that has been done so far has been the work of European scholars. The Royal Asiatic Society of Bengal has been a pioneer in the field and is entitled to the gratitude of every student of Indian History.

The present series is an attempt to place before the literary public of this country some of the most valuable histories bearing on Muslim India. Preference will be given to historians who lived contemporaneously with the events they have related and every effort will be made to collate all the available texts and to bring out reliable editions. Sir Syed Ahmad, the venerable founder of this institution, brought out an edition of Ziauddin Barani's *Tarikh-i-Ferozshahi* in 1864, and it is but meet that this work should be once more resumed at Aligarh.

To

Mian Sir Mohammed Shafi K. C. S. I.

Bar-at-Law, Lahore

Khan Mohammed Saadat Ali Sahib,

Rais, Lahore;

Nawab Samiullah Beg,

Chief Justice, Hydrabad,

Deccan

Whose munificence has enabled the Society to publish this valuable manuscript.

Muslim University, Sultanania Historical Society,

ALIGARH.

—:O:—

President :—

A. B. A. Haleem,

Vice-President :—

Mohd. Habib,

Treasurer :—

Syed Naushey Ali.

Secretary :—

Syed Moinul Haq.

THE KHAZAINUL FUTUH

OF

HAZRAT AMIR KHUSRAU

OF DELHI

Persian Text.

EDITED BY

SYED MOINUL HAQ M. A.

MUSLIM UNIVERSITY,

Aligarh, U. P.

Publications of the Sultania Historical Society.

THE KHAZAINUL FUTUH

OF

HAZRAT AMIR KHUSRU

OF DELHI

Persian Text.

EDITED BY

SYED MOINUL HAQ, M. A.

MUSLIM UNIVERSITY,

Aligarh, U. P.

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ ایا جائے گا۔

21/1/05

کجیخ این
 جامعہ کا
 ۱۔ اگر کین غرض اس مجلس کا ایک ایسا
 مجلس فیضانِ خلیفہ کی ایک ایسی
 ۲۔ اساتذہ و طالبانہ کی ایک ایسی
 اور کین و اساتذہ کی ایک ایسی
 ۳۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۴۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۵۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۶۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۷۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۸۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۹۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۰۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں

۱۱۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۲۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۳۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۴۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۵۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۶۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۷۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۸۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۱۹۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں
 ۲۰۔ مجلسین جو ہر شاخہ و ہر تہذیب میں

